

**ΕΘΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΚΑΙ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ**

**ΚΑ΄ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΣΕΙΡΑ
ΤΕΛΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ**

ΤΙΤΛΟΣ

Η μεσογειακή πολιτική της ΕΕ και η Ελλάδα: Όρια, προβλήματα και προοπτικές σε εθνικό και διαπεριφερειακό επίπεδο

ΤΜ. ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ:ΔΕΥ.....

Επιβλέπων:

Δημήτρης Κ. Ξενάκης

Σπουδαστής:

Εμμανουήλ Σαρλάμης

Αθήνα 2017

**Η μεσογειακή πολιτική της ΕΕ και η Ελλάδα: Όρια, προβλήματα και προοπτικές
σε εθνικό και διαπεριφερειακό επίπεδο**

Περίληψη

Η περιοχή της Μεσογείου αποτελούσε ανέκαθεν ένα σταυροδρόμι πολιτικών, εμπορικών και πολιτιστικών σχέσεων, αλλά και συγκρούσεων μεταξύ των λαών της περιοχής. Αντίστοιχα και κατά τη σύγχρονη εποχή, αποτέλεσε χώρο ισχυρών αλληλεπιδράσεων, αλλά και έντονων ρήξεων ανάμεσα στα κράτη της ευρωπαϊκής ηπείρου και στις νοτιομεσογειακές χώρες, αλλά και ειδικότερα για την Ελλάδα, η οποία αποτελεί μέλος τόσο του ευρωπαϊκού όσο και του μεσογειακού υποσυστήματος.

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας αποτελεί η παρουσίαση των ορίων, των σημείων προβληματισμού και των μελλοντικών προοπτικών μεταξύ της Ευρώπης και της Ελλάδας με τα νοτιομεσογειακά κράτη, με εστίαση ιδίως στους τομείς της ασφάλειας, της οικονομίας, της κοινωνίας, των διαπολιτισμικών σχέσεων, καθώς και του μεταναστευτικού/προσφυγικού ζητήματος. Κύριος στόχος της εργασίας αποτελεί η ανάδειξη του πολυεπίπεδου πλέγματος αλληλεξάρτησης, αλλά ταυτόχρονα και του χάσματος μεταξύ των επίσημων θεσμικών δομών, των κρατών και των κοινωνιών εκατέρωθεν των δύο ακτών της Μεσογείου.

Η παρούσα εργασία θα βασιστεί τόσο σε πρωτογενή τεκμήρια, όπως έγγραφα της ΕΕ, και άλλων επίσημων περιφερειακών διμερών και πολυμερών θεσμικών δομών, αλλά και του ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών (ΥΠΕΞ), όσο και σε δευτερογενή, όπως μονογραφίες, συλλογικούς τόμους, ημερίδες, άρθρα γνώμης και κείμενα πολιτικής, προερχόμενα από την εγχώρια και τη διεθνή βιβλιογραφία.

Υπό το παραπάνω πλαίσιο, θα επιδιωχθεί μια μικρή επιστημονική συνεισφορά προς την κατεύθυνση της ανάδειξης και της ανάλυσης του πολύπλευρου πλέγματος των σχέσεων μεταξύ της Ευρώπης, της Ελλάδας και των νοτιομεσογειακών κρατών, στοιχείου καθοριστικού για την ανίχνευση των πιθανών μελλοντικών προοπτικών είτε περαιτέρω εμβάθυνσης της συνεργασίας είτε διεύρυνσης του χάσματος ανάμεσα στα διάφορα υποσυστήματα των δύο ακτών της Μεσογείου.

Λέξεις Κλειδιά: Μεσόγειος, Ευρωπαϊκή Ένωση, Ελλάδα, νοτιομεσογειακά κράτη, Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας, Ένωση για τη Μεσόγειο

Abstract

The Mediterranean Sea has always been at a crossroads of political, commercial and cultural relations, as well as intense conflicts among the peoples of the region. Respectively in modern times, it has also constituted the site of strong interactions, as well as ruptures between both the European continent and the South-Mediterranean countries, and particularly Greece, which is a member of both the European and the Mediterranean subsystems.

The aim of this thesis is to present the limits, the points of concern and the future perspectives between Europe and Greece with the South-Mediterranean countries, focusing in particular on the areas of security and intercultural relations as well as socioeconomic and immigration/refugee issues. The main objective of the present thesis is the presentation of both the multi-level interdependence grid but also the gap between the official institutional structures, states and societies on either side of the Mediterranean Sea.

The present thesis will be based on primary documents such as EU and other official regional bilateral and multilateral institutional structures records and the Greek Foreign Ministry as well as secondary ones such as monographs, collective volumes, workshops, opinion articles and policy papers, coming from either the domestic or international literature.

In this context, a scientific contribution will be sought to promote and analyze the multifaceted network of relations between Europe, Greece and the South-Mediterranean States, factor crucial for detecting potential future prospects either of further deepening cooperation or expanding the gap between the various subsystems on the two shores of the Mediterranean Sea.

Key words: Mediterranean Sea, European Union, Greece, MENA countries, European Neighborhood Policy, Union for the Mediterranean

Ευχαριστίες

Στον κύριο Δημήτρη Κ. Ξενάκη, αναπληρωτή καθηγητή του τμήματος Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου Κρήτης για την αμέριστη εμπιστοσύνη του προς το πρόσωπο μου και τις χρήσιμες παρατηρήσεις του.

Στις σπουδάστριες του τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Υποθέσεων (ΔΕΥ+) της Εθνικής Σχολής Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης της ΚΔ' Σειράς «Κοσμάς Ψυχοπαίδης», οι οποίες με τίμησαν ιδιαίτερος μέσω της ανάπτυξης ισχυρών συναδελφικών και διαπροσωπικών φιλικών σχέσεων.

Πίνακας περιεχομένων

Εισαγωγή	10
Ευρωμεσογειακές σχέσεις	14
Η πορεία των ευρωμεσογειακών σχέσεων κατά τη σύγχρονη εποχή.....	14
Όρια των ευρωμεσογειακών σχέσεων	21
Προβλήματα των ευρωμεσογειακών σχέσεων.....	28
Προοπτικές των ευρωμεσογειακών σχέσεων.....	34
Σχέσεις Ελλάδας-νοτιομεσογειακών χωρών	41
Η πορεία των σχέσεων Ελλάδας-νοτιομεσογειακών χωρών κατά τη σύγχρονη εποχή.....	41
Όρια των σχέσεων Ελλάδας-νοτιομεσογειακών χωρών.....	48
Προβλήματα των σχέσεων Ελλάδας-νοτιομεσογειακών χωρών	52
Προοπτικές των σχέσεων Ελλάδας-νοτιομεσογειακών χωρών	56
Συμπεράσματα-Επίλογος.....	63
Βιβλιογραφία	69
Παραρτήματα.....	84

ΕΣΔΔΑ, Εμμανουήλ Σαρλάμης, ©, 2017,

Με την επιφύλαξη παντός δικαιώματος

Δήλωση

«Δηλώνω ρητά ότι, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής εργασίας, δεν παραβιάζει καθ' οιονδήποτε τρόπο πνευματικά δικαιώματα τρίτων και δεν είναι προϊόν ολικής ή μερικής αντιγραφής.»

Αθήνα, 29/10/2017

Εμμανουήλ Σαρλάμης

Πίνακας Συντμήσεων και Συντομογραφιών

ΑΕΠ	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
ΑΞΕ	Άμεσες Ξένες Επενδύσεις
ΑΟΖ	Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη
ΑΠΕ	Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας
Γ.Σ.	Γενική Συνέλευση
ΔΑΣ Ρόδου	Διάσκεψη της Ρόδου για την Ασφάλεια και Συνεργασία
ΔΝΤ	Διεθνές Νομισματικό Ταμείο
ΔτΒ	Διαδικασία της Βαρκελώνης
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΈγΜ	Ένωση για την Μεσόγειο
ΕΚΑΧ	Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα
ΕΛΣΤΑΤ	Ελληνική Στατιστική Αρχή
ΕΜΣ	ΕυρωΜεσογειακή εταιρική Σχέση
ΕΜΖΕΣ	ΕυρωΜεσογειακή Ζώνη Ελεύθερων Συναλλαγών
ΕΟΚ	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
ΕΟΕΣ	Ευρωπαϊκοί Όμιλοι Εδαφικής Συνεργασίας
ΕΠΑΑ	Ευρωπαϊκή Πολιτική Ασφάλειας και Άμυνας
ΕΠΓ	Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας
ΕΤΕΠ	Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων
ΕΤΑΑ	Ευρωπαϊκή Τράπεζα Ανασυγκρότησης και Ανάπτυξης
ΕΥΕΔ	Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Εξωτερικής Δράσης
ΚΑΕ	Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη
ΚΕΠΠΑ	Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας
ΚΠΑΑ	Κοινή Πολιτική Ασφάλειας και Άμυνας
ΜΚΟ	Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις

ΟΑΣΕ	Οργανισμός Ασφάλειας και Συνεργασίας στην Ευρώπη
ΟΑΠ	Οργάνωση για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης
ΟΕΥ	Οικονομικών και Εμπορικών Υποθέσεων
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΟΙΑ	Οργανισμός Ισλαμικής Διάσκευσης
ΟΛΘ	Οργανισμός Λιμένα Θεσσαλονίκης
ΟΛΠ	Οργανισμός Λιμένα Πειραιά
ΟΜΚ	Όπλα Μαζικής Καταστροφής
ΟΝΕ	Οικονομική και Νομισματική Ένωση
ΟΟΣΑ	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
ΠΣΕ	Πανελλήνιος Σύνδεσμος Εξαγωγέων
Σ.Α.	Συμβούλιο Ασφαλείας
Σ.Α.Κ.	Σύνδεσμος Αραβικών Κρατών
Σ.Σ.Κ.	Συμβούλιο Συνεργασίας χωρών του Κόλπου
ΥΠΕΞ	Υπουργείο Εξωτερικών
ΥΔΑΣ	Υπηρεσία Διεθνούς Αναπτυξιακής Συνεργασίας

ACCA _s	Agreements on Conformity Assessment and Acceptance
AMICI	Southern Mediterranean Investment Coordination Initiative
ARLEM	Euro-Mediterranean Regional and Local Assembly
DCFTA _s	Deep and Comprehensive Free Trade Agreements
EASO	European Union Asylum Support Agency
EDILE	Economic Development through Inclusive and Local Empowerment
EED	European Endowment for Democracy
EIDHR	European Instrument for Democracy and Human Rights
EMIPO	Euromed Investment Promotion and Observatory
ENI	European Neighborhood Instrument

ENPI	European Neighbourhood Partnership Instrument
EUBAM Libya	European Union Border Assistance Mission
EUCOPPS Palestine	EU Coordinating Office for Palestinian Police Support
EUROJUST	European Union's Judicial Cooperation Unit
EUROPOL	European Union's Law Enforcement Agency
FRONTEX	European Agency for the Management of operational cooperation at the external borders
GAFTA	Greater Arab Free Trade Area
LNG	Liquefied Natural Gas
NATO	North Atlantic Treaty Organization
NIF	Neighbor Investment Facility
PRIMA Area	Partnership for Research and Innovation in the Mediterranean Area
RDPPS	Regional Development and Protection Programmes
RTAP	Regional Transport Action Plan for the Mediterranean Region
SEDM-SEEBRIG	South-East Defence Ministers-South-East European Brigade
SEECF	South-East European Cooperation Process
SESAME	Synchrotron-light for Experimental Science and Applications in the Middle East
SPRING	Support to Partnership, Reform and Inclusive Growth
TAIEX	Technical Assistance and Information Exchange Programme
TEN-T	Trans-European Networks-Transport
UfM	Union for the Mediterranean

Εισαγωγή

Η περιοχή της Μεσογείου αποτελούσε ανέκαθεν ένα σταυροδρόμι πολιτικών, εμπορικών και πολιτιστικών σχέσεων, αλλά και συγκρούσεων (Nouschi, 2003). Σύμφωνα με την νεότερη έρευνα, η Μεσόγειος χωρίζεται σε 3 διακριτά υποσυστήματα: τη χριστιανική και ανεπτυγμένη οικονομικά ευρωπαϊκή ήπειρο, τις χώρες του Μαγκρέμπ (Μαρόκο, Αλγερία, Τυνησία και Λιβύη) και τις χώρες του Μασρέκ (Αίγυπτος, Ιορδανία, Συρία, Λίβανος, Παλαιστίνη) και Ισραήλ με κυρίαρχο αραβικό και μουσουλμανικό χαρακτήρα, με τη σημαντική εξαίρεση του εβραϊκού Ισραήλ, και κατά βάση αναπτυσσόμενες οικονομίες (Halliday, 2010). Παρά την παραπάνω διάκριση και την αυτόνομη ιστορική τους εξέλιξη, εντούτοις τα ανωτέρω υποσυστήματα ανέπτυξαν κατά τη σύγχρονη εποχή σχέσεις αλληλεπιδράσεων, αλλά και συγκρούσεων.

Ειδικότερα, το υποσύστημα της ευρωπαϊκής ηπείρου κατά τη σύγχρονη εποχή αναδείχθηκε σε παγκόσμιο πολιτικό και εμπορικό δρώντα, χαρακτηριζόμενο από βαθιές διαδικασίες πολυεπίπεδης ενοποίησης και υπερεθνικής ολοκλήρωσης (Μενδρινού, 2016:114-117). Από τη δεκαετία του 1950 και την «Ευρώπη των 6», έλαβε χώρα η διεύρυνση στη σημερινή «Ευρωπαϊκή Ένωση των 28», περιλαμβάνοντας τη συντριπτική πλειοψηφία των κρατών της ευρωπαϊκής ηπείρου.¹ Επίσης, προωθήθηκαν ιδιαίτερες και διαδικασίες υπερεθνικής ολοκλήρωσης, αν και όχι πλήρης, με εμβληματικές πρωτοβουλίες μεταξύ άλλων την «Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα» (ΕΟΚ), την «Οικονομική και Νομισματική Ένωση» (ΟΝΕ) και την εισαγωγή του ευρώ, καθώς και την «Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας» (ΚΕΠΠΑ). (Μούσης, 2015)

¹ Από την υπογραφή της Συνθήκης της «Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα» (ΕΚΑΧ 1951) με τη συμμετοχή Γαλλίας, Γερμανίας, Ιταλίας, Βελγίου, Ολλανδίας και Λουξεμβούργου, η ΕΟΚ/ΕΕ διευρύνθηκε με την ένταξη της Μ. Βρετανίας, της Ιρλανδίας και της Δανίας (1973), της Ελλάδας (1981), της Ισπανίας και της Πορτογαλίας (1986), της Αυστρίας, της Σουηδίας και της Φιλανδίας (1995), της Κύπρου, της Μάλτας, της Πολωνίας, της Ουγγαρίας, της Τσεχίας, της Σλοβακίας, της Σλοβενίας, της Εσθονίας, της Λιθουανίας και της Λετονίας (2004), της Βουλγαρίας και της Ρουμανίας (2007) και της Κροατίας (2013), ενώ υποψήφια προς ένταξη στην ΕΕ είναι και τα κράτη των Δυτικών Βαλκανίων και η Τουρκία. Τέλος, τον Ιούνιο του 2016, η Μ. Βρετανία αποφάσισε, μετά από δημοψήφισμα, την αποχώρηση από την ΕΕ. Για περισσότερες λεπτομέρειες, βλ. Μούσης, 2015.

Παράλληλα, με την εξέλιξη των γενικότερων διαδικασιών ευρωπαϊκής ενοποίησης και ολοκλήρωσης κατά την ίδια χρονική περίοδο προωθήθηκε και η εμβάθυνση των ευρωμεσογειακών σχέσεων. Αρχικά, μέσω διμερών εμπορικών συμφωνιών, της εισαγωγής της «Σφαιρικής Μεσογειακής Πολιτικής» (1972), της «Νέας Μεσογειακής Πολιτικής» και της «Αναθεωρημένης Μεσογειακής Πολιτικής» (1992). (Βαρουζάκης, 2011:23-27)

Αλλά, και πιο πρόσφατα μέσω της «Διαδικασίας της Βαρκελώνης» και της «ΕυρωΜεσογειακής Εταιρικής Σχέσης» (1995), η οποία μετεξελίχθηκε σε «Ένωση για την Μεσόγειο» (2008) και της νότιας διάστασης της «Ευρωπαϊκής Πολιτικής Γειτονίας» (2003), οικοδομώντας ένα ευρύ πλαίσιο συνεργασίας μεταξύ των δύο ακτών της Μεσογείου. (Ξενάκης, 2009:401-403)

Ωστόσο, δεν έλειψαν και οι στιγμές σύγκρουσης στον ευρύτερο μεσογειακό περίγυρο, ιδίως μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και την πτώση της επιρροής των κυρίαρχων αποικιοκρατικών ευρωπαϊκών δυνάμεων με σημεία καμπής την κρίση του Σουέζ (1956) και τον Πόλεμο της Αλγερίας (1954-1962) (Χατζηβασιλείου, 2001:165-184). Παράλληλα, και κατά την επόμενη χρονική περίοδο μέχρι και σήμερα παρουσιάστηκαν ορισμένες στιγμές κρίσεων, χωρίς όμως κάποια ανοιχτή πολεμική σύγκρουση, λόγω αφενός της σημαντικής ενεργειακής εξάρτησης των δυτικοευρωπαϊκών κρατών από τα ορυκτά καύσιμα των νοτιομεσογειακών χωρών (πετρελαϊκές κρίσεις 1973 και 1979), και αφετέρου των πολυεπίπεδων παρεμβάσεων είτε από μεμονωμένα ευρωπαϊκά κράτη είτε υπό την αιγίδα των ΗΠΑ, όπως ο Β΄ Πόλεμος του Κόλπου (1991) για την προώθηση των ιδιαίτερων στρατηγικών τους συμφερόντων. (Nouschi, 2003)

Αναφορικά με τα δύο νοτιομεσογειακά υποσυστήματα, οι χώρες της περιοχής ακολούθησαν τη δικιά τους ιδιαίτερη εξέλιξη με σημείο τομής την απόκτηση της ανεξαρτησίας τους.² Παράλληλα, χωρίς να επιτύχουν το ίδιο εύρος και βάθος ενοποίησης με το αντίστοιχο της ευρωπαϊκής ηπείρου, επεχείρησαν την εγκαθίδρυση θεσμών περιφερειακής συνεργασίας, χωρίς τη συμμετοχή φυσικά του Ισραήλ, όπως ο

² Τα νοτιομεσογειακά κράτη-εταίροι της ΕΠΓ απέκτησαν την ανεξαρτησία τους κατά χρονολογική σειρά: Αίγυπτος (1922), Λίβανος (1943), Συρία και Ιορδανία (1946), Λιβύη (1951), Μαρόκο και Τυνησία (1956) και Αλγερία (1962). Το Ισραήλ ιδρύθηκε επίσημα το 1948, ενώ ακόμα δεν έχει ιδρυθεί ανεξάρτητο παλαιστινιακό κράτος. Για περισσότερες λεπτομέρειες, βλ. A. Nouschi, 2003.

Σύνδεσμος Αραβικών Κρατών (Σ.Α.Κ. 1945) και ο Οργανισμός Ισλαμικής Διάσκεψης (ΟΙΔ 1971) (Halliday, 2010). Τέλος, επεδίωξαν αν και σε διαφορετικό βαθμό, την εμβάθυνση των σχέσεων τους σε διμερές επίπεδο τόσο με τα κράτη της ευρωπαϊκής ηπείρου, όσο και με την ΕΕ, με την υπογραφή «Συμφωνιών Σύνδεσης», ενώ θεσμοθετήθηκαν και συναντήσεις υψηλού επιπέδου ΕΕ-Σ.Α.Κ. (Μούσης, 2015)

Ωστόσο, παρά την κοινότητα καταγωγής και συμφερόντων και στην περίπτωση των δύο νοτιομεσογειακών υποσυστημάτων παρουσιάστηκαν στιγμές κρίσεων. Κυρίαρχη θέση κατέχουν οι διάφορες αραβοϊσραηλινές συγκρούσεις (1948, 1956, 1967, 1973), αλλά και η επέμβαση του Ισραήλ στον Λίβανο (1982-1985), στην Παλαιστίνη κατά την πρώτη και δεύτερη «Ιντιφάντα» (1987 και 2000), στον Λίβανο (2006), καθώς και στην Γάζα (2008-09 και 2014). (Halliday, 2010)

Απότοκα επακόλουθα εκ της συγκεκριμένης σύγκρουσης αποτέλεσαν αφενός η διχογνωμία των αραβικών κρατών αναφορικά με το δικαίωμα ύπαρξης ή μη του Ισραήλ, με σημαντικότερες εξαιρέσεις την Αίγυπτο («Συμφωνίες του Κάμπ Νταϊβηντ», 1978), την Ιορδανία («Συνθήκη Ειρήνης», 1994), και την Παλαιστίνη («Συμφωνίες του Όσλο», 1993-1995) και αφετέρου της υποστήριξης ή μη του αγώνα των Παλαιστινίων με αποκορύφωμα τα γεγονότα του «Μαύρου Σεπτέμβρη» (1970) στην Ιορδανία. (Nouschi, 2003)

Εξίσου σημαντικό ενδημικό χαρακτηριστικό της περιοχής αποτέλεσε και ο αραβικός κατακερματισμός λόγω διαφοράς δόγματος (σουνίτες και σίιτες), καθώς και της συχνής εκδήλωσης πολιτικών αντιθέσεων μεταξύ αραβικών ριζοσπαστικών καθεστώτων και υπερσυντηρητικών μοναρχιών (Halliday, 2010). Τέλος, σημαντικές εξελίξεις για την ευρύτερη περιοχή αποτέλεσαν τα γεγονότα της «Αραβικής Άνοιξης» (2010-2011), καθώς και της δημιουργίας του αποκαλούμενου «Ισλαμικού Κράτους», με ανοιχτά ακόμα μέτωπα σε Λιβύη, Συρία και Ιράκ. (Κεφαλά, 2013)

Όσον αφορά την Ελλάδα, ούσα μέλος του ευρωπαϊκού μεσογειακού υποσυστήματος, διατηρούσε ανέκαθεν πολυποίκιλους δεσμούς με την ευρύτερη περιοχή, λόγω γεωγραφικής εγγύτητας, μακραίωνων ιστορικών-πολιτιστικών δεσμών, μη αποικιοκρατικού παρελθόντος, αλλά και μη ύπαρξης σημαντικών διμερών διαφορών. (Κεφαλά, 2003:672-673)

Βασικές σταθερές της μεσογειακής διάστασης της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής κατά τη σύγχρονη εποχή αποτέλεσαν η διατήρηση καλών σχέσεων με τα αραβικά κράτη της περιοχής, λόγω της αναγνώρισης του δίκαιου των αιτημάτων τους, αλλά και της ανάγκης εξασφάλισης της υποστήριξης τους στο Κυπριακό Ζήτημα στους διάφορους διεθνείς οργανισμούς, η σύσφιγξη των σχέσεων με το Ισραήλ, μετά την *de jure* αναγνώριση του το 1990, καθώς και η εμβάθυνση των γενικότερων διμερών σχέσεων, με γνώμονα να αποτελέσει η χώρα μας «γέφυρα» μεταξύ της Δύσης και του αραβικού κόσμου (Ξενάκης, 2009:410-413). Η Ελλάδα επιπρόσθετα υπήρξε ένθερμος υποστηρικτής των διαφόρων πρωτοβουλιών σύσφιγξης των γενικότερων ευρωμεσογειακών σχέσεων, υποστηρίζοντας τόσο τη «Νέα» και την «Αναθεωρημένη» Μεσογειακή Πολιτική της ΕΟΚ, τη ΔτΒ, αλλά και πιο πρόσφατα την ΕΠΓ και την ΈγΜ. (Βαρουξάκης, 2011:33-36)

Παράλληλα, η χώρα μας ανέπτυξε και δικές της πρωτοβουλίες προαγωγής των ευρύτερων ευρωμεσογειακών σχέσεων, όπως τα Τριμερή Σύμφωνα Ελλάδας-Κύπρου-Ισραήλ και Ελλάδας-Κύπρου-Αιγύπτου, η θεσμοθέτηση της Διάσκεψης της Ρόδου για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία και οι διάφορες άτυπες συναντήσεις μεταξύ των αρχηγών κρατών και ΥΠΕΞ των χωρών του Νότου της ΕΕ. (ΥΠΕΞ, «Μεσόγειος»)

Υπό τα παραπάνω γενικότερα πλαίσια, σκοπός της παρούσας εργασίας αποτελεί η ανίχνευση των ορίων, των σημείων προβληματισμού, αλλά και των προοπτικών στα πλαίσια των ευρύτερων σχέσεων της ΕΕ και της Ελλάδας με τα νοτιομεσογειακά κράτη. Η εργασία μου διαρθρώνεται ως εξής: στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται συνοπτικά η πορεία των ευρωμεσογειακών σχέσεων μέχρι και σήμερα, ενώ στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύονται οι σημαντικότερες πτυχές των ορίων, των σημείων προβληματισμού και των προοπτικών τους. Στη συνέχεια, στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται συνοπτική αναφορά στη προϊστορία των σύγχρονων σχέσεων της Ελλάδας με τις νοτιομεσογειακές χώρες, ενώ στο τέταρτο κεφάλαιο ανιχνεύονται με τη σειρά τους τα όρια, τα σημεία προβληματισμού και οι προοπτικές τους. Στο τελευταίο κεφάλαιο, επιχειρείται η εξαγωγή ορισμένων συμπερασματικών παρατηρήσεων αναφορικά με τη σημερινή εξέλιξη, τα σημαντικότερα σημεία προβληματισμού, αλλά και τις μελλοντικές προοπτικές των ευρύτερων σχέσεων μεταξύ των δύο ακτών της Μεσογείου.

Ευρωμεσογειακές σχέσεις

Η πορεία των ευρωμεσογειακών σχέσεων κατά τη σύγχρονη εποχή

Η Μεσόγειος ως συνδετικός κρίκος ανάμεσα σε Ευρώπη, Αφρική και Ασία, προσέλκυε διαχρονικά το ενδιαφέρον των ευρωπαϊκών κρατών. Κατά τη σύγχρονη εποχή, πέρα από την ανάπτυξη πληθώρας διμερών επαφών, η ευρύτερη περιοχή αποτέλεσε και αντικείμενο εναργούς ενασχόλησης και από την πλευρά της ΕΟΚ/ΕΕ. (Βαρουζάκης, 2011:15-22)

Κύριοι στόχοι της ΕΟΚ/ΕΕ, παραμένουν διαχρονικά η εξασφάλιση πρόσβασης στις πλούσιες πηγές ορυκτών καυσίμων της περιοχής εξαιτίας του σημαντικού ενεργειακού της ελλείμματος και η αναζήτηση νέων αγορών για τη διάθεση των προϊόντων της. (Τσαρδανίδης, 2013)

Η πρώτη χρονική περίοδος των ευρωμεσογειακών σχέσεων (1961-1972), αφορούσε την ανάπτυξη των πρώτων συμφωνιών σύνδεσης της ΕΟΚ με διάφορες μεσογειακές χώρες. Συγκεκριμένα, η Ελλάδα, αποτέλεσε την πρώτη μεσογειακή χώρα, η οποία υπέγραψε «Συμφωνία Σύνδεσης» με την ΕΟΚ (1961). Ακολούθησαν η Τουρκία (1963), το Ισραήλ (1964), ο Λίβανος (1965), το Μαρόκο και η Τυνησία (1969), η Ισπανία και η Μάλτα (1970), η Κύπρος, η Πορτογαλία και η Αίγυπτος (1972). Ωστόσο, οι συγκεκριμένες συμφωνίες ήταν ήσσονος οικονομικής σημασίας, καθώς αφορούσαν περιορισμένο αριθμό προϊόντων. (Αραμπατζής, 2003:103-106)

Η δεύτερη χρονική περίοδος (1972-1985) έλαβε χώρα με την υιοθέτηση της «Σφαιρικής Μεσογειακής Πολιτικής» της ΕΟΚ (1972). Στα πλαίσια αυτά, υπογράφηκαν «Συμφωνίες Σύνδεσης ή Συνεργασίας» με το Ισραήλ (1973), την Αλγερία, το Μαρόκο και την Τυνησία (1976), την Αίγυπτο, την Ιορδανία, την Συρία και τον Λίβανο (1977) (Χίου-Μανιατοπούλου, 2005:23-25). Οι συγκεκριμένες συμφωνίες περιελάμβαναν μέτρα, όπως την οικονομική και τεχνική συνεργασία, την παροχή βοήθειας μέσω χρηματοδοτικών πρωτοκόλλων και την εισαγωγή εμπορικών ρυθμίσεων σχετικά με τα βιομηχανικά και αγροτικά προϊόντα (Τσαρδανίδης, 1992:16-17). Επίσης, στα ίδια πλαίσια αναπτύχθηκε και ο «ΕυρωΑραβικός διάλογος» (1973), ένα μέσο πολιτικού διαλόγου που ανέπτυξε η ΕΟΚ σε περιφερειακό επίπεδο

προκειμένου να συμβάλει στην επίλυση της σοβούσας αραβοϊσραηλινής διένεξης. (Βαρουξάκης, 2011:28-29)

Η τρίτη χρονική περίοδος (1985–1992) σηματοδοτήθηκε από τη νότια διεύρυνση της ΕΟΚ με την ένταξη της Ελλάδας (1981), της Ισπανίας και της Πορτογαλίας (1986) και την υιοθέτηση της «Νέας Μεσογειακής Πολιτικής» με κύριο στόχο της τη διαφύλαξη των συμφερόντων τόσο των νέων μελών όσο και των νοτιομεσογειακών εταίρων, μέσω της σταδιακής μείωσης των δασμών των αγροτικών προϊόντων και την υπογραφή νέων χρηματοδοτικών πρωτοκόλλων τρίτης γενιάς. Η συναίσθηση της ανάγκης όμως και της ταυτόχρονης μεταρρύθμισης των κοινωνικοοικονομικών συστημάτων των χωρών της μεσογειακής περιφέρειας για την προαγωγή της ασφάλειας και της σταθερότητας στην ευρύτερη περιοχή οδήγησε στην υιοθέτηση της «Αναθεωρημένης Μεσογειακής Πολιτικής» της ΕΕ (1992) (Τσαρδανίδης, 1992:17-20). Παράλληλα, προωθήθηκαν και ορισμένες πρωτοβουλίες για την ίδρυση δομών περιφερειακής συνεργασίας, όπως του «Φόρουμ 5+5» (1990),³ και του «Μεσογειακού Φόρουμ» (1994).⁴

Η τέταρτη και τελευταία χρονική περίοδος είχε ως αφετηρία το 1995, έτος ορόσημο για τις ευρωμεσογειακές σχέσεις, καθώς τότε έλαβε χώρα η «Διάσκεψη της Βαρκελώνης» (27-28 Νοεμβρίου 1995), στην οποία αποφασίστηκε η εμβάθυνση της «ΕυρωΜεσογειακής εταιρικής Σχέσης» (ΕΜΣ).⁵ Ενισχυτικοί παράγοντες για τη δημιουργία της ΕΜΣ αποτέλεσαν τόσο οι παγκόσμιες κοσμοϊστορικές γεωπολιτικές αλλαγές της περιόδου 1989-1991 με τον τερματισμό του Ψυχρού Πολέμου, όσο και σημαντικές περιφερειακές εξελίξεις, όπως οι «Συμφωνίες του Όσλο» για την επίλυση της ισραηλινοπαλαιστινιακής διαμάχης, αλλά και η επικείμενη διεύρυνση της ΕΕ με

³ Το «Φόρουμ 5+5», ιδρύθηκε το 1990 μετά από γαλλική πρωτοβουλία με τη συμμετοχή της Γαλλίας, Ιταλίας, Ισπανίας και Πορτογαλίας (και το 1991 της Μάλτας), του Μαρόκου, της Μαυριτανίας, της Τυνησίας, της Αλγερίας και της Λιβύης. Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. Τσαρδανίδης, 1992:93-98.

⁴ Το «Μεσογειακό Φόρουμ», ιδρύθηκε το 1994 μετά από αιγυπτιακή πρωτοβουλία με τη συμμετοχή της Ελλάδας, της Ιταλίας, της Γαλλίας, της Ισπανίας, της Πορτογαλίας, της Μάλτας, της Αιγύπτου, της Τυνησίας, της Αλγερίας, του Μαρόκου και της Τουρκίας. Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. Βαρουξάκης, 2011:37-44.

⁵ Αρχικά στη ΔτΒ συμμετείχαν τα 15 τότε κράτη-μέλη της ΕΕ και 9 μεσογειακά κράτη (Αίγυπτος, Αλγερία, Ιορδανία, Ισραήλ, Λίβανος, Μαρόκο, Παλαιστινιακή Αρχή, Συρία και Τυνησία), καθώς και η Τουρκία, η Μαυριτανία, η Κύπρος, η Μάλτα και η Αλβανία. Η Λιβύη διατήρησε καθεστώς παρατηρητή από το 1999. Για περισσότερες λεπτομέρειες, βλ. Ξενάκης, 2006:465-468.

τις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης (ΚΑΕ). Άλλωστε, σύμφωνα με ορισμένους μελετητές, «ανομολόγητος στόχος των νοτιοευρωπαϊκών χωρών της ΕΕ, οι οποίες πρωτοστάτησαν για την εγκαθίδρυση της ΕΜΣ αποτέλεσε η ανάπτυξη μιας παράλληλης μεσογειακής πολιτικής με γνώμονα την εξισορρόπηση της μετατόπισης του κέντρου βάρους της ΕΕ προς τις χώρες ΚΑΕ». (Ξενάκης, 2009:402-404)

Ειδικότερα, η ΔτΒ αποτέλεσε προσπάθεια οικοδόμησης μόνιμου θεσμικού μηχανισμού περιφερειακής συνεργασίας, εστιάζοντας κατά το πρότυπο της «Διαδικασίας του Ελσίνκι», σε τρεις άξονες ευρωμεσογειακής συνεργασίας: στους τομείς της πολιτικής και της ασφάλειας, των αμοιβαίων οικονομικών και χρηματοοικονομικών θεμάτων, και της σύσφιγξης των κοινωνικών, πολιτιστικών και ανθρωπιστικών σχέσεων (Ξενάκης, 2006:465-468). Παράλληλα, στα πλαίσια της ΔτΒ υπογράφηκαν «Συμφωνίες Σύνδεσης» της ΕΕ με τους νοτιομεσογειακούς εταίρους της, ενώ ακολούθησαν και άλλες ΕυρωΜεσογειακές Σύνοδοι Κορυφής, οι οποίες καλλιέργησαν νέους διαύλους προαγωγής του πολιτικού διαλόγου και της περιφερειακής συνεργασίας.⁶ (Xenakis, 2004)

Εμβληματικοί στόχοι της ΕΜΣ αποτέλεσαν η περιφερειακή συνεργασία σε πολιτικό επίπεδο μέσω της «Ευρωμεσογειακής Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης» (Ευρωμεσογειακό Φόρουμ), η προώθηση της δημιουργίας μιας «Ευρωμεσογειακής Ζώνης Ελεύθερων Συναλλαγών» (ΕΜΖΕΣ) μέχρι το 2010, η παροχή οικονομικής βοήθειας μέσω της θέσπισης ενός νέου χρηματοδοτικού κανονισμού (MEDA), αλλά και η ενίσχυση των διαπολιτισμικών σχέσεων μέσω του ιδρύματος Anna Lindh. (Βαρουξάκης, 2011:53-66)

Παρά την αισιοδοξία που δημιούργησε η ΕΜΣ κυρίως αναφορικά με τις προοπτικές θεσμοθέτησης ενός αναδυόμενου περιφερειακού καθεστώτος συνεργασίας, εντούτοις η συγκεκριμένη πρωτοβουλία δεν ανταπεξήλθε απολύτως στις υψηλές της προσδοκίες, παρά το αναμφισβήτητο γεγονός της εμπέδωσης μιας

⁶ Η ΕΕ υπέγραψε «Συμφωνίες Σύνδεσης» με την Τυνησία (1998), το Ισραήλ και το Μαρόκο (2000), την Ιορδανία (2002), την Αίγυπτο (2004), την Αλγερία (2005), τον Λίβανο (2006), καθώς και την Παλαιστινιακή Αρχή (1997) σε προσωρινή βάση. Με την Συρία και την Λιβύη δεν κατέστη δυνατή η υπογραφή «Συμφωνιών Σύνδεσης». Επίσης, έλαβαν χώρα σειρά ΕυρωΜεσογειακών Διασκέψεων σε Μάλτα (1997), μια ad hoc συνάντηση στο Παλέρμιο (1998), Στουτγάρδη (1999), Μασσαλία (2000), Βαλένθια (2002) και Νάπολη (2003). Για περισσότερες λεπτομέρειες, βλ. Λάβδας-Ξενάκης, 2007: 405-407.

περιφερειακής κουλτούρας συνεργασίας και της ενίσχυσης του ευρωπαϊκού στρατηγικού παράγοντα στην περιοχή. (Xenakis-Chryssochoou, 2001)

Το χαμηλό επίπεδο εμπάθυνσης των ευρωμεσογειακών σχέσεων αποτυπώθηκε ανάγλυφα στην επετειακή ευρωμεσογειακή διάσκεψη στη Βαρκελώνη (2005) για τη συμπλήρωση των δέκα χρόνων από την υπογραφή της ΔτΒ, κατά την οποία στην πλειοψηφία τους οι ηγέτες των νοτιομεσογειακών χωρών μποϋκόταραν τις εκδηλώσεις και εν αντιθέσει με τους ευρωπαίους ομολόγους τους εκπροσωπήθηκαν σε επίπεδο ΥΠΕΞ ή αντιπροσώπων. Η συγκεκριμένη στάση αποτέλεσε ένδειξη διαμαρτυρίας τους τόσο για την αναποτελεσματική πολιτική της ΕΕ αναφορικά με τις περιφερειακές συγκρούσεις, όσο και με τα ιδιαίτερα φτωχά αποτελέσματα στην προώθηση της κοινωνικοοικονομικής τους ανάπτυξης. (Τσαρδανίδης-Ξενάκης, 2006:349)

Παράλληλα, βασικό λάθος στρατηγικής από την πλευρά της ΕΕ αποτέλεσε η πεποίθηση της ότι μέσω της αύξησης της οικονομικής συνεργασίας θα μπορούσε να επιτευχθεί και η εισαγωγή ριζικών φιλελεύθερων πολιτικών μεταρρυθμίσεων και προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και συνακόλουθης μείωσης των μεταναστευτικών ροών από την πλευρά των νοτιομεσογειακών εταίρων της. (Ξενάκης, 2006:465-468)

Ιδιαίτερα επιβαρυντικό ρόλο διαδραμάτισαν επίσης και εξωγενείς παράγοντες, όπως η ραγδαία επιδείνωση των περιφερειακών συγκρούσεων με την έναρξη της Β΄ Ιντιφάντα (2000), αλλά κυρίως η εμφάνιση ασύμμετρων απειλών λόγω των τρομοκρατικών επιθέσεων στις ΗΠΑ (11/9/2001) και των επακόλουθων αμερικανικών εισβολών στο Αφγανιστάν (2001) και στο Ιράκ (2003). Τέλος, εξίσου αρνητικό παράγοντα αποτέλεσε και η γενικότερη ατόνηση του ευρωπαϊκού ενδιαφέροντος για τα μεσογειακά ζητήματα, λόγω της κρίσης που προκάλεσε η απόρριψη της ευρωπαϊκής συνταγματικής συνθήκης από τα δημοψηφίσματα Γαλλίας και Ολλανδίας του 2005. (Βαρουζάκης, 2011:99-103)

Η επενέργεια των παραπάνω γεγονότων οδήγησε στην επαναχάραξη των τρόπων εμπάθυνσης της ευρωμεσογειακής συνεργασίας σε συνδυασμό και με τη διεύρυνση της ΕΕ του 2004 και την ένταξη στην ΕΕ δύο μεσογειακών κρατών της Κύπρου και της Μάλτας, αλλά και των 8 χωρών της ΚΑΕ. Είχαν προηγηθεί η ανακοίνωση της «Κοινής στρατηγικής της ΕΕ για την Μεσόγειο» (2000), καθώς και η

ενσωμάτωση μιας περιφερειακής μεσογειακής παραμέτρου εντός της «Ευρωπαϊκής Πολιτικής Ασφάλειας και Άμυνας» (ΕΠΑΑ 2003). (Calleya-Ξενάκης, 2008)

Υπό το παραπάνω πρίσμα, πρώτη σημαντική πρωτοβουλία στον τομέα της αναθέρμανσης των ευρωμεσογειακών -και όχι μόνο- σχέσεων αναδείχθηκε η εισαγωγή της «Ευρωπαϊκής Πολιτικής Γειτονίας», η κυρίαρχη λογική της οποίας πρωτοπαρουσιάστηκε στην Ενδιάμεση Σύνοδο της Ευρωμεσογειακής συνεργασίας κατά τη διάρκεια της ελληνικής προεδρίας της ΕΕ του 2003 (Λάβδας-Ξενάκης, 2007:411-412). Παράλληλα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρουσίασε την ανακοίνωση της με τίτλο «Ευρύτερη Ευρώπη-Γειτονικές Σχέσεις: Ένα νέο πλαίσιο σχέσεων με τους γείτονες μας στα ανατολικά και νότια σύνορα μας» (Commission of the European Communities, 2003), καθώς και του εγγράφου στρατηγικής με τίτλο «Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας». (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2004).⁷

Κεντρικοί στόχοι της αναδείχθηκαν η δημιουργία μιας «περιοχής κοινής ευημερίας και σταθερότητας» στην οποία θα προωθούνταν η οικονομική ανάπτυξη και η αντιμετώπιση κοινών προκλήσεων και προβλημάτων με βάση την αμοιβαία προσήλωση σε «κοινές αξίες, όπως το κράτος δικαίου, η χρηστή διακυβέρνηση, ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η οικονομία της αγοράς, η βιώσιμη ανάπτυξη και η καταπολέμηση της φτώχειας». (Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 2004)

Βασικές συνισταμένες της ΕΠΓ θα αποτελούσαν η εισαγωγή της αρχής της διαφοροποίησης μεταξύ των εταίρων, λαμβανομένου υπόψιν του υψηλού βαθμού ανομοιογένειας τους, καθώς και του διαφορετικού επιπέδου βούλησης αναφορικά με την εμβάθυνση των ευρωμεσογειακών σχέσεων. Δεύτερον, η χρήση της αρχής της θετικής αιρεσιμότητας για όσους εταίρους εφαρμόζουν με συνέπεια τις συμπεφωνημένες μεταρρυθμίσεις. Τρίτον, η πρόβλεψη για τη σύναψη διμερών «Σχεδίων Δράσης», η χρηματοδότηση των οποίων θα στηριζόταν στην οικονομική βοήθεια των προγραμμάτων «MEDA», αλλά και του «European Neighbourhood

⁷ Η ΕΠΓ έχει δύο διαστάσεις: την Ανατολική Εταιρική Σχέση (Αζερμπαϊτζάν, Αρμενία, Γεωργία, Λευκορωσία, Μολδαβία και Ουκρανία) και τη νότια διάσταση (Αίγυπτος, Αλγερία, Ιορδανία, Ισραήλ, Λίβανος, Λιβύη, Μαρόκο, Παλαιστίνη, Συρία και Τυνησία). Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την ΕΠΓ, βλ. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/neighbourhood/overview_en

Partnership Instrument» (ENPI) και στα οποία καθορίζονταν οι βασικές προτεραιότητες και δράσεις σε μία πληθώρα τομέων πολιτικής. (Μπουρής-Τζιφάκης, 2016:308)

Σ' ένα δεύτερο επίπεδο, η θεσμοθέτηση της ΕΠΓ επαναθεώρησε και τις γενικότερες ευρωμεσογειακές σχέσεις στο πλαίσιο της ΕΜΣ, καθώς αν και οι δύο πρωτοβουλίες θεωρήθηκαν ως αλληλοσυμπληρούμενες, εντούτοις αποτελούσε γεγονός ότι η ΕΜΣ είχε ήδη αποδυναμωθεί σημαντικά τόσο από τα χρηματοδοτικά της εργαλεία όσο και εξαιτίας της μικρής προόδου που είχε συντελεστεί προς την κατεύθυνση της περαιτέρω προαγωγής της περιφερειακής συνεργασίας. (Τσαρδανίδης-Ξενάκης, 2006:351)

Σ' αυτό το πλαίσιο, εκδηλώθηκε η πρωτοβουλία του Γάλλου Προέδρου Νικολά Σαρκοζύ για τη δημιουργία μιας «Μεσογειακής Ένωσης» (2008) από το σύνολο των παράκτιων μεσογειακών κρατών. Ωστόσο, η αρνητική στάση ορισμένων κρατών, καθώς και ότι το γαλλικό σχέδιο απέκλειε τις μη μεσογειακές χώρες της ΕΕ, ενώ ταυτόχρονα προέβλεπε τη κοινοτική συμμετοχή στη χρηματοδότηση του νέου εγχειρήματος δημιούργησε πληθώρα αντιδράσεων. (Ξενάκης, 2011:34-37)

Το γεγονός αυτό οδήγησε στη συμπερίληψη στη γαλλική πρωτοβουλία του συνόλου των χωρών της ΕΕ, αλλά και των παράκτιων μεσογειακών κρατών και τη μετονομασία της πρωτοβουλίας στην ιδρυτική της σύνοδο στο Παρίσι σε «Διάσκεψη της Βαρκελώνης: Ένωση για την Μεσόγειο» (ΕγΜ) (13 Ιουλίου 2008). Μάλιστα, προς την κατεύθυνση της ενίσχυσης της συγκυριότητας μεταξύ των ευρωπαϊκών και των νοτιομεσογειακών εταίρων προβλέφθηκε στη Σύνοδο στη Μασσαλία (Νοέμβριος 2008), η σύσταση μόνιμης Γραμματείας της ΈγΜ με έδρα τη Βαρκελώνη και η συμπροεδρία ταυτόχρονα από έναν εκπρόσωπο προερχόμενο από την ευρωπαϊκή ήπειρο και έναν από τη νοτιομεσογειακή περιοχή. (Ξενάκης, 2011:35-37)

Κύριοι τομείς συνεργασίας της ΈγΜ με βάση τις αρχές της συνιδιοκτησίας και της μεταβλητής γεωγραφίας θα αποτελούσαν η υλοποίηση σχεδίων για την επιχειρηματική ανάπτυξη, τις μεταφορές και την αστική ανάπτυξη, την ενέργεια και

την κλιματική αλλαγή, το νερό και το περιβάλλον, την ανώτατη εκπαίδευση και τις κοινωνικές υποθέσεις.⁸

Ωστόσο, το ξέσπασμα σημαντικών περιφερειακών εξελίξεων, όπως των γεγονότων της «Αραβικής Άνοιξης», οδήγησε στην εκ νέου εμφάνιση δυσλειτουργιών αναφορικά με την περαιτέρω εμβάθυνση των ευρύτερων ευρωμεσογειακών σχέσεων, όπως αποτυπώθηκε και στην επ' αόριστον αναβολή της δεύτερης Συνόδου Κορυφής της ΈγΜ (2010). (Βαρουζάκης, 2011:204-208)

Η επενέργεια των παραπάνω εξελίξεων, επιπρόσθετα οδήγησε με τη σειρά της και στη νέα αναθεώρηση της ΕΠΓ. Ειδικότερα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εξέδωσε τις ανακοινώσεις «Μία φιλόδοξη εταιρική σχέση για τη δημοκρατία και τη κοινή ευημερία με τις χώρες της νότιας Μεσογείου» (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2011β) και «Μία νέα απάντηση σε μία γειτονιά που αλλάζει» (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2011α) που αποτέλεσαν τον πυρήνα της αναθεωρημένης ΕΠΓ και η οποία ολοκληρώθηκε με την έκδοση «Κοινής Ανακοίνωσης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Εξωτερικής Δράσης». (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2015). Τέλος, ακολούθησε η έκδοση «Κοινής Ανακοίνωσης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Εξωτερικής Δράσης» για την επισκόπηση της προόδου της νέας ΕΠΓ. (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2017)

Βασικές συνισταμένες της νέας ΕΠΓ θα αποτελέσουν εκ νέου οι αρχές της διαφοροποίησης και της θετικής αιρεσιμότητας με την ενσωμάτωση όμως πλέον και της επιλογής της αρνητικής αιρεσιμότητας για όσες χώρες παραμένουν στάσιμες ή υπαναχωρούν σε σχέση με τα συμφωνηθέντα μεταρρυθμιστικά προγράμματα (Μπουρής-Τζιφάκης, 2016:308-309). Επιπρόσθετα, κεντρικές αρχές θα αναδειχθούν η μεγαλύτερη αμοιβαία ανάληψη ευθύνης και η συγκυριότητα με βάση τις ανάγκες των εταίρων και τα συμφέροντα της ΕΕ, καθώς και η δημιουργία νέων χρηματοδοτικών εργαλείων για την καλύτερη ανταπόκριση στις νέες προκλήσεις της περιοχής. (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2015)

⁸ Στην ΈγΜ συμμετέχουν σήμερα 43 κράτη συμπεριλαμβανομένου των 28 κρατών-μελών της ΕΕ, των μεσογειακών χωρών της ΕΜΣ, της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης και του Μαυροβουνίου, καθώς και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και του Σ.Α.Κ. Η συμμετοχή της Συρίας έχει ανασταλεί από το 2011, ενώ η Λιβύη διατηρεί καθεστώς παρατηρητή. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την ΈγΜ, βλ. <http://ufmsecretariat.org/>

Όρια των ευρωμεσογειακών σχέσεων

Υπό το παραπάνω γενικότερο πλαίσιο, τα όρια της ευρωμεσογειακής συνεργασίας μπορούν να ανιχνευθούν, σύμφωνα με τα πεδία δράσης της ΕΠΓ και της ΈγΜ ειδικότερα στους τομείς της ασφάλειας, της κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης, της χρηστής διακυβέρνησης, καθώς και του μεταναστευτικού/προσφυγικού ζητήματος. (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2015)

Στα πλαίσια αυτά, η ΕΕ έχει υπογράψει με την πλειοψηφία των νοτιομεσογειακών χωρών της ΕΠΓ επίσημες συμφωνίες («Partnership Priorities»),⁹ μέσω των οποίων ορίζονται οι αμοιβαίες δεσμεύσεις και δράσεις προτεραιότητας. Παράλληλα, με τη νέα ΕΠΓ έχουν αναδειχθεί σε εξίσου σημαντικούς πυλώνες η περιφερειακή συνεργασία μέσω της ΈγΜ, και η έμφαση στον τομέα της ασφάλειας μέσω ενίσχυσης των σχέσεων με τρίτους εταίρους και περιφερειακές συσσωματώσεις με σημαίνοντα ρόλο στην ευρύτερη περιοχή. (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2017)

Όσον αφορά ειδικότερα στον τομέα της ασφάλειας, ως κεντρικός στόχος έχει αναχθεί η συνεργασία με τις χώρες της περιοχής σε συνάρτηση και με τις πρόνοιες της «Ευρωπαϊκής Ατζέντας για την Ασφάλεια» και της «Παγκόσμιας Στρατηγικής της ΕΕ για την Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας». Βασικοί άξονες της νέας ΕΠΓ θα αποτελέσουν η αναμόρφωση των γενικότερων δυνατοτήτων ασφάλειας και άμυνας, η αντιμετώπιση της τρομοκρατίας και της ριζοσπαστικοποίησης, η πάταξη του κυβερνοεγκλήματος και του διασυνοριακού οργανωμένου εγκλήματος, η αντιμετώπιση της διασποράς Όπλων Μαζικής Καταστροφής (ΟΜΚ), καθώς και η πρόληψη και διαχείριση κρίσεων και συγκρούσεων. (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2015)

Ειδικότερα, έχει προβλεφθεί η περαιτέρω ενίσχυση της ευρωμεσογειακής συνεργασίας τόσο εντός των πλαισίων της ΕΠΓ και της ΈγΜ, όσο και με ευρύτερους περιφερειακούς δρώντες, όπως ο Σ.Α.Κ., ο ΟΙΔ, το Συμβούλιο Συνεργασίας των χωρών του Κόλπου (Σ.Σ.Κ.) και η Αφρικανική Ένωση. (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2017)

⁹ Η ΕΕ έχει ήδη υπογράψει τέτοια Σύμφωνα με την Αίγυπτο, τον Λίβανο και την Ιορδανία (2016) και με την Αλγερία (2017), ενώ με την Τυνησία, το Μαρόκο, το Ισραήλ και την Παλαιστίνη λόγω του υψηλότερου επιπέδου συνεργασίας υπάρχουν ετήσια Προγράμματα Δράσης. Με την Λιβύη και την Συρία δεν έχουν υπογραφεί σύμφωνα συνεργασίας, λόγω των πολεμικών συγκρούσεων. Για περισσότερες λεπτομέρειες, βλ. <https://eeas.europa.eu/headquarters/headquartershomepage/330/european-neighbourhood-policy-en>

Παράλληλα, αξιόλογο επίπεδο συνεργασίας έχει επιτευχθεί σε ζητήματα, όπως της προώθησης της γενικότερης ανθεκτικότητας των δομών άμυνας και ασφάλειας των νοτιομεσογειακών εταίρων («Security Sector Reforms»), της ενίσχυσης πρωτοβουλιών για την πάταξη της τρομοκρατίας, όπως του «Counter Terrorism Dialogue» της ΕΕ με τον Λίβανο, την Ιορδανία και τη Συρία, της αντιμετώπισης του ριζοσπαστισμού με τη λειτουργία του «Radicalization Awareness Network», καθώς και του περιορισμού της διασποράς ΟΜΚ μέσω του «EU Chemical, Biological, Radiological and Nuclear Risk Mitigation Regional Centre of Excellence» στην Ιορδανία. Επιπρόσθετα, έχει ιδιαιτέρως ενισχυθεί η συνεργασία με την Europol και την Eurojust, για την παροχή τεχνογνωσίας από την ΕΕ στους τομείς του οργανωμένου διασυνοριακού εγκλήματος, της διαφθοράς και του κυβερνοεγκλήματος. (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2017)

Όσον αφορά στον οικονομικό τομέα, έχει αναπτυχθεί εξίσου στενή ευρωμεσογειακή συνεργασία. Βασικές συνισταμένες της ΕΠΓ θα αποτελέσουν η προώθηση της κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης και της σταθεροποίησης, ο εκσυγχρονισμός των γενικότερων δομών, καθώς και η αύξηση των εμπορικών συναλλαγών και των επενδύσεων, της απασχόλησης και της εκπαίδευσης. (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2015)

Γενικότερα, το συνολικό πλαίσιο των ευρωμεσογειακών σχέσεων στον οικονομικό τομέα διέπεται από το «European Neighborhood Instrument» (ENI), το οποίο για την περίοδο 2014-2020 προβλέπει διάθεση κονδυλίων ύψους 15 δις ευρώ μέσω της υπογραφής ειδικών συμφωνιών («Single Support Frameworks») με κάθε μία χώρα ξεχωριστά στα οποία εξειδικεύονται συγκεκριμένες δράσεις κοινού ενδιαφέροντος. Επίσης, έχει δημιουργηθεί το «Neighbor Investment Facility» (NIF) για τη διευκόλυνση της πραγματοποίησης επενδύσεων από ευρωπαϊκούς χρηματοδοτικούς θεσμούς, το ΤΑΙΕΧ και τα προγράμματα Twinning για την παροχή τεχνικής βοήθειας (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2015). Εξίσου σημαντική συμβολή στον τομέα της ευρωμεσογειακής οικονομικής συνεργασίας επέχει και η ΈγΜ, όπου υπό τα πλαίσια της υλοποιούνται έργα ύψους 5.3 δις ευρώ. (UfM Annual Report, 2016)

Παράλληλα, το παραπάνω ευρύ πλέγμα οικονομικής συνεργασίας συμπληρώνεται και μέσω συνεργειών με πληθώρα ευρωπαϊκών και παγκόσμιων οικονομικών θεσμών, όπως το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ), η Παγκόσμια

Τράπεζα, ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων (ΕΤΕΠ) και η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Ανασυγκρότησης και Ανάπτυξης (ΕΤΑΑ). Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί και η συνεργασία μεταξύ της ΕΕ και ορισμένων σημαντικών περιφερειακών οικονομικών συσσωματώσεων της νοτιομεσογειακής περιοχής, όπως της «Αραβικής Ένωσης του Μαγκρέμπ», της «Greater Arab Free Trade Area» (GAFTA), και της «Συμφωνίας του Αγαδέρ».¹⁰ (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2017)

Αναφορικά με τη τομεακή διάρθρωση της ευρωμεσογειακής οικονομικής συνεργασίας, ο τομέας του εμπορίου αποτελεί ένα πεδίο εξαιρετικής σημασίας, δεδομένου του εύρους των σχέσεων μεταξύ της ΕΕ και των νοτιομεσογειακών χωρών, καθώς η πρώτη αποτελεί τον κυριότερο εμπορικό εταίρο τους.¹¹ Στα πλαίσια αυτά, η ΕΕ έχει προωθήσει τις διαπραγματεύσεις για την υπογραφή «Deep and Comprehensive Free Trade Agreements» (DCFTAs) για τη δημιουργία ελεύθερης οικονομικής ζώνης και την πλήρη ένταξη στην ενιαία ευρωπαϊκή αγορά, με τη μεγαλύτερη πρόοδο να έχει σημειωθεί από το Μαρόκο και την Τυνησία, καθώς και ειδικότερων συμφωνιών («Rules of Origin» και των «Agreements on Conformity Assessment and Acceptance» (ACCAs) για την ελεύθερη διακίνηση εντός της ευρωπαϊκής αγοράς ορισμένων βιομηχανικών προϊόντων της Ιορδανίας, της Αιγύπτου και του Ισραήλ. (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2017)

Στον τομέα των επενδύσεων, επίσης έχει αναδειχθεί εξίσου ευρύ πεδίο συνεργασίας, καθώς η ΕΕ αποτελεί τον κυριότερο εταίρο στην υλοποίηση Άμεσων Ξένων Επενδύσεων (ΑΞΕ) στις νοτιομεσογειακές χώρες. Ειδικότερα, μέσω ειδικών προγραμμάτων της ΕΕ, όπως το Horizon 2020, το PRIMA και το SESAME στους τομείς της έρευνας, της καινοτομίας και της προώθησης της ψηφιακής οικονομίας, το COSME για την ενίσχυση των μικρομεσαίων επιχειρήσεων, το SPRING για την

¹⁰ Η «Αραβική Ένωση του Μαγκρέμπ» ιδρύθηκε το 1989 από το Μαρόκο, την Μαυριτανία, την Τυνησία, την Αλγερία και την Λιβύη με κύριο σκοπό την ενίσχυση της συνεργασίας τους. Η «GAFTA» συμφωνήθηκε το 1997 μετά από απόφαση του Σ.Α.Κ. για την οικοδόμηση ζώνης ελευθέρων συναλλαγών μεταξύ των μελών του μέχρι το 2008. Η «Συμφωνία του Αγαδέρ» υπογράφηκε το 2001 από το Μαρόκο, την Τυνησία, την Αίγυπτο και την Ιορδανία με σκοπό τη δημιουργία ζώνης ελευθέρων συναλλαγών. Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. <http://www.medeas.be/>

¹¹ Για περισσότερες πληροφορίες αναφορικά με τα στοιχεία του εμπορικού ισοζυγίου μεταξύ της ΕΕ και των νοτιομεσογειακών χωρών, βλ. <http://ec.europa.eu/trade/>. Επίσης, βλ. και στη παρούσα εργασία τα Παραρτήματα (7-17).

υλοποίηση επενδύσεων, καθώς και ειδικών συμφωνιών («Partnerships for Growth»), μέσω των οποίων έχουν υλοποιηθεί ιδιαιτέρως σημαντικές επενδυτικές δράσεις (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2017). Παράλληλα, και στα πλαίσια της ΈγΜ έχουν προωθηθεί πληθώρα κοινών ευρωμεσογειακών προγραμμάτων με σημαντικότερα τα «Economic Development through Inclusive and Local Empowerment» (EDILE) και «Euromed Investment Promotion Observatory» (EMIPO) (UfM Annual Report, 2016)

Στον τομέα της ενέργειας, επιπρόσθετα έχει οικοδομηθεί ευρεία συνεργασία, με βασικές πτυχές την «Ευρωπαϊκή Στρατηγική Ενεργειακής Ασφάλειας», σε συνδυασμό και με την εισαγωγή από την ΕΕ μεγάλων ποσοτήτων ορυκτών καυσίμων από τους νοτιομεσογειακούς εταίρους. Βασικές συνισταμένες θα αποτελέσουν η επίτευξη της ενεργειακής ασφάλειας, η περαιτέρω διασύνδεση των ευρωμεσογειακών συστημάτων ενέργειας, η αντιμετώπιση των συνεπειών της κλιματικής αλλαγής και η μεγαλύτερη ενεργειακή διαφοροποίηση μέσω της σταδιακής απεξάρτησης από την χρήση των ορυκτών καυσίμων. (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2015)

Υπό τα παραπάνω πλαίσια, η ΕΕ έχει υποστηρίξει την υλοποίηση έργων ηλεκτρισμού και Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας (ΑΠΕ) στη πλειοψηφία των χωρών της περιοχής, με εμβληματική πρωτοβουλία το «Mediterranean Solar Project», καθώς και την παροχή τεχνογνωσίας και χρηματοδοτήσεων για την ενεργειακή διαφοροποίηση, αλλά και την εκμετάλλευση των πρόσφατα ανακαλυφθέντων πηγών ενέργειας, όπως στο Ισραήλ (Κοιτάσματα «Λεβιάθαν» και «Ταμάρ») ή στην Αίγυπτο (Κοίτασμα «Zor») (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2017). Επιπρόσθετα, σημαντικό επίπεδο συνεργασίας έχει αναπτυχθεί και εντός των πλαισίων της ΈγΜ στους τομείς της «Γαλάζιας Οικονομίας» και της «Πράσινης Ανάπτυξης». (UfM Annual Report, 2016)

Στον τομέα των μεταφορών, έχει επιχειρηθεί επίσης η εγκαθίδρυση ενός στενού πεδίου ευρωμεσογειακής συνεργασίας για την ανάπτυξη πολυτροπικών δικτύων μεταφορών μέσω των σχεδίων διασύνδεσης των «Διευρωπαϊκών Δικτύων Μεταφορών» της ΕΕ («Trans-European Transport Networks TEN-T») με ένα μελλοντικό «Διευρωμεσογειακό Δίκτυο Μεταφορών» («Trans-EuroMediterranean Transport Networks») (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2017). Επίσης, και υπό την αιγίδα της ΈγΜ προωθείται το «Regional Transport Action Plan for the Mediterranean Region» (RTAP) για την εκπόνηση έργων αμοιβαίου ενδιαφέροντος στους τομείς των μεταφορών, της εφοδιαστικής αλυσίδας (logistics) και της βιώσιμης αστικής

ανάπτυξης (UfM Annual Report, 2016). Τέλος, στα ίδια πλαίσια εντάσσονται και οι Συμφωνίες «Open Skies» με το Μαρόκο, το Ισραήλ και την Ιορδανία για την ενοποίηση του αεροπορικού χώρου τους με της ΕΕ. (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2017)

Στους τομείς της απασχόλησης και της εκπαίδευσης τέλος, έχει οικοδομηθεί ένα εξίσου ισχυρό πλέγμα συνεργασιών. Βασικοί άξονες συνίστανται στη συμμετοχή της πλειοψηφίας των νοτιομεσογειακών χωρών στα ειδικά προγράμματα τόσο της ΕΕ, όπως το Erasmus+ και το Tempus, αλλά και σε ειδικές συμφωνίες («Partnerships for Youth») για την παροχή ειδικών υποτροφιών για την ενίσχυση της ακαδημαϊκής, τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης της νεολαίας (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2017), όσο και της ΈγΜ, όπως του YouMatch, αλλά και των EuroMediterranean University σε Σλοβενία και Φεζ (UfM Annual Report, 2016).

Όσον αφορά στους τομείς της χρηστής διακυβέρνησης και του κράτους δικαίου, έχει επίσης εγκαθιδρυθεί στενή ευρωμεσογειακή συνεργασία. Βασικές προτεραιότητες της ΕΠΓ θα αποτελέσουν η μεταρρύθμιση του δικαστικού συστήματος και των συστημάτων δημόσιας διοίκησης των νοτιομεσογειακών κρατών σε κεντρικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, η καταπολέμηση της διαφθοράς, η εισαγωγή πολιτικών μεταρρυθμίσεων για τη προστασία των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, των εθνικών και θρησκευτικών μειονοτήτων, την ισότητα των φύλων, την ελευθερία των ΜΜΕ και της έκφρασης, καθώς και της προώθησης του διαπολιτισμικού διαλόγου. (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2015)

Υπό τα παραπάνω πλαίσια, ιδιαίτερα σημαντική εξέλιξη αποτέλεσε η ενσωμάτωση στην νέα ΕΠΓ της «rights-based» προσέγγισης, ως προαπαιτούμενο για χρηματοδοτήσεις έργων μέσω του ENI. Επίσης, αναπτύχθηκαν ειδικότερα προγράμματα, όπως το «European Endowment for Democracy» (EED) και το «European Instrument for Democracy and Human Rights» (EIDHR), ενώ η ΕΕ, σε συνεργασία με τον ΟΟΣΑ, εφαρμόζει μέσω του προγράμματος «SIGMA/PAR» (2016-2020), βέλτιστες πρακτικές αναφορικά με τη μεταρρύθμιση των δημοσίων διοικήσεων, του δικαστικού συστήματος και την καταπολέμηση της διαφθοράς (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2017). Επίσης, και μέσω της ΈγΜ εγκαθιδρύθηκαν διάφορα φόρουμ διαλόγου, όπως του «Civil Society Forum» και του «Euro-Mediterranean Regional and Local Assembly» (ARLEM), για τη περαιτέρω προώθηση της συνεργασίας με οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών. (UfM Annual Report, 2016)

Στον τομέα του διαπολιτισμικού διαλόγου τέλος, έχει αναπτυχθεί επίσης ιδιαίτερα στενή συνεργασία μέσω των ειδικών προγραμμάτων τόσο της ΕΕ, όπως το Creative Europe, αλλά και της ΈγΜ μέσω των Euromed Heritage και Euromed Audiovisual, για την ανάδειξη του πλούσιου υλικού και άυλου πολιτιστικού αποθέματος των νοτιομεσογειακών χωρών, αλλά και της πληθώρας δράσεων του ιδρύματος Anna Lindh για την προώθηση των εκατέρωθεν επαφών στην ευρύτερη μεσογειακή περιοχή. (UfM Annual Report, 2016)

Όσον αφορά στους τομείς της μετανάστευσης, του προσφυγικού και της κινητικότητας, έχει αναπτυχθεί εξίσου στενή συνεργασία σε συνάρτηση και με τις πρόνοιες της «Ευρωπαϊκής Ατζέντας για τη Μετανάστευση» και της Συνόδου Κορυφής της Βαλέτα (Νοέμβριος 2015) (Νικολακοπούλου-Στεφάνου, 2016:468-480). Βασικές συνισταμένες της ΕΠΓ θα αποτελέσουν η στενή συνεργασία με τις ευρύτερες χώρες της περιοχής και όχι μόνο αποκλειστικά με τους νοτιομεσογειακούς εταίρους της, η πάταξη της παράνομης μετανάστευσης και η αντιμετώπιση των γενεσιουργών αιτιών της σε συνδυασμό με την προώθηση νόμιμων διόδων κινητικότητας, καθώς και η στήριξη των πληττόμενων προσφυγικών πληθυσμών και των χωρών υποδοχής τους. (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2015)

Υπό τα παραπάνω πλαίσια, έχει αναπτυχθεί ιδιαιτέρως η ενίσχυση της συνεργασίας τόσο με τους εταίρους της ΕΠΓ όσο και με τους «γείτονες των γειτόνων», δηλαδή την Τουρκία, τις χώρες του Σαχέλ, του Περσικού Κόλπου και στο Κέρασ της Αφρικής, μέσω των «Διαδικασιών του Ραμπάτ και του Χαρτούμ»,¹² για την αποτελεσματικότερη πάταξη των δικτύων της παράνομης μετανάστευσης, της ανταλλαγής πληροφοριών και την καλύτερη διαχείριση των θαλάσσιων συνόρων με τη συμβολή και της Frontex. (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2017)

Παράλληλα, στενός βαθμός συνεργασίας έχει επιδιωχθεί και στον τομέα της δημιουργίας διόδων νόμιμης μετανάστευσης και κινητικότητας μέσω της υπογραφής ειδικών συμφωνιών («Mobility Partnerships») μεταξύ της ΕΕ και των νοτιομεσογειακών εταίρων και της θεσμοθέτησης των «European Migration Liaisons Officers» σε Μαρόκο, Τυνησία, Ιορδανία και Λίβανο με την ταυτόχρονη όμως

¹² Για περισσότερες πληροφορίες αναφορικά με τις «Διαδικασίες του Χαρτούμ και του Ραμπάτ», βλ. [http://europa.eu/rapid/press-release MEMO-15-4832_en.htm](http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-15-4832_en.htm)

πρόβλεψη για την ύπαρξη σαφών διαδικασιών επιστροφής των παρανόμως εισελθόντων μεταναστών στην ΕΕ προς τις χώρες καταγωγής τους. Επίσης, σε επίπεδο ΕΕ, έχει προωθηθεί η εφαρμογή της οδηγίας της μπλε κάρτας για την προσέλκυση ανθρώπινου δυναμικού υψηλών επαγγελματικών προσόντων, των σχημάτων κυκλικής μετανάστευσης με βάση τις διάφορες εποχικές ανάγκες, αλλά και της αναγνώρισης σε ορισμένους τομείς των ακαδημαϊκών, επαγγελματικών και τεχνικών δεξιοτήτων ατόμων προερχόμενων εκ των νοτιομεσογειακών χωρών. (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2017)

Εξίσου σημαντικός τομέας της ευρωμεσογειακής συνεργασίας τέλος, έχει αναδειχθεί και το πεδίο της στήριξης των πληττόμενων προσφυγικών πληθυσμών και των χωρών υποδοχής τους. Στα πλαίσια αυτά, εντάσσονται οι πρωτοβουλίες της ΕΕ για συμφωνίες επανεισδοχής και προγραμμάτων μετεγκατάστασης προσφύγων από τρίτες χώρες με βάση τις αρχές της αλληλεγγύης και της δίκαιης κατανομής στο σύνολο των ευρωπαϊκών κρατών, όπως και η υπογραφή της «Κοινής Δήλωσης ΕΕ-Τουρκίας» (Μάρτιος 2016) (Νικολακοπούλου-Στεφάνου, 2016:475-480).

Παράλληλα, μετά από τις αποφάσεις των Συνδιασκέψεων του Λονδίνου (Φεβρουάριος 2016) και των Βρυξελλών (Απρίλιος 2017), συστάθηκαν τα ειδικά «Regional Development and Protection Programmes» (RDPPS) για Ιορδανία και Λίβανο (αλλά και Τουρκία και Ιράκ), για την υποστήριξη τους αναφορικά με τις προσφυγικές δομές εγκατάστασης (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2017). Παράλληλα, συστάθηκαν «Ειδικά Καταπιστευματικά Ταμεία» της ΕΕ, όπως το «EU Regional Trust Fund in response to the Syrian Crisis» («Madad Fund» 2014) για την υποστήριξη των δομών εγκατάστασης των Σύριων προσφύγων σε Λίβανο και Ιορδανία (αλλά και Τουρκία και Ιράκ), καθώς και το «EU Emergency Trust Fund for Africa» («EUTF» 2016),¹³ για την υποστήριξη της Λιβύης, του Μαρόκου, της Τυνησίας, της Αλγερίας και της Αιγύπτου αναφορικά με τον τομέα της βελτιστοποίησης των μέσων διαχείρισης των προσφυγικών και μεταναστευτικών ροών από τις συνορεύουσες αφρικανικές χώρες. (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2017)

¹³ Για περισσότερες πληροφορίες για τα «Ειδικά Καταπιστευματικά Ταμεία» της ΕΕ, βλ. https://ec.europa.eu/neighbourhoodenlargement/neighbourhood/countries/syria/madad_en και https://ec.europa.eu/europeaid/regions/africa/eu-emergency-trust-fund-africa_en

Προβλήματα των ευρωμεσογειακών σχέσεων

Παρά τον παραπάνω σημαντικό και πολυδιάστατο επίπεδο συνεργασίας, εξίσου σημαντικά είναι όμως και τα σημεία προβληματισμού αναφορικά με τους επιμέρους τομείς των ευρωμεσογειακών σχέσεων.

Γενικότερα, ένα σημαντικό σημείο προβληματισμού εντοπίζεται στο επίπεδο της ΕΕ, όπου και έχει παρατηρηθεί έλλειψη συνοχής και ενιαίας προσέγγισης. Ειδικότερα, λόγω της γενικότερης ευρωπαϊκής θεσμικής διάρθρωσης μετά τη Συνθήκη της Λισσαβόνας (2009), οι ευρύτερες πτυχές των ευρωμεσογειακών σχέσεων, αλλά και της ΕΠΓ εμπίπτουν τόσο στις αρμοδιότητες της Ύπατης Εκπροσώπου της ΕΕ για ζητήματα ΚΕΠΠΑ, όσο και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, του Ευρωκοινοβουλίου, καθώς και των κρατών-μελών, ενός συνόλου δηλαδή θεσμικών παραγόντων με τα δικά τους ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και συμφέροντα με συνέπεια τη δημιουργία μιας εικόνας αμφισημίας και πολυφωνίας απέναντι στους νοτιομεσογειακούς εταίρους. (Dtor, 2015).

Εξίσου αρνητικό σημείο έχει αναδειχθεί και η αδυναμία εμφάνισης της ΕΕ ως αξιόπιστου διεθνούς πολιτικού δρώντα και έντιμου διαμεσολαβητή απέναντι στα διαχρονικά προβλήματα ασφάλειας της περιοχής με αποτέλεσμα τα νοτιομεσογειακά κράτη να στραφούν προς τις ΗΠΑ και στη δική τους μεσογειακή πρωτοβουλία του NATO. (Dokos, 2003)

Όσον αφορά την ΈγΜ το γεγονός της μη πλήρους αποσαφήνισης του γενικότερου πλαισίου λειτουργίας και δράσης της, έχει ευνοήσει την ύπαρξη αντικρουόμενων προσεγγίσεων και στόχων εκ μέρους των συμμετεχόντων εταίρων και κατά συνέπεια την άμβλυνση της αποτελεσματικότητας της αναφορικά με την συνεκτικότερη προώθηση των ευρωμεσογειακών σχέσεων. (Τσαρδανίδης, 2013)

Παράλληλα, ούτε και μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ, δεν έχει κατορθωθεί η επίτευξη μιας ενιαίας προσέγγισης απέναντι στην ευρωμεσογειακή συνεργασία, εφόσον ορισμένοι εταίροι, ιδίως στις χώρες ΚΑΕ, δεν έχουν ιδιαίτερα στρατηγικά συμφέροντα στην περιοχή, ενώ ταυτόχρονα οι άμεσα ενδιαφερόμενες μεσογειακές χώρες της ΕΕ έχουν πραγματοποιήσει μικρή σχετικά πρόοδο αναφορικά με την ανάληψη κοινών ευρωμεσογειακών πρωτοβουλιών, απορροφημένες από τα εσωτερικά τους προβλήματα (οικονομική κρίση, άνοδος ευρωσκεπτικισμού,

αποσχιστικά κινήματα κλπ.) (Pierini, 2016). Τέλος, και σε επίπεδο ευρωπαϊκής κοινής γνώμης ιδιαίτερα αρνητικός παράγοντας έχει αναδειχθεί τόσο η ελλιπής ενημέρωση και το μειωμένο ενδιαφέρον για τα μεσογειακά ζητήματα όσο και η αναζωπύρωση αισθημάτων καχυποψίας και ξενοφοβίας απέναντι στην πλειοψηφία των νοτιομεσογειακών χωρών εντεινόμενα το τελευταίο χρονικό διάστημα και εξαιτίας των ισλαμιστικών τρομοκρατικών χτυπημάτων. (Muktar, 2016).

Από την πλευρά των νοτιομεσογειακών κρατών, προκύπτουν επίσης σημαντικά σημεία προβληματισμού. Συνολικά, η γενικότερη αστάθεια στην περιοχή εξαιτίας των κρίσεων σε Συρία και Λιβύη, παρά τη σταδιακή αποκλιμάκωση τους, αλλά και της ένοπλης δράσης πληθώρας μη επίσημων κρατικών δρώντων, όπως Κούρδων και τοπικών ισλαμιστικών οργανώσεων σε συνδυασμό και με τα διαχρονικά προβλήματα ασφάλειας, όπως το ζήτημα Ισραήλ-Παλαιστίνης και Δυτικής Σαχάρας-Μαρόκου, έχουν αναδειχθεί σε ιδιαίτερα ανασταλτικούς παράγοντες για την περαιτέρω εμβάθυνση της ευρωμεσογειακής συνεργασίας. (Ντόκος-Τσάκωνας, 2005:40)

Επιπρόσθετοι ανασχετικοί παράγοντες εδράζονται αφενός στον υψηλό βαθμό πολυδιάσπασης των νοτιομεσογειακών κρατών και στην έλλειψη μεγάλης κλίμακας θεσμών περιφερειακής συνεργασίας στην περιοχή, εν συγκρίσει τουλάχιστον με το αντίστοιχο ευρωπαϊκό παράδειγμα, και αφετέρου στην μη ύπαρξη των ίδιων στρατηγικών συμφερόντων και άρα του ίδιου βαθμού ενδιαφέροντος για τη σύσφιξη των σχέσεων τους με την ΕΕ (Λάβδας-Ξενάκης, 2007:416-418). Τέλος, και σε επίπεδο κοινωνίας των νοτιομεσογειακών χωρών, έχει παρατηρηθεί σημαντικός βαθμός δυσπιστίας αναφορικά με την ευρωμεσογειακή συνεργασία, η οποία εδράζεται τόσο στην ελλιπή ενημέρωση και το μειωμένο ενδιαφέρον όσο και στην αίσθηση της επέμβασης της ΕΕ στη γενικότερη θεσμική και κοινωνική τους οργάνωση υπό το πρίσμα νεοαποικιοκρατικών προσεγγίσεων. (Τσαρδανίδης, 2013)

Όσον αφορά το επίπεδο της ευρωμεσογειακής συνεργασίας στους ειδικότερους τομείς, που ήδη αναφέρθηκαν, ανακύπτουν με τη σειρά τους πληθώρα σημείων προβληματισμού. Ειδικότερα, στον τομέα της ασφάλειας, ιδιαίτερο σημείο προβληματισμού αποτελεί το γεγονός ότι δεν έχει ακόμα καταστεί δυνατή η θεσμοθέτηση μιας ευρωμεσογειακής μόνιμης θεσμικής δομής, εντός των πλαισίων είτε της ΕΠΓ είτε της ΈγΜ, στοιχείο ενδεικτικό των μεγάλων δυσχερειών εξεύρεσης

ενός κοινού τόπου και μιας κοινής γλώσσας (Calleya-Ξενάκης, 2008). Επίσης, η πλειοψηφία των πρωτοβουλιών στον συγκεκριμένο τομέα επέχει κατά βάση ευρωπαϊκοκεντρικό χαρακτήρα, όπως η «EUNAVFOR MED Operation SOPHIA» ή οι επιχειρήσεις της Frontex ή της «EUBAM Libya», ή της «EUROPOL COPPS» στην Παλαιστίνη, χωρίς να ζητείται ούτε η γνώμη ούτε η συμμετοχή των νοτιομεσογειακών εταίρων. (Dtor, 2015)

Παρεπόμενο αρνητικό αποτέλεσμα των παραπάνω παραγόντων εδράζεται στην αύξηση των αισθημάτων δυσπιστίας, καθώς και της εμπέδωσης της πεποίθησης εκ μέρους των νοτιομεσογειακών εταίρων, ότι κύριο ενδιαφέρον της ΕΕ έχει αναδειχθεί η πρόωθηση και η αντιμετώπιση των ιδιαίτερων συμφερόντων και προκλήσεων ασφάλειας της αντίστοιχα, όπως η τρομοκρατία και το μεταναστευτικό/προσφυγικό ζήτημα, χωρίς να λαμβάνει υπόψιν της τους δικούς τους ειδικότερους προβληματισμούς και επιδιώξεις τους. (Ξενάκης, 2011:36-37)

Όσον αφορά στον τομέα της οικονομίας, ιδιαίτερα προβληματικό σημείο αποτελεί το ζήτημα της οικονομικής ασυμμετρίας προς όφελος της ΕΕ. Ειδικότερα, τα νοτιομεσογειακά κράτη, με την εξαίρεση του Ισραήλ, χαρακτηρίζονται από σημαντικά διαρθρωτικά προβλήματα, πέρα της πολιτικής αστάθειας, τα οποία εδράζονται στο χαμηλό κατά κεφαλήν εισόδημα και ΑΕΠ, τα μειωμένα επίπεδα ΑΞΕ, καθώς και τον μικρό βαθμό φιλελευθεροποίησης των οικονομικών δομών τους λόγω των αυταρχικών συστημάτων διακυβέρνησης, με αποτέλεσμα την ύπαρξη χωρών «πολλών ταχυτήτων» και την αποκόμιση συντριπτικά σημαντικότερων ωφελειών εκ μέρους των ευρωπαϊκών εταίρων τους (Sika, 2012). Επιπρόσθετα, η επίδραση της ευρωπαϊκής οικονομικής κρίσης και των χαμηλών ρυθμών ανάπτυξης στην παρούσα φάση αποτελούν εξίσου ανασταλτικούς παράγοντες για την περαιτέρω ενίσχυση της γενικότερης ευρωμεσογειακής οικονομικής συνεργασίας. (Neaime, 2015)

Αναφορικά με την τομεακή ευρωμεσογειακή οικονομική συνεργασία, και πάλι ανακύπτουν σημαντικά σημεία προβληματισμού. Ειδικότερα, στον εμπορικό τομέα οι συμφωνίες διμερών εμπορικών ανταλλαγών είναι ιδιαίτερα περιορισμένες αφορώντας μόνο συγκεκριμένες κατηγορίες βιομηχανικών και αγροτικών προϊόντων, εξαιτίας τόσο της ύπαρξης ισχυρών δασμολογικών και μη εμποδίων όσο και της πρόταξης εκ μέρους των κρατών-μελών της ΕΕ πολιτικών εμπορικού προστατευτισμού των δικών τους ομοειδών προϊόντων. (Τσαρδανίδης, 2013)

Παρεπόμενο αρνητικό αποτέλεσμα αποτελεί η εμπέδωση ενός αισθήματος έντονης δυστοκίας αναφορικά με την ρεαλιστικότητα της προοπτικής της δημιουργίας μιας ευρωμεσογειακής ελεύθερης οικονομικής ζώνης και της πλήρους ένταξης των νοτιομεσογειακών χωρών στην ευρωπαϊκή ενιαία αγορά, δηλαδή των κυριότερων κινήτρων τους για την περαιτέρω εμβάθυνση των ευρωμεσογειακών σχέσεων. (Sika, 2012)

Αναφορικά με τον επενδυτικό τομέα, εξίσου σημαντικά σημεία προβληματισμού αποτελούν τα σχετικά χαμηλά ποσοστά χρηματοδότησης της ΕΠΓ, τα οποία υπολείπονται σημαντικά αν συγκριθούν με τα αντίστοιχα προερχόμενα από άλλες πηγές είτε της ευρύτερης περιοχής, όπως οι Χώρες του Κόλπου είτε εξωμεσογειακών δρώντων, όπως οι ΗΠΑ, η Ρωσία, η Κίνα, κ.α. Το συγκεκριμένο γεγονός θα πρέπει να αποδοθεί σε μία γενικότερη αδυναμία ή απροθυμία περαιτέρω αύξησης των κονδυλίων, όπως ήδη αναφέρθηκε, λόγω της ευρωπαϊκής οικονομικής κρίσης και της διχογνωμίας εξαιτίας των διαφορετικών στρατηγικών συμφερόντων στην περιοχή μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ (Neaime, 2015).

Ένα επιπρόσθετο σημείο προβληματισμού συνίσταται στο αυξημένο επίπεδο κατακερματισμού των διαφόρων πεδίων της ευρωμεσογειακής οικονομικής συνεργασίας με την ύπαρξη πληθώρας σχεδίων, στα πλαίσια είτε της ΕΠΓ είτε της ΈγΜ, με αποτέλεσμα την εμφάνιση προβλημάτων σχεδιασμού, χρηματοδότησης, υλοποίησης και αξιολόγησης και άρα αμφισβητούμενης αποτελεσματικότητας και αποδοτικότητας τους, ιδίως για τους νοτιομεσογειακούς εταίρους. (Sika, 2012)

Αναφορικά με τους τομείς της ενέργειας, της κλιματικής αλλαγής και των μεταφορών παρά τον σημαντικό βαθμό επίτευξης συνεργειών, εντούτοις παρατηρούνται ορισμένες δυσλειτουργίες. Έτσι, στον τομέα της ενέργειας σειρά προβλημάτων ανακύπτουν αναφορικά με τον υψηλό βαθμό ενεργειακής εξάρτησης της ΕΕ και του μεσομακροπρόθεσμου ορίζοντα υλοποίησης διαφόρων κοινών ενεργειακών σχεδίων σε συνδυασμό και με τα ευρύτερα γεωπολιτικά προβλήματα αστάθειας, τα οποία εντάθηκαν λόγω και της ανακάλυψης των νέων κοιτασμάτων ορυκτών καυσίμων (Szoke, 2016). Στον τομέα της κλιματικής αλλαγής, οι επιμέρους διαφωνίες εδράζονται στη διαφορά φιλοσοφίας αναφορικά με την μόλυνση του οικοσυστήματος της Μεσογείου εγείροντας ζητήματα ισόρροπης οικονομικής ανάπτυξης εκ μέρους των νοτιομεσογειακών χωρών (Ribero, 2015). Στον τομέα των

μεταφορών τέλος, ασάφειες δημιουργούνται λόγω της ελλιπούς συγκεκριμενοποίησης των σχεδίων ανάπτυξης των διευρωμεσογειακών δικτύων πολυτροπικών μεταφορών, παρά με ελάχιστες εξαιρέσεις. (Aciman, 2015).

Όσον αφορά στους τομείς της απασχόλησης και της εκπαίδευσης ανακύπτουν επίσης σημαντικά σημεία προβληματισμού. Ειδικότερα, η μη συμμετοχή του συνόλου των νοτιομεσογειακών χωρών στα διάφορα ειδικευμένα προγράμματα της ΕΕ, ο μικρός σχετικά αριθμός επωφελούμενων και ιδίως προερχόμενων από τις ανώτερες ελίτ, καθώς και το χαμηλό ποσοστό υλοποίησης προγραμμάτων ακαδημαϊκής, επαγγελματικής και εργασιακής κινητικότητας σε συνδυασμό με την ύπαρξη υψηλών επιπέδων ανεργίας και αναλφαβητισμού, με την εξαίρεση του Ισραήλ, αποτελούν ισχυρούς ανασταλτικούς παράγοντες περαιτέρω εμβάθυνσης της ευρωμεσογειακής συνεργασίας (Arancibia, 2016).

Όσον αφορά στους τομείς της χρηστής διακυβέρνησης και του κράτους δικαίου, έχουν αναδειχθεί εξίσου σημαντικά σημεία τριβών. Το βασικότερο πρόβλημα έγκειται στο γεγονός της προτεραιοποίησης της πτυχής της ασφάλειας (securitization) από την πλευρά της ΕΕ, γεγονός που εκμεταλλεύονται πολλοί ηγέτες αυταρχικών καθεστώτων των νοτιομεσογειακών χωρών με σκοπό την αποφυγή των πιέσεων για την εισαγωγή πολιτικών μεταρρυθμίσεων και την συνέχιση της καταπίεσης πληθυσμιακών ομάδων, όπως γυναίκες, αντιφρονούντες, θρησκευτικές και εθνοτικές μειονότητες (Calleja-Ξενάκης, 2008). Επίσης, και η ΕΕ, όπως αποδείχθηκε κατά τα προηγούμενα χρόνια, ακολούθησε εσφαλμένη πολιτική προσέγγιση, δίνοντας έμφαση σε οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών και ΜΚΟ, οι οποίες διατηρούσαν στενές σχέσεις με τις ανώτερες και φιλοκαθεστωτικές ελίτ, αποφεύγοντας για παράδειγμα ισλαμιστικές οργανώσεις με ενδεχομένως σημαντικότερη κοινωνική απήχηση. (Σημίτη, 2008)

Παράλληλα, ιδιαίτερα ανασταλτικός παράγοντας αποτελεί και το ιδιαίτερα «βεβαρυμμένο» παρελθόν εκατέρωθεν της Μεσογείου, λόγω των μνημών της αποικιοκρατικής περιόδου, με την εξαίρεση του Ισραήλ, και της πρόσληψης από την πλευρά των νοτιομεσογειακών εταίρων της επιμονής της ΕΕ περί εμπέδωσης ενός κράτους δικαίου δυτικού τύπου ως «κεκαλυμμένης» προσπάθειας ευρωπαϊκής επέμβασης στα εσωτερικά τους ζητήματα και στον ιδιαίτερο τρόπο κρατικής και κοινωνικής τους οργάνωσης, καθιστώντας έτσι ιδιαίτερος δυσχερείς τις όποιες

προοπτικές περαιτέρω σύσφιγξης των ευρωμεσογειακών σχέσεων. (Calleya-Ξενάκης, 2008). Τέλος, παρά τις σημαντικές πρωτοβουλίες του ιδρύματος Anna Lindh στον τομέα του διαπολιτισμικού διαλόγου, εντούτοις τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις εξακολουθούν να παραμένουν σε σημαντικό βαθμό βαθειά ριζωμένα εκατέρωθεν των δύο ακτών της Μεσογείου. (Τσαρδανίδης, 2013)

Όσον αφορά τους τομείς της μετανάστευσης, του προσφυγικού και της κινητικότητας το σημαντικότερο σημείο προβληματισμού αφορά εκ νέου στην επικρατούσα αντίληψη από την πλευρά της ΕΕ ως ζητήματος κατεξοχήν ασφάλειας (securitization), με αποτέλεσμα να δοθεί περισσότερη έμφαση στις πτυχές της ενίσχυσης της επιτήρησης των συνόρων, της πάταξης των δικτύων παράνομης μετανάστευσης και των επαναπροωθήσεων και όχι τόσο στην προσπάθεια άντλησης αμοιβαίων ωφελειών, όπως της κάλυψης των ευρωπαϊκών ελλείψεων σε ορισμένους τομείς εργατικού δυναμικού. (Rozsa, 2017)

Παράλληλα, παρά τις εξαγγελίες περί αύξησης της χρηματοδότησης σχεδίων για την αντιμετώπιση των γενεσιουργών κοινωνικοοικονομικών αιτίων της μετανάστευσης, καθώς και των εργαλείων για τη δημιουργία νόμιμων διόδων μετανάστευσης και κινητικότητας, εντούτοις σ' αμφότερα τα πεδία έχει διαπιστωθεί ιδιαίτερα μικρή πρόοδος με ταυτόχρονη ενίσχυση τόσο των ξενοφοβικών και αντιμεταναστευτικών πολιτικών των κρατών-μελών της ΕΕ όσο και της δυσπιστίας εκ μέρους των νοτιομεσογειακών εταίρων περί προσπάθειας δημιουργίας μιας «Ευρώπης φρούριο». (Shteivi, 2016)

Στο ζήτημα του προσφυγικού τέλος, δεν έχουν εφαρμοστεί πλήρως ούτε οι συμφωνίες δίκαιης και αναλογικής κατανομής και μετεγκατάστασης στα διάφορα ευρωπαϊκά κράτη, λόγω αντιδράσεων κυρίως από τις χώρες ΚΑΕ, ούτε και η «Κοινή Δήλωση ΕΕ-Τουρκίας», με τη συνεχή αυξομείωση των προσφυγικών ροών να βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με το γενικότερο επίπεδο των ευρωτουρκικών σχέσεων. (Νικολακοπούλου-Στέφανου, 2016:478-479)

Προοπτικές των ευρωμεσογειακών σχέσεων

Μέσα από την παράθεση των ορίων και των σημείων προβληματισμού των διαφόρων πτυχών της ευρωμεσογειακής συνεργασίας θα μπορούσαν να εξαχθούν και ορισμένες χρήσιμες παρατηρήσεις αναφορικά με τις γενικότερες μελλοντικές προοπτικές των μεταξύ τους σχέσεων.

Σε γενικότερο πλαίσιο, η ανάπτυξη μιας αίσθησης του συνανήκειν και ενός κοινού μεσογειακού τόπου, με απόλυτο σεβασμό όμως στις επιμέρους διαφορές και ιδιαιτερότητες του κάθε υποσυστήματος θα πρέπει να αναδειχθεί ως το κατεξοχήν σημαντικότερο στοιχείο ενίσχυσης της ευρωμεσογειακής συνεργασίας. Στα πλαίσια αυτά, ιδιαίτερα σημαντική πτυχή θα πρέπει να αποτελέσει η εισαγωγή των εννοιών της συνδιαχείρισης και της συνιδιοκτησίας σ' όλο το φάσμα των ευρωμεσογειακών σχέσεων, παράγοντας ο οποίος θα οδηγήσει με τη σειρά του στην προώθηση πεδίων συνεργασίας τα οποία θα καλύπτουν τις κοινές θέσεις, προκλήσεις και επιδιώξεις του συνόλου των κρατών και λαών της περιοχής μέσα από μία δυναμική και επίμονη διαδικασία συνεχειών και ρήξεων, ώστε να φθάσουμε μέσω αμοιβαίων συμβιβασμών και συναινέσεων σ' ένα επιθυμητό σημείο σύγκλισης. (Ξενάκης, 2011:37-39)

Υπό το παραπάνω πρίσμα, οι μελλοντικές προοπτικές σε πολιτικό επίπεδο έχουν αυξημένες πιθανότητες βελτίωσης μέσω της από κοινού συμφωνίας περί περαιτέρω ενίσχυσης της θεσμικής συνεργασίας, τόσο της διμερούς εντός των πλαισίων της ΕΠΓ όσο και της πολυμερούς εντός των δομών της ΈγΜ. Ωστόσο, το γενικότερο πλαίσιο λειτουργίας και δράσης των δύο παραπάνω πρωτοβουλιών θα πρέπει να συνδιαμορφωθεί και να συναποφασιστεί από κοινού μεταξύ των εταίρων, με την κατάληξη σε μία συμφωνία ενός πραγματικά από κοινού σχεδίου σε συνδυασμό και με την εξεύρεση τρόπων εποικοδομητικής και συνεργατικής επίλυσης των όποιων δυσχερών πολιτικών περιφερειακών ζητημάτων. (Calleya-Ξενάκης, 2008)

Ωστόσο, οι προοπτικές υλοποίησης της παραπάνω επιλογής δεν φαίνονται τουλάχιστον στην παρούσα χρονική περίοδο να είναι ιδιαίτερα ενθαρρυντικές, δεδομένης της συνέχισης της μη επίτευξης μιας κοινής προσέγγισης στα ζητήματα ασφάλειας, της ύπαρξης πλήθους εστιών αποσταθεροποίησης στην ευρύτερη περιοχή, καθώς και της αύξησης των αισθημάτων δυσπιστίας και καχυποψίας στους κόλπους

πληθώρας αμφότερων νοτιομεσογειακών και ευρωπαϊκών χωρών και κοινωνιών. (Τσαρδανίδης, 2013)

Όσον αφορά τις μελλοντικές ειδικότερες πτυχές της ευρωμεσογειακής συνεργασίας στον τομέα της ασφάλειας, μία θετική προοπτική θα συνίστατο στη δημιουργία μιας κοινής ευρωμεσογειακής μόνιμης θεσμικής δομής. Η συγκεκριμένη δομή θα μπορούσε να αξιοποιήσει τις θετικές εμπειρίες από τις πρωτοβουλίες τόσο περιφερειακών πρωτοβουλιών ασφάλειας όσο και ευρύτερων διεθνών οργανισμών. Αφενός των δράσεων της ΚΕΠΠΑ/ΚΠΠΑ της ΕΕ, του Σ.Α.Κ., του Φόρουμ 5+5 και της ΔΑΣ της Ρόδου (Hadria, 2016). Αφετέρου των δράσεων εξωμεσογειακών μεν δρώντων αλλά με ειδικότερα συμφέροντα και πολύπλευρη δράση στην ευρύτερη περιοχή, όπως του ΝΑΤΟ, των χωρών του Σαχέλ και στο Κέρας της Αφρικής και του Περσικού Κόλπου με απώτερο στάδιο την οικοδόμηση ενός συνεργατικού σχήματος ασφάλειας στα πρότυπα ενός «μεσογειακού ΟΑΣΕ». (Calleya-Ξενάκης, 2008)

Ωστόσο, θεμελιώδες στοιχείο πριν την εγκαθίδρυση μιας μόνιμης περιφερειακής δομής συνεργατικής ασφάλειας, θα πρέπει να αναχθεί η εκ των προτέρων αναζήτηση και εξεύρεση ενός ελάχιστου κοινού παρονομαστή στον καθορισμό των γενικότερων ζητημάτων ασφάλειας, λαμβανομένου υπόψιν της προϊστορίας των συγκρούσεων και της επικράτησης των αρνητικών στερεοτύπων στην ευρύτερη περιοχή. Στα πλαίσια αυτά, κρίνεται σκόπιμη η ανάπτυξη από κοινού ευρωμεσογειακών πρωτοβουλιών, εντός των παραπάνω μόνιμων δομών συνεργασίας στους τομείς της προληπτικής διπλωματίας, της διαχείρισης και της αντιμετώπισης κρίσεων και της υιοθέτησης μέτρων οικοδόμησης εμπιστοσύνης. (Xenakis-Chrysochoou, 2001)

Πιθανές επιπρόσθετες επιλογές θα μπορούσαν να αποτελέσουν η επανεργοποίηση του κοινού κειμένου της «ΕυρωΜεσογειακής Χάρτας Συνεργασίας και Ειρήνης» και της απόπειρας δημιουργίας κοινών δομών ασφάλειας, όπως μιας «ΕυρωΜεσογειακής Ακτοφυλακής» ή ενός «ΕυρωΜεσογειακού Κέντρου Πρόληψης και Διαχείρισης Κρίσεων» με σημαντικότερο προαπαιτούμενο όμως την επικράτηση του κανόνα της ομοφωνίας και της αποφυγής εμπλοκής στις διαχρονικές περιφερειακές συγκρούσεις της περιοχής, όπως στο ζήτημα Ισραήλ-Παλαιστίνης, πέρα της αναζήτησης των όποιων περιθωρίων εποικοδομητικού διαλόγου μεταξύ των εμπλεκόμενων πλευρών. (Calleya-Ξενάκης, 2008)

Ωστόσο, και σ' αυτόν τον τομέα παρουσιάζονται ιδιαίτερα σημαντικές προκλήσεις, καθώς παρά την ύπαρξη διαφόρων φόρουμ διαλόγου και κάποιας περιορισμένης μορφής συνεργασίας σε ζητήματα ασφάλειας, εντούτοις εξακολουθεί σε μεγάλο βαθμό η εστίαση σε διαφορετικές προτεραιότητες και προσεγγίσεις ασφάλειας μεταξύ της ΕΕ και των νοτιομεσογειακών χωρών, τα διαχρονικά προβλήματα, όπως το αραβοϊσραηλινό και το ισραηλινοπαλαιστινιακό παραμένουν άλυτα, η κατάσταση στην Συρία και στην Λιβύη είναι εξαιρετικά ασταθής, ενώ έχουν αναδυθεί και νέες εστίες έντασης, όπως οι Κούρδοι και η δράση τοπικών ένοπλων εξτρεμιστικών ομάδων σε πολλά σημεία της ευρύτερης περιοχής. (Κεφαλά, 2013)

Όσον αφορά στον οικονομικό τομέα, παρουσιάζονται ιδιαίτερα ενθαρρυντικές προοπτικές αναφορικά με την περαιτέρω εμβάθυνση της ευρωμεσογειακής συνεργασίας. Υπό αυτό το πρίσμα, και ελλείψει της επιλογής της πλήρους ένταξης στην ΕΕ για τις νοτιομεσογειακές χώρες, η ευρωπαϊκή πλευρά θα πρέπει να προσανατολιστεί στην προοπτική της παροχής δικαιωμάτων πλήρους πρόσβασης στην ενιαία ευρωπαϊκή αγορά και στη δημιουργία μίας ευρωμεσογειακής ζώνης ελευθέρων συναλλαγών για το σύνολο των προϊόντων τους. (Van der Loo, 2016)

Ωστόσο, λόγω της ύπαρξης νοτιομεσογειακών χωρών «πολλών ταχυτήτων», θα πρέπει να εξεταστεί το ενδεχόμενο της δημιουργίας διαφόρων επιπέδων και μορφών συνεργασίας μέσω της από κοινού συμφωνίας με κάθε χώρα ξεχωριστά σε συνδυασμό και με την προθυμία εμβάθυνσης των σχέσεων με την ΕΕ και του επιπέδου διακυβέρνησης της, με ανοιχτές όμως τις διαδικασίες και τα στάδια για το σύνολο των κρατών της περιοχής. (Dtor, 2015)

Στα ίδια πλαίσια, η ΕΕ θα πρέπει να στοχεύσει στην αύξηση των κονδυλίων μέσω της δημιουργίας επιπρόσθετων ειδικών ταμείων και χρηματοδοτικών εργαλείων, ενδεχομένως και μέσω της ίδρυσης μιας «ΕυρωΜεσογειακής Τράπεζας Ανάπτυξης και Επενδύσεων». Κεντρικοί στόχοι της ΕΕ θα πρέπει να αποτελέσουν ο περαιτέρω εκσυγχρονισμός των γενικότερων οικονομικών δομών των νοτιομεσογειακών εταίρων, της ανάπτυξης των υποδομών τους, της στήριξης βασικών κλάδων των οικονομιών τους, όπως μικρομεσαίες επιχειρήσεις, τουρισμός, ενέργεια, αγροτική παραγωγή κλπ., της προσέλκυσης περισσότερων ΑΞΕ, καθώς και της υλοποίησης σχεδίων υψηλής προστιθέμενης αξίας σε τομείς με πολλαπλασιαστικό οικονομικό και κοινωνικό αποτέλεσμα τόσο για τις χώρες της

περιοχής όσο και κατ' επέκταση για τη συνολική ευημερία και της ίδιας της ΕΕ. (Ξενάκης, 2011:37-39)

Επιπρόσθετα, θα πρέπει να αναζητηθούν λύσεις και στο πεδίο της βελτίωσης της αποτελεσματικότητας και της αποδοτικότητας των διαφόρων ευρωμεσογειακών σχεδίων, μέσω της επιλογής συγκεκριμένων προγραμμάτων προτεραιότητας, σαφούς χρηματοδότησης και ορίζοντα υλοποίησης, καθώς και μετρήσιμων δεικτών αξιολόγησης. Ιδιαίτερη έμφαση θα πρέπει να δοθεί ιδίως στους τομείς της ενέργειας, της κλιματικής αλλαγής, και των μεταφορών, όπου παρουσιάζονται και οι πιο ελπιδοφόρες μορφές ευρωμεσογειακής συνεργασίας, προωθώντας έργα, όπως τα ευρωμεσογειακά συστήματα διασύνδεσης ηλεκτρικής ενέργειας και ορυκτών πόρων, τα διευρωμεσογειακά δίκτυα μεταφορών, τα διευρωπαϊκά δίκτυα ανάπτυξης στον χώρο της ψηφιακής οικονομίας και της συνολικής περιβαλλοντικής προστασίας του οικοσυστήματος της Μεσογείου. (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2017).

Ωστόσο, και στον συγκεκριμένο τομέα, παρά τις αναμφισβήτητα θετικές προοπτικές παραμένουν ισχυρά ερωτηματικά αναφορικά αφενός με την ύπαρξη της δομικής οικονομικής ασυμμετρίας και των σοβαρών διαρθρωτικών προβλημάτων εκ μέρους των νοτιομεσογειακών χωρών και αφετέρου των συνεπειών της ευρωπαϊκής οικονομικής κρίσης, της πρόταξης πολιτικών εμπορικού προστατευτισμού και της απροθυμίας ορισμένων κρατών-μελών της ΕΕ για τη χρηματοδότηση εκτεταμένων έργων στην ευρύτερη μεσογειακή περιοχή. (Τσαρδανίδης, 2013)

Όσον αφορά στους τομείς της χρηστής διακυβέρνησης και του κράτους δικαίου, οι μελλοντικές προοπτικές της ευρωμεσογειακής συνεργασίας θα εξαρτηθούν από την έμφαση των δύο πλευρών στην εξεύρεση κοινών προτύπων και αξιών στηριγμένων στις βασικές αρχές του διεθνούς δικαίου και όχι σε δυτικές ή ανατολικές, χριστιανικές, εβραϊκές ή μουσουλμανικές νόρμες. Παράλληλα, η ΕΕ θα πρέπει, κάνοντας ευρεία χρήση των αιρεσιμοτήτων της ΕΠΓ, να αναβαθμίσει τους συγκεκριμένους τομείς σε ίσης αξίας και σημασίας για την προώθηση του συνολικότερου πλέγματος της ευρωμεσογειακής συνεργασίας. Επίσης, θα πρέπει να επιδιωχθεί και η στενότερη συνεργασία της ΕΕ τόσο με τους επίσημους θεσμικούς φορείς όσο και με τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών και τις ΜΚΟ χωρίς όμως τους άγονους διαχωρισμούς του παρελθόντος, όπως για παράδειγμα τον αποκλεισμό των ισλαμιστικών οργανώσεων, ενώ παράλληλα θα πρέπει να δοθεί και

ιδιαίτερη έμφαση στην καλύτερη «επικοινωνία» των γενικότερων ευρωπαϊκών δράσεων εντός των κόλπων των νοτιομεσογειακών κοινωνιών. (Σημίτη, 2008)

Παράλληλα, θα πρέπει να δοθεί προτεραιότητα και στην περαιτέρω προώθηση του διαπολιτισμικού διαλόγου, γεγονός το οποίο θα ευνοήσει την καλλιέργεια ενός εδάφους αλληλοκατανόησης και ώσμωσης μεταξύ των λαών των δύο μεσογειακών ακτών, ιδίως μέσω της σημαντικής αύξησης των προγραμμάτων διαπολιτισμικού διαλόγου του ιδρύματος Anna Lindh. Ιδιαίτερη προσοχή, τέλος θα πρέπει να δοθεί και στη καλλιέργεια του διαθρησκευτικού διαλόγου τόσο σε διαπεριφερειακό επίπεδο όσο και εντός των ευρωπαϊκών και νοτιομεσογειακών κοινωνιών με σκοπό την αντιμετώπιση των γενεσιουργών αιτίων του αντισημιτισμού και της ισλαμοφοβίας, αλλά και της ισλαμιστικής ριζοσπαστικοποίησης και της αντιευρωπαϊκής ρητορικής αντίστοιχα. (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2017)

Ωστόσο, και στους συγκεκριμένους τομείς, οι μελλοντικές προοπτικές της συνεργασίας δεν είναι και τόσο ευοίωνες. Ειδικότερα, παρά τις επιπτώσεις των γεγονότων της «Αραβικής Άνοιξης» και της σταδιακής βελτίωσης σε επιμέρους τομείς, εντούτοις εξακολουθεί να αποτελεί κυρίαρχη πρακτική η ελλιπής προστασία των δικαιωμάτων τόσο των γυναικών, αλλά και των αντιφρονούντων όσο και των κάθε λογής μειονοτήτων, (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2015), σε συνδυασμό και με τις μειωμένες αντιδράσεις από την πλευρά της ΕΕ εξαιτίας της συνέχισης της πρόταξης της πτυχής της ασφάλειας (securitization) εις βάρος της προώθησης ριζικών πολιτικών μεταρρυθμίσεων (Calleya-Ξενάκης, 2008). Επιπρόσθετος αρνητικός παράγοντας αποτελεί και η συνέχιση της σημαντικής διαφοράς αντιλήψεων περί συστημάτων κρατικής διακυβέρνησης μεταξύ της ΕΕ και των νοτιομεσογειακών χωρών, καθώς και της αμοιβαίας καχυποψίας και των στερεοτύπων αναφορικά με την πρόσληψη της επιμονής της ΕΕ για πολιτικές μεταρρυθμίσεις ως «κεκαλυμμένων» αποπειρών αποσταθεροποίησης των καθεστώτων και των κυρίαρχων ελίτ. (Τσαρδανίδης, 2013)

Όσον αφορά στους τομείς της απασχόλησης και της εκπαίδευσης, οι μελλοντικές προοπτικές της ευρωμεσογειακής συνεργασίας θα εξαρτηθούν από την περαιτέρω αύξηση των προγραμμάτων απόκτησης ακαδημαϊκής και εργασιακής εμπειρίας και σύγχρονων δεξιοτήτων σε στενή συνάρτηση όμως και με την υλοποίηση των ανωτέρω σχεδίων σε τομείς κοινού ενδιαφέροντος, τα οποία θα

δημιουργήσουν και άμεσες θέσεις εργασίας. Επιπρόσθετα, θα πρέπει να προωθηθούν με ταχύτερο ρυθμό και με περισσότερους ωφελούμενους, τα διάφορα προγράμματα ανταλλαγών μεταξύ των ευρωμεσογειακών ακαδημαϊκών ιδρυμάτων, ερευνητικών κέντρων κλπ., όχι μόνο από την πλευρά των νοτιομεσογειακών εταίρων, αλλά και εκ μέρους των ευρωπαϊκών κοινωνιών. (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2017)

Παρά το ευόιο γεγονός της ενίσχυσης των ανταλλαγών και της ενεργότερης ανάμειξης ιδίως των εκπροσώπων της νέας γενιάς, στοιχείου κρίσιμου για την ανατροπή των πεπαλαιωμένων εκατέρωθεν στερεοτυπικών αντιλήψεων, εντούτοις οι συνολικότερες προοπτικές δεν είναι και τόσο ενθαρρυντικές λόγω της ύπαρξης μεγάλων ποσοστών ανεργίας, ιδίως νεανικής, και αναλφαβητισμού στις νοτιομεσογειακές χώρες, με την εξαίρεση του Ισραήλ, και έντονων αισθημάτων ξеноφοβίας σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες, που ευνοούν αντίστοιχα τόσο την ισλαμική ριζοσπαστικοποίηση όσο και την ισλαμοφοβία και τον αντισημιτισμό. (Rose, 2016)

Όσον αφορά στους τομείς της μετανάστευσης και της κινητικότητας, οι προοπτικές της γενικότερης ευρωμεσογειακής συνεργασίας δεν είναι εξίσου πολύ ενθαρρυντικές. Κεντρικός στόχος της ΕΕ θα πρέπει να αποτελέσει η περαιτέρω μέριμνα στην ανάπτυξη, πέρα της πτυχής της ασφάλειας, και αποτελεσματικών πολιτικών αντιμετώπισης των κοινωνικοοικονομικών επιπτώσεων της μετανάστευσης. Στα πλαίσια αυτά, θα πρέπει να επιδιωχθεί η υιοθέτηση τόσο πιο θεσμοθετημένων και σαφών διαδικασιών μέσω των «European Migration Liaisons Officers» όσο και πιο γενναιόδωρων σχημάτων νόμιμης μετανάστευσης από την πλευρά της ΕΕ μέσω των «Mobility Partnerships», του κανονισμού της μπλε κάρτας, της κυκλικής μετανάστευσης και της αναγνώρισης ακαδημαϊκών και επαγγελματικών προσόντων. (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2017)

Ωστόσο, τα παραπάνω εργαλεία θα πρέπει να προωθηθούν σε μεγαλύτερους όμως αριθμούς και ρυθμούς σε σχέση με τους τωρινούς, ώστε να δοθεί η αίσθηση μιας θετικής προοπτικής για τους νοτιομεσογειακούς εταίρους, ενώ απαραίτητη προϋπόθεση αποτελεί και η αλλαγή της στάσης των ευρωπαϊκών κρατών στο ζήτημα της αποδοχής ποσοστών ισότιμης και αναλογικής μετεγκατάστασης μεταναστών (Νικολακοπούλου-Στεφάνου, 2016:475-479). Τέλος, στο προσφυγικό ζήτημα, θα πρέπει να προωθηθεί εκ μέρους της ΕΕ η συνέχιση της συνεργασίας με τους «γείτονες των γειτόνων» και της χρηματοδοτικής στήριξης των πληττόμενων χωρών.

Επίσης, απαραίτητες προϋποθέσεις αποτελούν η ενίσχυση των δομών της Frontex και της EASO, η αναθεώρηση του «Κανονισμού του Δουβλίνου», η θεσμοθέτηση ενός «Κοινού Ευρωπαϊκού Συστήματος Ασύλου», αλλά και η υποστήριξη σύγχρονων δομών διαχείρισης αιτημάτων ασύλου στις πρώτες χώρες-υποδοχής. (Νικολακοπούλου-Στεφάνου, 2016:476-482)

Ωστόσο, οι μελλοντικές προοπτικές και σ' αυτόν τον τομέα συνεργασίας δεν είναι ιδιαίτερα ευοίωνες. Αφενός λόγω της συχνότητας των περιφερειακών συγκρούσεων και της πολιτικής αστάθειας, της συνέχισης της οικονομικής καχεξίας και της διαπολιτισμικής και διαθρησκευτικής καχυποψίας αλλά και της απροθυμίας των νοτιομεσογειακών χωρών να αποδεχθούν εκτεταμένα προγράμματα επαναπροώθησης παράνομων μεταναστών από την ΕΕ για κοινωνικοοικονομικούς λόγους. Αφετέρου λόγω της ραγδαίας αύξησης των αντιμεταναστευτικών πολιτικών, της ξενοφοβίας και της ισλαμοφοβίας σε επίπεδο πολλών ευρωπαϊκών κοινωνιών και κρατών, παραγόντων που καθιστούν τουλάχιστον στο άμεσο μέλλον πολύ δυσχερή την εφαρμογή ευρύτατων προγραμμάτων νόμιμης μετανάστευσης και κινητικότητας. (Μπαξεβάνης, 2017)

Σχέσεις Ελλάδας-νοτιομεσογειακών χωρών

Η πορεία των σχέσεων Ελλάδας-νοτιομεσογειακών χωρών κατά τη σύγχρονη εποχή

Η Ελλάδα, ως κράτος της Μεσογείου και με μακράιωνη πολυεπίπεδη παράδοση με την ευρύτερη περιοχή, επιδεικνύει διαχρονικά ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την επικράτηση ενός περιβάλλοντος, ειρήνης, σταθερότητας και ανάπτυξης, αλλά και την προώθηση των σχέσεων της με το σύνολο των νοτιομεσογειακών χωρών. (ΥΠΕΞ, «Μεσόγειος»)

Σε γενικότερο επίπεδο, η ελληνική εξωτερική πολιτική στην περιοχή της Μεσογείου αποσκοπεί στους εξής στόχους, οι οποίοι αν και με διαφορετική ιεράρχηση παραμένουν διαχρονικά οι ίδιοι: τη διασφάλιση της υποστήριξης των αραβικών κρατών κυρίως στο Κυπριακό Ζήτημα με την αμοιβαία ελληνική υποστήριξη στο Παλαιστινιακό Ζήτημα, την αναζήτηση περιφερειακών συμμάχων για την εξισορρόπηση της ισχύος της Τουρκίας, τη διαχείριση της ενεργειακής εξάρτησης της χώρας από το αραβικό πετρέλαιο, τη διεύρυνση των οικονομικών της σχέσεων, την προστασία των ελληνικών κοινοτήτων στην περιοχή και των Πατριαρχείων Αλεξανδρείας, Αντιοχείας και Ιερουσαλήμ, καθώς και την προώθηση της γεωστρατηγικής και γεωοικονομικής αξίας της για την ανάδειξη της ως «γέφυρας» μεταξύ της περιοχής και της Δύσης. (Σκορδέλη, 2010:174)

Ειδικότερα, κατά την πρώτη μεταπολεμική χρονική περίοδο, η Ελλάδα τόσο λόγω των αναδυόμενων ψυχροπολεμικών αντιπαλοτήτων, όσο και των περιορισμένων οικονομικών πόρων της μετά από μία σχεδόν δεκαετία πολεμικών αναμετρήσεων ανέδειξε ως βασική προτεραιότητα την κάλυψη του κενού ασφαλείας της με την οργανική της σύνδεση στο NATO (1952) και στην ΕΟΚ («Συμφωνία Σύνδεσης» 1961), επιδεικνύοντας περιορισμένο ενδιαφέρον για τα μεσογειακά ζητήματα. (Χατζηβασιλείου, 2009:43-50)

Η πρώτη χρονικά ενασχόληση της με τις ευρύτερες μεσογειακές υποθέσεις πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια της Γ.Σ. του ΟΗΕ με αφορμή τις συζητήσεις για το αιγυπτιακό και παλαιστινιακό ζήτημα, όπου η ελληνική πλευρά έλαβε κατά βάση φιλοαραβική στάση, ενώ δεν αναγνώρισε de jure την ίδρυση του κράτους του Ισραήλ

(1948). Παράλληλα, μετά την απόφαση διεθνοποίησης του Κυπριακού Ζητήματος από την κυβέρνηση Αλέξανδρου Παπάγου με την κατάθεση προσφυγής στον ΟΗΕ (Δεκέμβριος 1954), αλλά και τις μετέπειτα 4 προσφυγές στον ΟΗΕ (1955-1958) οι ελληνικές κυβερνήσεις της εποχής τήρησαν ακόμα ισχυρότερη φιλοαραβική στάση, λόγω της ανάγκης εξασφάλισης της υποστήριξης τους. (Σακκάς, 2015:11)

Τρανή απόδειξη της παραπάνω προσέγγισης αποτέλεσε η στάση της κυβέρνησης Κωνσταντίνου Καραμανλή κατά την κρίση του Σουέζ (1956) με την μη διευκόλυνση των αγγλογαλλικών αεροσκαφών, την επικρότηση της αμερικανικής παρέμβασης για την εκτόνωση της κρίσης, και την προσχώρηση στο «Δόγμα Αιζενχάουερ» (1957), το οποίο προέβλεπε τη στρατιωτική και οικονομική στήριξη των χωρών της Μ. Ανατολής. Επιπρόσθετα, η Ελλάδα υπερθεμάτισε στο δικαίωμα αυτοδιάθεσης της Αλγερίας, κατά τη διάρκεια της γαλλοαλγερινής σύγκρουσης, ενώ συμμετείχε και στην τριμερή συνάντηση στο Μπριόνι το 1957 μαζί με την Γιουγκοσλαβία και την Αίγυπτο. (Σβολόπουλος, 2014:255-257)

Η επόμενη χρονική περίοδος της επτάχρονης στρατιωτικής δικτατορίας (1967-1974) συνέπεσε με τους δύο αραβοϊσραηλινούς πολέμους (1967 και 1973) και τα γεγονότα του «Μαύρου Σεπτέμβρη» (1970) στην Ιορδανία. Οι ιθύνοντες της Χούντας επιδιώκοντας την εξασφάλιση της αμερικανικής υποστήριξης για την σταθεροποίηση του άρτι εγκαθιδρυθέντος καθεστώτος τους, παραχώρησαν εκτεταμένες διευκολύνσεις προς τις ΗΠΑ για την ενίσχυση του Ισραήλ και της Ιορδανίας. Δεν συνέβη όμως το ίδιο και κατά τον αραβοϊσραηλινό πόλεμο του 1973, όταν η Ελλάδα όπως και η πλειοψηφία των δυτικοευρωπαϊκών χωρών αρνήθηκαν να προβούν σε διευκολύνσεις προς τις ΗΠΑ προς υποστήριξη του Ισραήλ, υπό τον φόβο αραβικών αντιποίνων στον ενεργειακό τομέα. (Σακκάς, 2015:35-41)

Η επόμενη χρονική περίοδος αφορούσε, μετά τη Μεταπολίτευση, τις κυβερνήσεις Καραμανλή (1974-1980), οι οποίες πραγματοποίησαν ένα ενεργότερο άνοιγμα προς τις αραβικές χώρες, στα πλαίσια της υιοθέτησης μιας πολυδιάστατης εξωτερικής πολιτικής, εκμεταλλεζόμενες και το διεθνές κλίμα ύφεσης στις σχέσεις των δύο ψυχροπολεμικών συνασπισμών (Σβολόπουλος, 2014:315-321). Στόχοι της πολιτικής των κυβερνήσεων Καραμανλή στη Μ. Ανατολή, αναδείχθηκαν η εμβάθυνση των πολιτικών δεσμών με τα αραβικά κράτη προς εξισορρόπηση της τουρκικής ισχύος, ιδίως λόγω της νέας πραγματικότητας μετά τη τουρκική

στρατιωτική εισβολή και κατοχή στην Κύπρο (Αύγουστος 1974), η οποία συνοδεύτηκε και από την ελληνική αποχώρηση από το στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ (1974-1980), η διασφάλιση της απρόσκοπτης και σε χαμηλές τιμές ροής πετρελαίου, ιδίως μετά την πρώτη διεθνή πετρελαϊκή κρίση του 1973, καθώς και η εκμετάλλευση ευρύτερων ευκαιριών στην ευρύτερη περιοχή για την ελληνική οικονομία. (Σακκάς, 2015:41-42)

Στα πλαίσια αυτά, έλαβε χώρα η υπογραφή 11 συνολικά διμερών συμβάσεων με αντίστοιχες αραβικές χώρες στον οικονομικό, εμπορικό, τεχνικό και μορφωτικό τομέα, η ίδρυση του «Γραφείου Αναπτύξεως Οικονομικής Συνεργασίας» με αραβικές χώρες υπό την διεύθυνση του καθηγητή Ι. Γεωργάκη, καθώς και η εγκαθίδρυση διαφόρων θεσμών, όπως της Ελληνοαραβικής τράπεζας και του Αραβοελληνικού Επιμελητηρίου (1979). Παράλληλα, πραγματοποιήθηκαν διαδοχικές επισκέψεις του Καραμανλή σε Αίγυπτο (1976), αλλά και Σαουδική Αραβία, Συρία και Ιράκ (1979), καθώς και του Κωνσταντίνου Μητσοτάκη, Υπουργού Συντονισμού, στην Λιβύη (1979), εξαιτίας του ξεσπάσματος της δεύτερης πετρελαϊκής κρίσης του ίδιου έτους με την υπογραφή συμφωνιών τόσο προμήθειας πετρελαίου, όσο και στον εμπορικό τομέα. Ενδεικτικό είναι το γεγονός ότι οι ελληνικές εξαγωγές προς τον αραβικό κόσμο το 1980 ανήλθαν σε ποσοστό 25%. (Ρούσσο, 2005:83-84)

Η επόμενη χρονική περίοδος αφορούσε τις κυβερνήσεις του Ανδρέα Παπανδρέου (1981-1989), ο οποίος στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής σηματοδότησε έναν αναπροσανατολισμό προς την κατεύθυνση της απομάκρυνσης από τον ασφυκτικό εναγκαλισμό με την Δύση, της διεύρυνσης του διεθνούς ρόλου της χώρας με την ανάληψη ειρηνευτικών πρωτοβουλιών και της ανάπτυξης φιλικών σχέσεων με τρίτες χώρες που δεν ανήκαν στην σφαίρα επιρροής των δύο ψυχροπολεμικών υπερδυνάμεων. (Σακκάς, 2015:44-45)

Ειδικότερα, ο Παπανδρέου ενίσχυσε ιδιαίτερα την φιλοαραβική-φιλοπαλαιστινιακή πολιτική του, αποδεχόμενος την επίσημη επίσκεψη του Γιάσερ Αραφάτ, αρχηγού της Οργάνωσης για την Απελευθέρωση της Παλαιστίνης (ΟΑΠ) στην Αθήνα (1981) και προχωρώντας στην αναβάθμιση του «Γραφείου Πληροφοριών» της ΟΑΠ σε «Διπλωματική Αποστολή», ενώ απέρριψε κατηγορηματικά και τις Συμφωνίες του Καμπ Νταϊήβιντ, οι οποίες «παραγνώριζαν τα δικαιώματα των Παλαιστινίων». Εξίσου ενεργή ήταν και η στάση της ελληνικής

κυβέρνησης κατά την ισραηλινή επίθεση στον Λίβανο (1982-1985), την οποία ο Παπανδρέου καταδίκασε απερίφραστα, ενώ ο Αραφάτ εγκατέλειψε τον Λίβανο με ελληνικό πλοίο και αποβιβάστηκε στο Φάληρο, όπου τον υποδέχθηκαν ο Έλληνας πρωθυπουργός και πολλοί υπουργοί του (Αύγουστος 1982) (Ρούσσο, 2005:86-90).

Η τήρηση σταθερής φιλοαραβικής στάσης συναιρέθηκε και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, καθώς η χώρα μας μετά την πλήρη ένταξη της στην ΕΟΚ (1981), ανέλαβε την α' ελληνική προεδρία της ΕΟΚ το 1983. Στα πλαίσια αυτά, η ελληνική κυβέρνηση πρότεινε να ενταθούν οι προσπάθειες, ώστε η ΕΟΚ να παίξει πιο ενεργό ρόλο στην επίλυση των προβλημάτων στον Λίβανο κάνοντας έκκληση στα εμπόλεμα μέρη να σταματήσουν τις εχθροπραξίες και να αποσταλούν παρατηρητές στην χώρα. Παράλληλα, άσκησε πιέσεις ώστε η ΕΟΚ να υποστηρίξει το «Σχέδιο Ρέηγκαν» για τη παραχώρηση παλαιστινιακής αυτοδιοίκησης στο πλαίσιο ενός είδους ομοσπονδίας με την Ιορδανία, πρόταση την οποία υποστήριζε και ο Σ.Α.Κ. Τέλος, το 1984 στη σύσκεψη του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στο Δουβλίνο, ο Παπανδρέου υπέβαλε μία σειρά από προτάσεις για την ενεργότερη εμπλοκή της ΕΟΚ στην ευρύτερη περιοχή. (Σακκάς, 2015:46)

Κατά τη δεύτερη κυβερνητική θητεία του Παπανδρέου, χωρίς σημαντική απόκλιση από τον φιλοαραβισμό του, επιχειρήθηκε ταυτόχρονα και η βελτίωση των ελληνοισραηλινών σχέσεων. Ευνοϊκοί παράγοντες αποτέλεσαν το πιο ήρεμο κλίμα στην Μ. Ανατολή, η πτώση της τιμής του πετρελαίου διεθνώς, οι αμερικανικές πιέσεις και η ανάγκη προσεταιρισμού του ισχυρού εβραϊκού λόμπι στις ΗΠΑ για την υποστήριξη ή την ανοχή του στο Κυπριακό Ζήτημα, καθώς και η διεθνής κατακραυγή αναφορικά με το ότι η Ελλάδα αποτελούσε πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη της αραβικής τρομοκρατίας ιδίως με τις αεροπειρατείες (Κώνστας, 1988:190-191). Τέλος, κατά τη β' ελληνική προεδρία της ΕΟΚ το 1988, η χώρα μας προώθησε την υποβολή αίτησης για ένταξη της Κύπρου στην ΕΕ (Ιούνιος 1990), ενώ υπήρξε και μια γενικότερη δραστηριοποίηση σε ζητήματα της Μ. Ανατολής. (Παγουλάτος, 2004:76)

Η επόμενη χρονική περίοδος αφορούσε τη μεταψυχροπολεμική εποχή, όταν και λόγω των επιπτώσεων των κοσμοϊστορικών αλλαγών της περιόδου 1989-1991, η Ελλάδα αναγκάστηκε να επαναπροσδιορίσει τις προτεραιότητες της εξωτερικής της πολιτικής και να προσαρμόσει τον χειρισμό των εθνικών της θεμάτων στις νέες διεθνείς και περιφερειακές εξελίξεις. (Σακκάς, 2015:49)

Ειδικότερα, η κυβέρνηση Μητσοτάκη (1990-1993), αναγνώρισε επίσημα *de jure* το Ισραήλ (Μάιος 1990), ανακοινώνοντας ταυτόχρονα και την αναβάθμιση των σχέσεων με την Παλαιστίνη μετατρέποντας τη διαπιστευμένη στην Αθήνα αντιπροσωπεία της ΟΑΠ σε «Γενική Αντιπροσωπεία της Παλαιστίνης». Έτσι, τα επόμενα χρόνια η ανάπτυξη των ελληνοισραηλινών σχέσεων υπήρξε ραγδαία με την υπογραφή συμφωνιών μεταξύ των δύο χωρών οικονομικοτεχνικής φύσης, πολιτιστικών-μορφωτικών υποθέσεων και αμυντικής στρατιωτικής συνεργασίας (1994), ενώ το 2003 το Ισραήλ έφθασε να αντιπροσωπεύει τον σημαντικότερο εμπορικό εταίρο της Ελλάδας στην περιοχή, πορεία αντιστρόφως ανάλογη με εκείνη των διμερών εμπορικών συναλλαγών με τις αραβικές χώρες. (Ρούσσο, 2005:91-92)

Η νέα κυβέρνηση Παπανδρέου (1993-1996), πραγματοποίησε εκ νέου σειρά επισκέψεων σε αραβικές χώρες, υπογράφοντας πληθώρα συμφωνιών συνεργασίας στον οικονομικό, τεχνικό και μορφωτικό τομέα. Οι πρωτοβουλίες αυτές ευνοήθηκαν και από την επικράτηση θετικού κλίματος στις αραβοϊσραηλινές σχέσεις λόγω των «Συμφωνιών του Όσλο» (1993-1995) (Σακκάς, 2015:49). Τέλος, κατά τη γ' ελληνική προεδρία της ΕΕ το 1994, η χώρα μας προώθησε ενεργά το ζήτημα του ευρωμεσογειακού διαλόγου, σε συνεργασία και με τις προεδρίες και των άλλων μεσογειακών κρατών της ΕΕ, συμβάλλοντας ενεργά στη δημιουργία πρόσφορου εδάφους για την εγκαίνιαση της ΔτΒ-ΕΜΣ (1995). (Παγουλάτος, 2004:88)

Η επόμενη χρονική περίοδος αφορούσε τις κυβερνήσεις του Κωνσταντίνου Σημίτη (1996-2004), ο οποίος έχοντας θέσει ως κεντρικούς στόχους την ένταξη της Ελλάδας στην ΟΝΕ και την προώθηση της ευρωπαϊκής προοπτικής της Κύπρου δεν θέλησε να διακυβεύσει τις σχέσεις της με τους ευρωπαίους εταίρους, όπως προκύπτει από τη στάση της Ελλάδας στις ψηφοφορίες της Γ.Σ. του ΟΗΕ (1990-2000), όπου και δεν λάμβανε σαφώς φιλοαραβικές θέσεις (Σακκάς, 2015:50). Οι προσπάθειες της ελληνικής κυβέρνησης επικεντρώθηκαν σε ζητήματα κυρίως διπλωματικών πρωτοβουλιών, όπως ο λεγόμενος «Διάλογος των Αθηνών» μεταξύ Ισραηλινών και Παλαιστινίων, μετά από πρωτοβουλία του τότε Αναπληρωτή ΥΠΕΞ Γιάννου Κρανιδιώτη με σκοπό τη διευκόλυνση της επικοινωνίας των εκπροσώπων των πολιτικών κομμάτων του Ισραηλινού Κοινοβουλίου και του αντίστοιχου Παλαιστινιακού Νομοθετικού Συμβουλίου και της συζήτησης των επίμαχων διμερών ζητημάτων. Στα πλαίσια της συγκεκριμένης πρωτοβουλίας, έλαβαν χώρα 4 συναντήσεις (1997-1999) με αποτέλεσμα την υιοθέτηση κοινών θέσεων σε

συγκεκριμένα ζητήματα και την αποκλιμάκωση της αραβοϊσραηλινής έντασης μέχρι και την έναρξη της Β΄ «Ιντιφάντα» (2000). (Ρούσσο, 2005:90)

Παράλληλα, η δ΄ ελληνική προεδρία της ΕΕ το 2003 έδωσε μεγαλύτερη έμφαση σε ζητήματα που αφορούσαν την Μ. Ανατολή. Στα πλαίσια αυτά, η Ελλάδα πρωτοστάτησε στην ανάδειξη της μεσογειακής διάστασης της ΕΠΑΑ, θεωρώντας απαραίτητη τη συνεργασία με τις υπόλοιπες νοτιομεσογειακές χώρες για την αντιμετώπιση των νέων ασύμμετρων απειλών ιδιαίτερα μετά τις τρομοκρατικές επιθέσεις στις ΗΠΑ (11/9/2001). Παράλληλα, η χώρα μας υποστήριξε την υιοθέτηση της ΕΠΓ της ΕΕ, η οποία πρωτοπαρουσιάστηκε το 2003. (Ξενάκης, 2009:401)

Κατά την επόμενη χρονική περίοδο, των κυβερνήσεων Κώστα Καραμανλή (2004-2009) η ελληνική προεδρία του Σ.Α. του ΟΗΕ διοργάνωσε ειδική συνεδρίαση σε επίπεδο ΥΠΕΞ για το Μεσανατολικό (Σεπτέμβριος 2006), την πρώτη μετά από 25 χρόνια, ενώ η χώρα μας σε συνέχεια αυτής της πρωτοβουλίας προσεκλήθη και στη Σύνοδο της Ανάπολης (Νοέμβριος 2007) για την ειρηνευτική διαδικασία στην Μ. Ανατολή. Παράλληλα, η χώρα μας υποστήριξε ενεργά την πρωτοβουλία Σαρκοζύ για την ίδρυση της ΈγΜ (2008), ενώ η ελληνική προεδρία του ΟΑΣΕ (2009) προώθησε συστηματικά τη συνεργασία με τους μεσογειακούς εταίρους, στηρίζοντας τη μεσογειακή διάσταση του διεθνούς οργανισμού. (Σκορδέλη, 2010:175-176)

Η κυβέρνηση Γιώργου Παπανδρέου (2009-2011) βρέθηκε αντιμέτωπη με το ξέσπασμα των γεγονότων της «Αραβικής Άνοιξης», της απαρχής των σφοδρών περιφερειακών συγκρούσεων σε Συρία και Λιβύη και του «παγώματος» των γενικότερων ευρωμεσογειακών σχέσεων. Η χώρα μας συνέδραμε στην ασφαλή αποχώρηση Ελλήνων και πολιτών τρίτων χωρών από την Λιβύη με τη «φρεγάτα Σαλαμίζ», ενώ παραχώρησε τις στρατιωτικές εγκαταστάσεις στην Σούδα για τη διευκόλυνση των νατοϊκών στρατιωτικών επιχειρήσεων. Παράλληλα, η κυβέρνηση Παπανδρέου ενίσχυσε ακόμα περισσότερο τις σχέσεις με το Ισραήλ, με την πραγματοποίηση της πρώτης επίσημης επίσκεψης Ισραηλινού πρωθυπουργού στην Ελλάδα, την ίδρυση του Ελληνοισραηλινού Επιμελητηρίου και τη διοργάνωση κοινών στρατιωτικών ασκήσεων. (Ελληνική κυβέρνηση, «Απολογισμός 2011»)

Κατά τη πρόσφατη χρονική περίοδο, η κυβέρνηση Αντώνη Σαμαρά (2012-2015), κατά τη διάρκεια της ε΄ ελληνικής προεδρίας της ΕΕ το 2014, φιλοξένησε στην Αθήνα την 3^η Υπουργική Σύνοδο Ε.Ε.-Σ.Α.Κ., η οποία οδήγησε στη καθιέρωση

του «στρατηγικού διαλόγου» μεταξύ των δύο οργανισμών, και την Υπουργική Σύνοδο της ΈγΜ για το Περιβάλλον και την Κλιματική Αλλαγή. (ΥΠΕΞ, «Απολογισμός ελληνικής προεδρίας 2014»)

Παράλληλα, κατά την ίδια χρονική περίοδο εγκαινιάστηκε αφενός το σχήμα τριμερούς συνεργασίας Ελλάδας-Κύπρου-Αιγύπτου σε επίπεδο ΥΠΕΞ, το οποίο συνεχίστηκε με τη διοργάνωση τεσσάρων Συνόδων Κορυφής σε Κάιρο, Λευκωσία και Αθήνα (2014-2015), αφετέρου και το αντίστοιχο σχήμα τριμερούς συνεργασίας Ελλάδας-Κύπρου-Ισραήλ (2014-2015) σε επίπεδο ΥΠΕΞ και Συνόδων Κορυφής. Αμφότερα τα δύο παραπάνω σχήματα συνεργασίας ευνοήθηκαν από την ανακάλυψη σημαντικών κοιτασμάτων φυσικού αερίου στην ευρύτερη περιοχή. (ΥΠΕΞ, «Αίγυπτος», «Ισραήλ»)

Κατά τη τρέχουσα χρονική περίοδο, οι κυβερνήσεις Αλέξη Τσίπρα (2015-2017), συνέχισαν τη σύσφιξη των σχέσεων μέσω των παραπάνω σχημάτων τριμερών συνεργασιών, ενώ τα επέκτειναν περαιτέρω μέσω της οικοδόμησης σχημάτων τριμερών συνεργασιών Ελλάδας-Κύπρου-Ιορδανίας (Ιανουάριος 2016) και Ελλάδας-Κύπρου-Λιβάνου (Φεβρουάριος 2016), ενώ έχει ήδη αναγγελθεί η σύσταση και ενός σχήματος τριμερούς συνεργασίας Ελλάδας-Κύπρου-Παλαιστίνης (ΥΠΕΞ, «Ιορδανία», «Λίβανος», «Παλαιστίνη»). Αντίθετα, στον χώρο του Μασρέκ, δεν έχει προχωρήσει κάποια αντίστοιχη κίνηση και με την πλευρά της Συρίας, λόγω της αναστολής των διπλωματικών σχέσεων από το 2011 εξαιτίας των πολεμικών συγκρούσεων (ΥΠΕΞ, «Συρία»). Τέλος, η Ελλάδα σήμερα διατηρεί άριστο επίπεδο διμερών σχέσεων και με τις χώρες του Μαγρέμπ, αν και με πιο περιορισμένο πεδίο συνεργασίας, ενώ από το 2011 έχουν ανασταλεί οι διπλωματικές σχέσεις και με τη Λιβύη εξαιτίας των πολεμικών συγκρούσεων (ΥΠΕΞ, «Αλγερία», «Μαρόκο», «Τυνησία», «Λιβύη»).

Εξίσου σημαντική ελληνική πρωτοβουλία αποτελεί η «Διάσκεψη της Ρόδου για την Ασφάλεια και Συνεργασία» (ΔΑΣ της Ρόδου 2016-2017).¹⁴ Μέσω της

¹⁴ Στην πρώτη ΔΑΣ της Ρόδου (8-9 Σεπτεμβρίου 2016) συμμετείχαν 6 κράτη της ευρωπαϊκής ηπείρου (Ελλάδα, Κύπρος, Αλβανία, Βουλγαρία, Ιταλία και Σλοβακία) και 5 αραβικά κράτη (Αίγυπτος, Λίβανος, ΗΑΕ, Λιβύη και Τυνησία). Στη δεύτερη ΔΑΣ της Ρόδου (22-23 Μαΐου 2017) συμμετείχαν 7 κράτη της ευρωπαϊκής ηπείρου (Ελλάδα, Κύπρος, Αλβανία, Βουλγαρία, Ιταλία, Ρουμανία και Σλοβακία) και 12 αραβικά κράτη (Αίγυπτος, Αλγερία, ΗΑΕ, Κουβέιτ, Λίβανος, Λιβύη, Ομάν, Κατάρ,

συγκεκριμένης πρωτοβουλίας, επιχειρείται η οικοδόμηση συνεργασίας μεταξύ των χωρών της περιοχής της Νοτιοανατολικής Μεσογείου και της Ευρώπης στους τομείς της ασφάλειας, της οικονομίας, της εκπαίδευσης, του πολιτισμού, του περιβάλλοντος, καθώς και του μεταναστευτικού και προσφυγικού ζητήματος. (ΥΠΕΞ, «Διασκέψεις της Ρόδου για την Ασφάλεια και Συνεργασία»)

Προτεραιότητα τέλος έχει δοθεί και στην οργάνωση άτυπων συναντήσεων αρχηγών-κρατών και ΥΠΕΞ των μεσογειακών/νότιων χωρών της ΕΕ.¹⁵ Μέσω της συγκεκριμένης πρωτοβουλίας επιδιώκεται η ανάληψη κοινών πρωτοβουλιών τόσο σε επίπεδο της ΕΕ όσο και σε ευρύτερο μεσογειακό, στους τομείς της διασφάλισης της ευρωπαϊκής εσωτερικής και εξωτερικής ασφάλειας, της προώθησης της ανάπτυξης και των επενδύσεων, της συνεργασίας με τα νοτιομεσογειακά κράτη και της αντιμετώπισης του μεταναστευτικού και προσφυγικού ζητήματος. (Ελληνική κυβέρνηση, «Σύνοδοι μεσογειακών/νότιων κρατών της ΕΕ»)

Όρια των σχέσεων Ελλάδας-νοτιομεσογειακών χωρών

Υπό τα παραπάνω πλαίσια, τα όρια της συνεργασίας μεταξύ της Ελλάδας και των νοτιομεσογειακών χωρών, σύμφωνα με τα πεδία δράσης του ελληνικού ΥΠΕΞ, μπορούν να ανιχνευθούν ειδικότερα στους τομείς της ασφάλειας, της οικονομίας, των διαπολιτισμικών και διαθρησκευτικών επαφών, καθώς και του μεταναστευτικού και προσφυγικού ζητήματος. (ΥΠΕΞ, «Μεσόγειος»)

Σε γενικότερο επίπεδο, η Ελλάδα, ούσα χώρα του ανατολικού άκρου της Μεσογείου, ανέκαθεν διατηρούσε παραδοσιακούς δεσμούς με τις υπόλοιπες χώρες της περιοχής, έχοντας αναπτύξει ένα πολυεπίπεδο πλέγμα διμερών και πολυμερών σχέσεων εντός των πλαισίων μιας πολυδιάστατης εξωτερικής πολιτικής (Ξενάκης,

Σαουδική Αραβία και Τυνησία), καθώς και εκπρόσωποι του Σ.Α.Κ και του Σ.Σ.Κ. Τέλος, έχει ήδη αναγγελθεί η σύγκληση και τρίτης ΔΑΣ της Ρόδου για τον Ιούνιο 2018. Για περισσότερες λεπτομέρειες, βλ. ΥΠΕΞ, «Διασκέψεις της Ρόδου για την Ασφάλεια και Συνεργασία».

¹⁵ Η πρώτη Σύνοδος των αρχηγών κρατών των 7 μεσογειακών/νότιων χωρών της ΕΕ (9 Σεπτεμβρίου 2016) έλαβε χώρα στην Αθήνα, η δεύτερη Σύνοδος στη Λισαβόνα (28 Ιανουαρίου 2017) και η τρίτη Σύνοδος στη Μαδρίτη (10 Απριλίου 2017). Για περισσότερες λεπτομέρειες, βλ. Ελληνική κυβέρνηση, «Σύνοδοι μεσογειακών/νότιων κρατών της ΕΕ».

2009:401). Παράλληλα, η Ελλάδα, ως μέλος της ΕΕ, στήριζε διαχρονικά τις διάφορες ευρωπαϊκές πρωτοβουλίες, αλλά και την ΈγΜ για την περαιτέρω εμβάθυνση της ευρωμεσογειακής συνεργασίας, ενώ και ως μέλος του ΝΑΤΟ και του ΟΑΣΕ ανέκαθεν ευνοούσε τη σύσφιγξη των σχέσεων με τα νοτιομεσογειακά κράτη. (Τσαντούλης, 2010:382-384)

Από την πλευρά τους, και οι νοτιομεσογειακές χώρες έχουν επιδείξει έντονο ενδιαφέρον για τη σύσφιγξη των σχέσεων τους με την Ελλάδα, λόγω των μακραιώνων δεσμών και των παραδοσιακά καλών σχέσεων, της γεωγραφικής εγγύτητας, καθώς και στο γεγονός ότι δεν υπάρχει προϊστορία ούτε αποικιοκρατίας ούτε πολεμικών συγκρούσεων τουλάχιστον κατά την σύγχρονη εποχή. (Κεφαλά, 2003:672-673)

Όσον αφορά τις ειδικότερες πτυχές των ορίων καταρχάς στον τομέα της ασφάλειας, εμβληματική ελληνική πρωτοβουλία έχει αναδειχθεί η θεσμοθέτηση της ΔΑΣ της Ρόδου με τη συμμετοχή πληθώρας χωρών της περιοχής, με βασικό στόχο την εμβάθυνση της συνεργασίας των κρατών της Νοτιοανατολικής Μεσογείου και Ευρώπης σε ζητήματα ασφάλειας, τόσο με τη «σκληρή» έννοια του όρου μέσω της ανταλλαγής πληροφοριών και στρατιωτικής εκπαίδευσης όσο και με την «ήπια» έννοια μέσω της οικοδόμησης ενός πολυεπίπεδου πλέγματος σχέσεων, ενώ διακηρυγμένος μελλοντικός στόχος της αποτελεί η σύσταση ενός «μεσογειακού ΟΑΣΕ» (ΥΠΕΞ, «Διασκέψεις της Ρόδου για την Ασφάλεια και Συνεργασία»).

Στα ίδια πλαίσια, όπως έχει ήδη αναφερθεί, σημαντικές πρωτοβουλίες έχουν αποτελέσει η σύναψη των σχημάτων τριμερών συνεργασιών σε ανώτατο πολιτικό επίπεδο μεταξύ Ελλάδας-Κύπρου-Ισραήλ και Ελλάδας-Κύπρου-Αιγύπτου με την εμβάθυνση της συνεργασίας στους τομείς της στρατιωτικής εκπαίδευσης, αλλά και της οργάνωσης κοινών στρατιωτικών ασκήσεων με τις επωνυμίες «Μέδουσα» με την Αίγυπτο και «Noble Dina» με το Ισραήλ, με τη συμμετοχή μάλιστα και αμερικανικών στρατιωτικών δυνάμεων με αποτέλεσμα την περαιτέρω αύξηση της γεωπολιτικής αξίας της χώρας μας και της καλύτερης εξισορρόπησης της ισχύος της Τουρκίας. (ΓΕΕΘΑ, «Άσκηση Μέδουσα», «Άσκηση Noble Dina»)

Όσον αφορά στον οικονομικό τομέα επίσης, οι σχέσεις μεταξύ Ελλάδας και νοτιομεσογειακών χωρών είναι εξίσου ιδιαίτερα θετικές. Ειδικότερα, οι διμερείς εμπορικές σχέσεις έχουν αναπτυχθεί σε αρκετά μεγάλο βαθμό, καθώς σύμφωνα με τα

επίσημα στοιχεία στην πλειοψηφία των περιπτώσεων η Ελλάδα κατέχει εμπορικό πλεόνασμα.¹⁶ Παράλληλα, έχουν ευνοηθεί ιδιαίτερος και οι γενικότερες οικονομικές σχέσεις, αλλά και οι αμφίδρομες επενδύσεις, μέσω των γενικότερων δράσεων τόσο του Ελληνοισραηλινού Επιμελητηρίου όσο και του Αραβοελληνικού Επιμελητηρίου, στα πλαίσια του οποίου διοργανώνονται τα «EU-Arab Summits» της Αθήνας, με τη συμμετοχή πληθώρας θεσμικών και επιχειρηματικών εκπροσώπων της ΕΕ, της Ελλάδας αλλά και των νοτιομεσογειακών εταίρων, τα αραβοελληνικά οικονομικά φόρουμ, καθώς και επιχειρηματικών αποστολών συμμετοχής σε ειδικές περιφερειακές εμπορικές εκθέσεις και συνέδρια. (Αραβοελληνικό Επιμελητήριο, «EU-ARAB SUMMITS»)

Σ' ένα δεύτερο επίπεδο, έχει προωθηθεί η αμφίδρομη οικονομική συνεργασία μέσω των ειδικών προγραμμάτων της ΈγΜ και συγκεκριμένα στους τομείς του περιβάλλοντος και της κλιματικής αλλαγής, της «Πράσινης Ανάπτυξης» και της «Γαλάζιας Οικονομίας». Ειδικότερα, η Ελλάδα αποτελεί ηγέτιδα δύναμη του μεσογειακού σκέλους της «Ευρωπαϊκής Πρωτοβουλίας για το Νερό» (MED EUWI), ενώ μέχρι πολύ πρόσφατα κατείχε και την θέση του αναπληρωτή γενικού γραμματέα για ζητήματα ενέργειας στην ΈγΜ. (ΥΠΕΞ, «Μεσόγειος»)

Επιπρόσθετα προνομιακά πεδία της εμβάθυνσης των ευρύτερων οικονομικών σχέσεων έχουν αναδειχθεί τα ενεργειακά και οι μεταφορές, μέσω τόσο της ΔΑΣ της Ρόδου όσο και των διαφόρων σχημάτων τριμερών συνεργασιών, για την προώθηση έργων σε τομείς αμοιβαίου οικονομικού ενδιαφέροντος. Άξια αναφοράς υπό τα παραπάνω πλαίσια αποτελούν η προώθηση αφενός του έργου «EAST MED» για τη δημιουργία ενός δικτύου αγωγών για τη μεταφορά φυσικού αερίου μέσω των κοιτασμάτων του Ισραήλ, μέσω Κύπρου, Κρήτης και ηπειρωτικής Ελλάδας προς την Δυτική Ευρώπη και αφετέρου του έργου «Euro-Asia Interconnector» για την πόντιση καλωδίου με σκοπό την ηλεκτρική διασύνδεση Ελλάδας-Κύπρου-Ισραήλ, εγχείρημα το οποίο υποστηρίζεται χρηματοδοτικά και από την ΕΕ ως έργο κοινού ενδιαφέροντος. Επίσης, προωθείται και η συνεργασία στον τομέα των μεταφορών και της ναυτιλίας μέσω της σύνδεσης των ελληνικών λιμανιών με σημαντικά

¹⁶ Για περισσότερες λεπτομέρειες αναφορικά με τις εμπορικές και οικονομικές σχέσεις της Ελλάδας με τις νοτιομεσογειακές χώρες, βλ. <https://agora.mfa.gr/>, <http://www.enterprisegreece.gov.gr/>, <http://www.statistics.gr/> και <http://www.pse.gr/>. Επίσης, βλ. και τα παραρτήματα της παρούσας εργασίας (1-6).

περιφερειακά λιμάνια εντός των πλαισίων των «Διευρωπαϊκών Δικτύων Μεταφορών» (TEN-T) και ειδικότερα του «EAST MED CORRIDOR». Αμφότερα τα παραπάνω σχέδια αυξάνουν σημαντικά την γεωοικονομική αξία της Ελλάδας στην ευρύτερη περιοχή. (ΥΠΕΞ, «Ενεργειακή διπλωματία»)

Όσον αφορά τον τομέα της προώθησης των διαπολιτισμικών επαφών, έχει αναπτυχθεί εξίσου ευρύ πεδίο συνεργασίας. Ειδικότερα, μέσω της στήριξης του πολυποίκιλου πνευματικού έργου των τριών ελληνορθόδοξων Πατριαρχείων, της συνεργασίας με εκπροσώπους των ελληνικών κοινοτήτων, καθώς και της συμμετοχής στα διάφορα προγράμματα του ιδρύματος Anna Lindh, αλλά και στα ειδικευμένα προγράμματα ακαδημαϊκών και επιστημονικών ανταλλαγών της ΕΕ και της ΈγΜ, η χώρα μας επιδιώκει την περαιτέρω εμβάθυνση των σχέσεων της με τις κοινωνίες των νοτιομεσογειακών χωρών και της αύξησης του «συμβολικού» της κεφαλαίου στην ευρύτερη περιοχή. (ΥΠΕΞ, «Εκκλησιαστική και Εκπαιδευτική Διπλωματία»)

Εξίσου σημαντικές κρίνονται και οι πρωτοβουλίες του ελληνικού ΥΠΕΞ για τη θεσμοθέτηση στην Αθήνα των Διεθνών Φόρουμ για την προστασία των αρχαιοτήτων στις περιπτώσεις ένοπλων συγκρούσεων στην Μ. Ανατολή (2015), για την ειρηνική συνύπαρξη, τον θρησκευτικό πλουραλισμό και την πολιτιστική ανεκτικότητα (2017), καθώς και του Διεθνούς Φόρουμ Αρχαίων Πολιτισμών (2017), με τη συμμετοχή πλήθους θεσμικών και θρησκευτικών εκπροσώπων, εκδηλώσεις οι οποίες αποτελούν σημαντικό πεδίο διαπολιτισμικών και διαθρησκευτικών επαφών και οικοδόμησης περιφερειακών δικτύων. (ΥΠΕΞ, «Πολιτιστική Διπλωματία»)

Στα ίδια πλαίσια, θα πρέπει να αναφερθούν και οι γενικότερες δράσεις της Υπηρεσίας Διεθνούς Αναπτυξιακής Συνεργασίας (ΥΔΑΣ) του ΥΠΕΞ,¹⁷ η οποία παρά την σοβούσα οικονομική κρίση, έχει συμβάλει ενεργά στην ενίσχυση δομών των οργανώσεων της κοινωνίας των πολιτών και ΜΚΟ στην Συρία και στην Αίγυπτο με την ανάπτυξη πληθώρας κοινωνικών και πολιτιστικών υποδομών. (ΥΠΕΞ, «ΥΔΑΣ»)

Όσον αφορά τους τομείς της μετανάστευσης και του προσφυγικού τέλος, έχει οικοδομηθεί ένα εξίσου ευρύ πλέγμα συνεργασίας και διαλόγου υπό τα πλαίσια τόσο της ΕΕ, των άτυπων συναντήσεων των αρχηγών κρατών και των ΥΠΕΞ των χωρών του Νότου της ΕΕ, όσο και της ΔΑΣ της Ρόδου και των σχημάτων τριμερών

¹⁷ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. <http://www.mfa.gr/to-ypourgeio/domi/ydas.html>

συνεργασιών. Κοινή συνισταμένη των ελληνικών θέσεων στις παραπάνω πρωτοβουλίες αποτελεί αφενός η ενίσχυση της συνεργασίας σε ζητήματα ασφάλειας, κινητικότητας, αλλά και κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης, αλλά και η ανάληψη ενεργότερων ευρωπαϊκών πρωτοβουλιών αναφορικά με την υποστήριξη της Frontex και της EASO, της υλοποίησης σχημάτων δίκαιης και αναλογικής μετεγκατάστασης, της αναθεώρησης του «Κανονισμού του Δουβλίνου» και της υιοθέτησης ενός κοινού ευρωπαϊκού συστήματος ασύλου. Αφετέρου, η προώθηση του πολιτικού διαλόγου με σκοπό τον άμεσο τερματισμό των πολεμικών συγκρούσεων σε Συρία, Λιβύη και Ιράκ, καθώς και της ενεργότερης υποστήριξης του Λιβάνου, της Ιορδανίας, της Αιγύπτου αλλά και της Τουρκίας για την καλύτερη αντιμετώπιση και διαχείριση των μεταναστευτικών/προσφυγικών ροών. (Τριανταφυλλίδου, 2015)

Προβλήματα των σχέσεων Ελλάδας-νοτιομεσογειακών χωρών

Παρά το παραπάνω ευρύ πλαίσιο συνεργασίας μεταξύ της Ελλάδας και των νοτιομεσογειακών χωρών τόσο σε επίπεδο ΕΕ και ΈγΜ όσο και σε διμερές επίπεδο, εντούτοις ανακύπτουν και σημαντικά σημεία προβληματισμού.

Σε γενικότερο επίπεδο, παρά τη στήριξη της χώρας μας στις διάφορες ευρωμεσογειακές πρωτοβουλίες, εντούτοις ο μεσογειακός χώρος αποτελούσε για μεγάλο χρονικό διάστημα «δευτερεύουσα ενασχόληση» της επίσημης ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, εν συγκρίσει με την Τουρκία, το Κυπριακό, τα Βαλκάνια και τις ευρωατλαντικές σχέσεις (Τσαντούλης, 2010:365). Αρνητικό αποτέλεσμα της παραπάνω «αμέλειας» αποτέλεσε η μη ύπαρξη μεγάλου αριθμού εξειδικευμένου διπλωματικού και επιστημονικού προσωπικού αναφορικά με τις νοτιομεσογειακές χώρες, παράμετρος η οποία θα δημιουργούσε τις κατάλληλες «γέφυρες» επικοινωνίας για την οικοδόμηση πιο στέρεων βάσεων πολυεπίπεδης συνεργασίας. (Ξενάκης, 2009:408-410).

Από την άλλη πλευρά, παρά τη σε γενικές γραμμές θετική εικόνα της χώρας μας στην ευρύτερη περιοχή, το γεγονός ότι η Ελλάδα αποτελεί μέλος της ΕΕ και του ΝΑΤΟ, ενδεχομένως να προκαλεί «ακουσίως» αισθήματα δυσπιστίας και καχυποψίας στους κόλπους των νοτιομεσογειακών της εταίρων. (Κεφαλά, 2003:686-687)

Εξίσου σημαντικά σημεία προβληματισμού εντοπίζονται και σε επίπεδο της ΕΕ, όπου λόγω της σοβούσας οικονομικής κρίσης, η χώρα μας αντιμετωπίζει ιδιαίτερες δυσχέρειες αναφορικά με την προώθηση στην γενικότερη ευρωπαϊκή ατζέντα ζητημάτων ειδικότερου ενδιαφέροντος της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. (Δασκαλάκης, 2012). Παράλληλα, και οι άτυπες συναντήσεις των αρχηγών κρατών και των ΥΠΕΞ των χωρών του Νότου της ΕΕ, μέχρι στιγμής εστιάζουν κυρίως στον συντονισμό για την ανάληψη κοινών πρωτοβουλιών για αμιγώς ευρωπαϊκά ζητήματα, όπως οικονομική κρίση κλπ., και μόνο συμπληρωματικά επεκτείνονται και σε θέματα ευρύτερου μεσογειακού ενδιαφέροντος με κυρίαρχο το μεταναστευτικό/προσφυγικό. (Ελληνική κυβέρνηση, «Σύνοδοι μεσογειακών/νότιων κρατών της ΕΕ»)

Όσον αφορά την πρωτοβουλία της ΔΑΣ της Ρόδου, ιδιαίτερο σημείο προβληματισμού αποτελεί το γεγονός ότι μέχρι στιγμής απλώς προστίθεται και στα υπόλοιπα υπάρχοντα φόρουμ διαλόγου μεταξύ των χωρών της ευρύτερης περιοχής, ενώ δεν έχει αποκτήσει ακόμα κάποια μόνιμη θεσμική δομή για ζητήματα ασφάλειας. Επιπρόσθετα, στο συγκεκριμένο σχήμα δεν συμμετέχουν όλα τα κράτη της περιοχής, με σημαντικότερες απουσίες του Ισραήλ και της Τουρκίας, χωρών με αυξημένη επιρροή στα γενικότερα ζητήματα της ευρύτερης περιοχής. Παράλληλα, εμφιλοχωρεί και το αντικειμενικά αυξημένο επίπεδο δυσκολίας του γενικότερου εγχειρήματος οικοδόμησης μίας κοινής δομής ασφάλειας σε μία περιοχή, που, όπως έχει ήδη αναφερθεί, μαστίζεται από μακροχρόνιες περιφερειακές συγκρούσεις και ριζωμένα στερεότυπα μεταξύ των λαών της. (Xenakis, 2004)

Αναφορικά με τα διάφορα σχήματα των τριμερών συνεργασιών, σημεία προβληματισμού προκύπτουν λόγω του αστάθμητου τουρκικού παράγοντα, καθώς πέρα από το Κυπριακό Ζήτημα και των ελληνοτουρκικών διαφορών, σημαντικά ερωτήματα προκαλεί επίσης τόσο η αντίδραση της Τουρκίας απέναντι στα παραπάνω σχήματα όσο και η εξέλιξη των μελλοντικών σχέσεων των στρατηγικών εταίρων της Ελλάδας στην περιοχή, όπως της Αιγύπτου και του Ισραήλ, παρά τα κατά καιρούς σκαμπανεβάσματα, αναφορικά με τη γείτονα χώρα. (Γιαννακόπουλος, 2014)

Όσον αφορά την περαιτέρω οικονομική εμβάθυνση των σχέσεων, ιδιαίτερα ανασταλτικοί παράγοντες εδράζονται στη γενικότερη πολιτική αστάθεια της περιοχής, αλλά και στη σοβούσα ελληνική οικονομική κρίση, η οποία έχει προκαλέσει ζημίες αναφορικά τόσο με τους διαθέσιμους οικονομικούς πόρους και τα

ανάλογα χρηματοδοτικά εργαλεία (έλλειψη ρευστότητας, επιβολή κεφαλαιακών ελέγχων (capital controls), γραφειοκρατικά προβλήματα κλπ.) όσο και με τη γενικότερη διεθνή εικόνα της χώρας. (Δασκαλάκης, 2012)

Ειδικότερα, στον τομέα του εμπορίου, έντονο σημείο προβληματισμού ανακύπτει αναφορικά με την παραγωγή εκ μέρους της Ελλάδας σε μεγάλο βαθμό ομοειδών προϊόντων με εκείνα των νοτιομεσογειακών εταίρων της, όπως αγροτικών, αλλά και της ύπαρξης υψηλών δασμολογικών και μη εμποδίων ελλείπει είτε διμερών συμφωνιών είτε με την ΕΕ. Έτσι, με την εξαίρεση του Λιβάνου και της Αιγύπτου, οι υπόλοιπες νοτιομεσογειακές χώρες καταλαμβάνουν χαμηλότερες θέσεις στον τομέα του εξωτερικού εμπορίου με την Ελλάδα, ενώ σε Συρία, Λιβύη και Ιορδανία δεν λειτουργούν καν Γραφεία ΟΕΥ. (ΓΓΔΟΣΑΣ, «Γραφεία ΟΕΥ»)

Παράλληλα, και το διμερές επίπεδο των επενδύσεων δεν κρίνεται ιδιαίτερος ικανοποιητικό, τόσο αναφορικά με τον χαμηλό βαθμό προσέλκυσης νοτιομεσογειακών κεφαλαίων εκ μέρους της Ελλάδας, όσο και με τη μικρή σχετικά δραστηριοποίηση ελληνικών επιχειρήσεων στην ευρύτερη περιοχή, λόγω της εκατέρωθεν γενικότερης πολιτικής και οικονομικής αστάθειας, του μικρού μεγέθους των ελληνικών επιχειρήσεων εν συγκρίσει με άλλους ευρωπαϊκούς και διεθνείς δρώντες, αλλά και της απροθυμίας μιας κρίσιμης μάζας Ελλήνων επιχειρηματιών να εμβαθύνουν τις σχέσεις τους με την περιοχή, καθώς ο κυρίαρχος προσανατολισμός τους παραμένει προς τις ΗΠΑ, τις χώρες της ευρωπαϊκής ηπείρου και των Βαλκανίων. (Venetis, 2003)

Επιπρόσθετα, όσον αφορά τη συνεργασία στον ενεργειακό τομέα, ιδιαίτερα επιβαρυντικός παράγοντας αποτελεί εκ νέου η αυξημένη αβεβαιότητα αναφορικά με τη στάση της Τουρκίας. Ειδικότερα, ισχυρά ερωτηματικά προκαλούν η οικονομική βιωσιμότητα και η τεχνική εφικτότητα των διαφόρων ενεργειακών σχεδίων με ή χωρίς τη συμμετοχή της Τουρκίας, καθώς και το ζήτημα της μη ανακήρυξης της ελληνικής Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης (ΑΟΖ), πέραν της Τουρκίας, ούτε με την Αίγυπτο, παρά τη βελτίωση των διμερών σχέσεων, αλλά ούτε και με την Λιβύη. (Τσακίρης, 2016)

Όσον αφορά στον τομέα των διαπολιτισμικών επαφών, παρά τις σημαντικές δυνατότητες της Ελλάδας λόγω των μακραίωνων δεσμών της με την ευρύτερη περιοχή, εντούτοις δεν έχουν αναληφθεί σημαντικές πρωτοβουλίες αξιοποίησης τους

και εμβάθυνσης των σχέσεων με τις νοτιομεσογειακές κοινωνίες. Ειδικότερα, διαπιστώνονται προβληματικά σημεία αναφορικά με τον μικρό αριθμό τόσο των εκατέρωθεν ακαδημαϊκών και εκπαιδευτικών ανταλλαγών, του μειωμένου ενδιαφέροντος για την υλοποίηση κοινών δράσεων πολιτιστικού χαρακτήρα, του περιορισμού της δράσης των τριών ελληνορθόδοξων Πατριαρχείων εξαιτίας των περιφερειακών συγκρούσεων, καθώς και της ραγδαίας μείωσης των ελληνικών κοινοτήτων της περιοχής. Τέλος, και η ΥΔΑΣ λόγω των συνεπειών της ελληνικής οικονομικής κρίσης, αναγκαστικά έχει μικρό οικονομικό και ιδιαίτερα περιορισμένο γεωγραφικό αντίκτυπο στην περιοχή. (Δασκαλάκης, 2012)

Όσον αφορά το μεταναστευτικό/προσφυγικό ζήτημα τέλος, προκύπτουν εξίσου σοβαρά σημεία προβληματισμού, καθώς η χώρα μας συνεχίζει να δέχεται μεγάλο όγκο ροών, λόγω της συνέχισης των πολεμικών συγκρούσεων, αλλά και των επιπτώσεων των αυξομειώσεων της έντασης στις ευρύτερες ευρωπαϊκές σχέσεις που αντανακλούνται και στην επιλεκτική εφαρμογή της «Κοινής Δήλωσης ΕΕ-Τουρκίας». Επίσης, παρά τον υψηλό βαθμό συνεργασίας της χώρας μας με τα νοτιομεσογειακά κράτη, είτε μέσω της ΔΑΣ της Ρόδου είτε μέσω των σχημάτων τριμερούς συνεργασίας, εντούτοις ακόμα δεν έχει καταστεί δυνατή η οικοδόμηση κάποιας μόνιμης θεσμικής δομής για την κοινή αντιμετώπιση των αυξημένων μεταναστευτικών/προσφυγικών ροών. Τέλος, πέρα από τα σημεία προβληματισμού σε κεντρικό επίπεδο της ΕΕ, που έχουν ήδη αναφερθεί, κατά την τελευταία χρονική περίοδο έχει αναδυθεί και ένας άτυπος διαχωρισμός μεταξύ χωρών Δυτικής και Ανατολικής Μεσογείου, καθώς Γαλλία, Ιταλία και Ισπανία με τη συμμετοχή μάλιστα και της Γερμανίας έχουν πραγματοποιήσει δικές τους ξεχωριστές συναντήσεις με χώρες της Αφρικής, χωρίς να προσκαλέσουν την Ελλάδα, ενώ υπάρχουν υπόνοιες και για την ύπαρξη μυστικής ξεχωριστής συμφωνίας μεταξύ Ιταλίας και λιβυκών αρχών.¹⁸ (Μπαξεβάνης, 2017)

¹⁸ Συνάντηση στις 28 Αυγούστου 2017 στο Παρίσι μεταξύ της Γερμανίας, της Γαλλίας, της Ιταλίας, της Ισπανίας, του Τσαντ, του Νίγηρα και της Λιβύης, καθώς και πληροφορίες για ύπαρξη άτυπης συμφωνίας μεταξύ της ιταλικής κυβέρνησης και ένοπλων λιβυκών ομάδων για την μη προώθηση προσφύγων/μεταναστών προς την Ιταλία. Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. Daniel Howden, ‘Κεντρική Μεσόγειος: ευρωπαϊκές προτεραιότητες, λιβυκές πραγματικότητες»: Διαθέσιμο στο: <https://www.efsyn.gr/arthro/kentriki-mesogeios-eyropaikes-proteraiotites-livykes-pragmatikotites>

Προοπτικές των σχέσεων Ελλάδας-νοτιομεσογειακών χωρών

Μέσα από την παράθεση των ορίων και των σημείων προβληματισμού στα πλαίσια των σχέσεων μεταξύ της Ελλάδας και των νοτιομεσογειακών χωρών, θα μπορούσαν να εξαχθούν και ορισμένες χρήσιμες παρατηρήσεις αναφορικά με τις γενικότερες μελλοντικές προοπτικές τους.

Σε γενικότερο επίπεδο, απαραίτητη προϋπόθεση για την προώθηση των ευρύτερων σχέσεων και την αύξηση της γεωπολιτικής αξίας της χώρας μας κρίνεται η ενίσχυση της μεσογειακής διάστασης της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής με την αύξηση κατά το δοκούν των αντίστοιχων χρηματοδοτικών πόρων και την υιοθέτηση πολυδιάστατων πρωτοβουλιών τόσο σε εγχώριο όσο και σε ευρωπαϊκό, αλλά και διαπεριφερειακό επίπεδο μέσω της αξιοποίησης των στρατηγικών μας πλεονεκτημάτων.

Υπό το παραπάνω πρίσμα, σε εθνικό επίπεδο θα πρέπει να αυξηθεί σημαντικά το επίπεδο διπλωματικού και διπληρεσιακού συντονισμού όλων των αρμόδιων εγχώριων φορέων υπό την υψηλή εποπτεία του ΥΠΕΞ, ώστε να μεγιστοποιηθούν τα αποτελέσματα και οι εξαιρετικά θετικές προοπτικές για τη χώρα μας από την εμβάθυνση των σχέσεων με τα νοτιομεσογειακά κράτη. (Ντόκος-Τσάκωνας, 2005:173-177)

Στα ίδια πλαίσια, θα πρέπει να επιδιωχθεί και η ενίσχυση της μεσογειακής διάστασης της γενικότερης ατζέντας της ΕΕ προς την κατεύθυνση της περαιτέρω εστίασης σε ζητήματα ευρύτερου ευρωμεσογειακού ενδιαφέροντος, εντός των δομών τόσο της ΕΠΓ όσο και της ΈγΜ. Παράλληλα, θα πρέπει να προωθηθεί και η ανάληψη περισσότερων κοινών πρωτοβουλιών για την αντιμετώπιση ζητημάτων αμοιβαίου ενδιαφέροντος από την πλευρά των ίδιων των μεσογειακών κρατών της ΕΕ. Προοπτικές με ιδιαίτερα αυξημένες πιθανότητες υλοποίησης λόγω της πρόσφατης αναθεώρησης της ΕΠΓ, της ενίσχυσης του ρόλου της ΈγΜ, αλλά και της ύπαρξης πληθώρας κοινών συμφερόντων μεταξύ των μεσογειακών κρατών της ΕΕ. (Dokos, 2012)

Εξίσου σημαντική ώθηση θα πρέπει να δοθεί από την ελληνική πλευρά και στον τομέα της περαιτέρω εμβάθυνσης των ευρύτερων σχέσεων, τόσο εντός των διαφόρων κοινών φόρουμ διαλόγου και περιφερειακής συνεργασίας, όπως η ΈγΜ και

η ΔΑΣ της Ρόδου, όσο και εντός των σχημάτων τριμερών συνεργασιών, τα οποία θα πρέπει να επιδιωχθεί να επεκταθούν όσο το δυνατόν και στο σύνολο των νοτιομεσογειακών χωρών. (Συρίγος, 2016:253-254)

Όσον αφορά την τομεακή εξέταση των προοπτικών των ευρύτερων σχέσεων, ειδικότερα στα ζητήματα ασφάλειας θα πρέπει να επιδιωχθεί από την ελληνική πλευρά η οικοδόμηση μόνιμων περιφερειακών δομών συνεργατικής ασφάλειας στα πλαίσια των παραπάνω προαναφερθέντων σχημάτων.

Προς αυτήν την κατεύθυνση, η Ελλάδα θα πρέπει να αναλάβει ενεργότερες πρωτοβουλίες, αξιοποιώντας την πολλαπλή συναρμογή των ιδιοτήτων της τόσο σε ευρωπαϊκούς και διεθνείς θεσμούς, όπως την ΕΕ, το ΝΑΤΟ, και τον ΟΑΣΕ (Ντόκος-Πιέρρος, 1995:74-101), όσο και σε περιφερειακούς, όπως την ΔΑΣ της Ρόδου, αλλά και των δομών της «SEDM-SEEBRIG»,¹⁹ και της «Διαδικασίας-Συνεργασίας για την Νοτιοανατολική Ευρώπη» (SEECF),²⁰ ώστε να αυξηθεί συνακόλουθα και η γενικότερη γεωπολιτική αξία της χώρας μας.

Παράλληλα, οι μελλοντικές προοπτικές για την Ελλάδα είναι ιδιαίτερος ευνοϊκές λόγω και της ενίσχυσης του στρατιωτικού σκέλους των σχημάτων των τριμερών συνεργασιών με Κύπρο, Ισραήλ και Αίγυπτο, καθώς και των αυξημένων πιθανοτήτων διεύρυνσης τους με τη συμμετοχή και άλλων χωρών της Ανατολικής Μεσογείου. Επίσης, οι συγκεκριμένες πρωτοβουλίες θα πρέπει να επιδιωχθεί να συνδυαστούν και με τις προοπτικές της ενεργότερης εμπλοκής και του αμερικανικού παράγοντα στη Μεσόγειο είτε για γεωοικονομικούς λόγους λόγω των ενεργειακών έργων της περιοχής είτε για γεωπολιτικούς λόγους, λόγω του κομβικού ρόλου της αμερικανικής στρατιωτικής βάσης της Σούδας. Οι παραπάνω πρωτοβουλίες μάλιστα

¹⁹ Η «SEDM-SEEBRIG» ιδρύθηκε το 1996, από τους Υπουργούς Άμυνας, χωρών της ΝΑ Ευρώπης για την οικοδόμηση της συνεργασίας σε ζητήματα περιφερειακής ασφάλειας. Αποτελείται από τις Ελλάδα, Ιταλία, Αλβανία, ΠΓΔΜ, Σερβία, Βουλγαρία, Ρουμανία, Τουρκία, Βοσνία-Ερζεγοβίνη, Κροατία, Μολδαβία και Μαυροβούνιο. Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. <https://www.sedmprocess.org/>

²⁰ Η «SEECF» ιδρύθηκε το 1996 και αποτελεί το μοναδικό «γηγενές» σχήμα συνεργασίας για την προώθηση της ενσωμάτωσης των χωρών της ΝΑ Ευρώπης στους ευρωπαϊκούς και ευρωατλαντικούς θεσμούς. Αποτελείται από τις Ελλάδα, Αλβανία, ΠΓΔΜ, Σερβία, Βουλγαρία, Ρουμανία, Τουρκία, Βοσνία-Ερζεγοβίνη, Κροατία, Μολδαβία και Μαυροβούνιο. Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. http://www.mfa.gr/images/docs/periferiaki_politiki/seecf_gr.pdf

στην παρούσα φάση είναι ιδιαιτέρως ενθαρρυντικές, δεδομένου της φθοράς του περιφερειακού ρόλου της Τουρκίας λόγω της στάσης της στις κρίσεις της Συρίας και του Ιράκ, που την αποξένωσε τόσο από το Ισραήλ και την Αίγυπτο, όσο και από τις ΗΠΑ (Συρίγος, 2016:352-354). Τέλος, προς την κατεύθυνση της περαιτέρω ενίσχυσης της γεωπολιτικής της σημασίας, η ελληνική πλευρά θα πρέπει να επιδιώξει και την άμεση οριοθέτηση της ΑΟΖ τουλάχιστον με την Αίγυπτο, αλλά και με την Λιβύη μόλις αποκατασταθεί η πολιτική σταθερότητα στη συγκεκριμένη χώρα. (Τσάλτας, 2008:474-475)

Ωστόσο, ταυτόχρονα με τις παραπάνω ευοίωνες προοπτικές παραμένουν και ισχυρά ερωτηματικά, όπως η συνέχιση της μη εξεύρεσης κοινού τόπου και της μη θεσμοθέτησης μιας μόνιμης δομής περιφερειακής ασφάλειας, της αστάθειας λόγω των ενόπλων συγκρούσεων και των διαχρονικά άλυτων περιφερειακών προβλημάτων, του αστάθμητου τουρκικού παράγοντα, καθώς και της δραστηριοποίησης και άλλων εξωμεσογειακών δρώντων στην περιοχή, όπως η Ρωσία και η Κίνα. (Συρίγος, 2016:352-354)

Όσον αφορά στον οικονομικό τομέα, οι μελλοντικές προοπτικές για την αύξηση της γεωοικονομικής αξίας της χώρας μας είναι ακόμα περισσότερο ευοίωνες ιδίως σε συνδυασμό και με τη σταδιακή υπέρβαση της οικονομικής κρίσης και της αποκατάστασης του διεθνούς κύρους της, ωστόσο απαραίτητη προϋπόθεση αποτελεί η υιοθέτηση σύγχρονων εργαλείων οικονομικής διπλωματίας (Τσαρδανίδης, 2008:494-500).

Ειδικότερα, στον τομέα του εμπορίου θα πρέπει να επιδιωχθεί η άσκηση πιέσεων στα επίσημα φόρα της ΕΕ και της ΈγΜ για την όσο το δυνατόν μεγαλύτερη άρση των δασμολογικών και μη εμποδίων μεταξύ των δύο ακτών της Μεσογείου. Παράλληλα, θα πρέπει να οικοδομηθεί στενότερη συνεργασία μεταξύ των Γραφείων ΟΕΥ, του Enterprise Greece, αλλά και του ΠΣΕ για την πραγματοποίηση στοχευμένων εξαγωγών στις νοτιομεσογειακές αγορές, εκείνων των ελληνικών προϊόντων, όπου η χώρα μας διαθέτει συγκριτικά πλεονεκτήματα, τη συμμετοχή σε περιφερειακές κλαδικές και ειδικές εμπορικές εκθέσεις και συνέδρια, σε συνδυασμό και με την άμεση επίλυση των όποιων γραφειοκρατικών και διοικητικών προβλημάτων. (Δασκαλάκης, 2012)

Στον τομέα των επενδύσεων επίσης, οι γενικότερες προοπτικές θα μπορούσαν περαιτέρω να βελτιωθούν μέσω της εστίασης τόσο στην υλοποίηση κοινών έργων αμοιβαίου ενδιαφέροντος υπό τα πλαίσια της ΕΠΓ και της ΈγΜ όσο και της προσέλκυσης περισσότερων νοτιομεσογειακών κεφαλαίων. Ενδεικτικά, θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν τα προγράμματα των «Ευρωπαϊκών Ομίλων Εδαφικής Συνεργασίας» (ΕΟΕΣ) της ΕΕ, τα προγράμματα «Interreg», με την επέκτασή τους και προς τις νοτιομεσογειακές χώρες, καθώς και οι πρωτοβουλίες «AMICI» για την υλοποίηση επενδυτικών έργων αμοιβαίου ενδιαφέροντος. (Καρβούνης, 2014).

Στα ίδια πλαίσια, ιδιαίτερα χρήσιμη κρίνεται και η περαιτέρω εμβάθυνση της ευρύτερης συνεργασίας προς την κατεύθυνση της αύξησης τόσο της προσέλκυσης νοτιομεσογειακών κεφαλαίων όσο και της υλοποίησης ελληνικών επενδύσεων σε συνεργασία με τοπικούς επιχειρηματίες μέσω των δομών του Ελληνοισραηλινού Επιμελητηρίου, του Αραβοελληνικού Επιμελητηρίου, των αραβοελληνικών οικονομικών φόρουμ και των «EU-ARAB Summits». (Venetis, 2013)

Ο ενεργειακός τομέας επίσης, προσφέρει εξίσου σημαντικά περιθώρια θετικών προοπτικών για την ελληνική πλευρά. Πρωτίστως, μέσω της προώθησης των έργων του «EAST MED» και του «EURASIA INTERCONNECTOR» σε συνδυασμό όμως και με την αξιοποίηση των δύο τερματικών σταθμών LNG επί ελληνικού εδάφους σε Ρεβυθούσα και το υπό κατασκευή στην Αλεξανδρούπολη, τα οποία παρέχουν τις δυνατότητες ανάδειξης της χώρας μας ως σημαντικού ενεργειακού διαμετακομιστικού κόμβου της ευρύτερης περιοχής της Ανατολικής Μεσογείου. (Τσακίρης, 2012)

Σημαντικά πεδία με αυξημένες προοπτικές εμβάθυνσης των ευρύτερων σχέσεων αναδεικνύονται επίσης και οι τομείς της «Γαλάζιας Οικονομίας» και «Πράσινης Ανάπτυξης», της βιώσιμης αστικής ανάπτυξης και της προώθησης των ΑΠΕ, αξιοποιώντας το υψηλό επίπεδο τεχνογνωσίας των ελληνικών εταιρειών στους τομείς των κατασκευών, αλλά και της παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας και φυσικού αερίου. (Σειμένης-Σιούσιουρας, 2005:63-68)

Στον τομέα των μεταφορών επίσης, θα πρέπει να αξιοποιηθούν περαιτέρω αφενός οι δυνατότητες του υψηλού επιπέδου της παγκόσμιας ελληνικής ναυτιλίας και αφετέρου η δυναμική και οι αυξημένες πιθανές συνέργειες των δύο κύριων λιμανιών της χώρας, του ΟΛΠ και του ΟΛΘ σε συνδυασμό και με τα έργα αναβάθμισης του

ελληνικού σιδηροδρομικού δικτύου. Στα πλαίσια αυτά, θα πρέπει να προωθηθεί η ανάπτυξη συνεργειών των δύο ελληνικών λιμένων ενταγμένων στα «Διευρωπαϊκά Δίκτυα Μεταφορών» και ιδίως του «EAST MED CORRIDOR» με σημαντικά λιμάνια της νοτιομεσογειακής περιοχής, προς την κατεύθυνση της ανάδειξης της Ελλάδας ως βασικής πύλης εισόδου των προϊόντων των νοτιομεσογειακών χωρών για τη μεταφορά τους προς τις χώρες ΚΑΕ. (Σιούσουρας, 2014:398-414)

Όσον αφορά στον τομέα των διαπολιτισμικών επαφών, η Ελλάδα έχει εξίσου σημαντικές προοπτικές εμβάθυνσης του επιπέδου συνεργασίας με τους νοτιομεσογειακούς της εταίρους και συνακόλουθης αύξησης του «συμβολικού κεφαλαίου» της στην περιοχή, λόγω των ήδη προαναφερθέντων μακραίωνων δεσμών, με απαραίτητη προϋπόθεση την υιοθέτηση πολυδιάστατων εργαλείων πολιτιστικής διπλωματίας μέσω του καλύτερου συντονισμού των αρμόδιων φορέων υπό το ΥΠΕΞ. (Βασιλειάδης, 2015:44-45)

Ειδικότερα, ιδιαίτερα χρήσιμη θα μπορούσε να αναδειχθεί η ανάληψη και η προώθηση από την ελληνική πλευρά ειδικών δράσεων τόσο στα πλαίσια της ΕΕ και της ΈγΜ, εκμεταλλευόμενη την πολιτισμική και πνευματική εγγύτητα με τις νοτιομεσογειακές χώρες και κοινωνίες. Στα ίδια πλαίσια, ενεργότερο ρόλο θα πρέπει να διαδραματίσει και η ΥΔΑΣ μέσω της υλοποίησης κοινών σχεδίων στους τομείς των διαπολιτισμικών και ευρύτερων κοινωνικών επαφών με απαραίτητες προϋποθέσεις την αύξηση των σχετικών χρηματοδοτικών κονδυλίων και την επέκταση της δράσης της στο σύνολο των νοτιομεσογειακών χωρών. (Grigoriadis, 2012)

Παράλληλα, θα πρέπει να προωθηθεί και η ενίσχυση των μορφών συνεργασίας με τα τρία ελληνορθόδοξα Πατριαρχεία, αλλά και με τις ελληνικές κοινότητες της περιοχής για τη διοργάνωση κοινών εκπαιδευτικών προγραμμάτων και πολιτιστικών εκδηλώσεων προς την κατεύθυνση της περαιτέρω προώθησης του διαπολιτισμικού και διαθρησκευτικού διαλόγου. Στα πλαίσια αυτά, ιδιαίτερα σημαντικά βήματα κρίνονται η θεσμοθέτηση των παραπάνω προαναφερθέντων διεθνών φόρουμ υπό την αιγίδα του ΥΠΕΞ, πρωτοβουλιών οι οποίες συμβάλλουν σε σημαντικό βαθμό στην προώθηση της ενίσχυσης των σχέσεων με τις νοτιομεσογειακές κοινωνίες και της καλλιέργειας μιας κοινής μεσογειακής κουλτούρας. Επιπρόσθετα, θα πρέπει να επιδιωχθεί, μετά από συντονισμένες

ελληνικές πρωτοβουλίες, και η ανάπτυξη πληθώρας πολιτιστικών φεστιβάλ (κινηματογράφος, θέατρο, χορός, ιστορία-αρχαιολογία, λογοτεχνία κλπ.), αλλά και αθλητικών εκδηλώσεων αμοιβαίου ενδιαφέροντος, όπως η αναβάθμιση του ενδιαφέροντος της κοινής γνώμης και της συμμετοχής υψηλού κύρους αθλητών στους «υποβαθμισμένους» Μεσογειακούς Αγώνες. (Μπουτσιούκη, 2015:141-150)

Σε εθνικό επίπεδο τέλος, θα πρέπει να προωθηθεί και η μεγαλύτερη και ενεργότερη εμπλοκή των ελληνικών πανεπιστημίων, ερευνητικών ιδρυμάτων και δεξαμενών σκέψης με τα αντίστοιχα ειδικά προγράμματα της ΕΠΓ και της ΈγΜ, του ιδρύματος Anna Lindh, αλλά και των διμερών πολιτιστικών συμφωνιών. Βασικός στόχος της ελληνικής πλευράς θα πρέπει να αποτελέσει η υλοποίηση περισσότερων κοινών προγραμμάτων ακαδημαϊκών και επιστημονικών ανταλλαγών και η διοργάνωση πληθώρας κοινών εκπαιδευτικών εκδηλώσεων. Στα ίδια πλαίσια, θα πρέπει να επιδιωχθεί από την χώρα μας η ίδρυση και η περαιτέρω ανάπτυξη αντίστοιχων ακαδημαϊκών τμημάτων, επιστημονικών δικτύων και δεξαμενών σκέψης, δεδομένης και της ανάγκης αναβάθμισης της μεσογειακής διάστασης της εξωτερικής της πολιτικής. (Ξενάκης, 2009:408-410)

Όσον αφορά στους τομείς του μεταναστευτικού και προσφυγικού τέλος, οι γενικότερες προοπτικές είναι περισσότερο δυσοίωνες και τα περιθώρια της Ελλάδας είναι περιορισμένα λόγω του ευρύτερου και πολυπαραγοντικού χαρακτήρα του συγκεκριμένου ζητήματος. Στα πλαίσια αυτά, η Ελλάδα θα πρέπει να καταβάλει όσο το δυνατόν ισχυρότερες προσπάθειες σε επίπεδο της ΕΕ προς την κατεύθυνση αφενός της διατήρησης της «Κοινής Δήλωσης ΕΕ-Τουρκίας» για τον έλεγχο των προσφυγικών-μεταναστευτικών ροών και αφετέρου της ενίσχυσης των ειδικών δομών, όπως της Frontex, της νέας ευρωπαϊκής Συνοριοφυλακής-Ακτοφυλακής και της EASO. (Νικολακοπούλου-Στεφάνου, 2016:480-482)

Παράλληλα, θα πρέπει να επιδιωχθεί και η πιστή εφαρμογή των συμφωνιών μετεγκατάστασης προσφύγων στα άλλα κράτη-μέλη της ΕΕ, με βάση την αρχή της δίκαιης κατανομής, καθώς και να προωθηθεί ενεργότερα η εφαρμογή του γενικότερου ευρωπαϊκού πακέτου πολιτικών για τη νόμιμη μετανάστευση από το σύνολο των κρατών-μελών της ΕΕ. Επιπρόσθετα, θα πρέπει να αναδειχθεί και ο ενιαίος χαρακτήρας του μεταναστευτικού ζητήματος και συνακόλουθα της ανάγκης ενιαίας αντιμετώπισης του από την πλευρά των κρατών του Νότου της ΕΕ και να

αποφευχθούν αντιπαραγωγικοί διαχωρισμοί μεταξύ Δυτικής και Ανατολικής Μεσογείου. (Μπαξεβάνης, 2017)

Εξίσου πολύπλευρη δραστηριότητα τέλος, θα πρέπει να αναπτυχθεί από την ελληνική πλευρά και μέσω των δομών της ΈγΜ, της ΔΑΣ της Ρόδου και των σχημάτων των τριμερών συνεργασιών προς την κατεύθυνση της ενίσχυσης της συνεργασίας και της επίτευξης αμοιβαίων επωφελών συμφωνιών ανταλλαγής πληροφοριών, καλών πρακτικών και τεχνογνωσίας στον τομέα της αποτελεσματικότερης διαχείρισης των μεταναστευτικών/προσφυγικών ροών. Τέλος, θα πρέπει να αναληφθούν περισσότερες ελληνικές πρωτοβουλίες προκειμένου να εξασφαλιστεί η συνέχιση και η αύξηση της χρηματοδοτικής στήριξης των χωρών υποδοχέων μεγάλου όγκου προσφυγικών ροών, όπως η Ιορδανία, ο Λίβανος, η Τουρκία και η Αίγυπτος. Σ' αυτά τα πλαίσια, ιδιαιτέρως σημαντικός παράγοντας θα μπορούσε να αναδειχθεί ο προσανατολισμός μέρους των κονδυλίων της ΥΔΑΣ προς την κατεύθυνση της υποστήριξης προσφυγικών δομών υποδοχής και ενσωμάτωσης, αλλά και υλοποίησης προγραμμάτων αντιμετώπισης των κοινωνικοοικονομικών επιπτώσεων της μετανάστευσης σε νοτιομεσογειακές χώρες τόσο υποδοχής προσφύγων όσο και προέλευσης αυξημένων μεταναστευτικών ροών. (Τριανταφυλλίδου, 2015)

Συμπεράσματα-Επίλογος

Με βάση την ανωτέρω παρουσίαση της γενικότερης πορείας, καθώς και των ειδικότερων πτυχών, των ορίων, των σημείων προβληματισμού και των προοπτικών των ευρύτερων σχέσεων μεταξύ των διαφόρων μεσογειακών υποσυστημάτων και της Ελλάδας ειδικότερα, θα μπορούσαμε να προβούμε σε ορισμένες συμπερασματικές παρατηρήσεις.

Σ' ένα πρώτο επίπεδο, θα πρέπει να επισημανθεί εκ νέου το γεγονός ότι η περιοχή της Μεσογείου αποτελεί μία αδιαίρετη γεωγραφική ενότητα, αποτελούμενη από τρία ξεχωριστά υποσυστήματα, τα οποία αν και έχουν προκύψει και διαμορφωθεί ιστορικά με τα δικά τους ιδιαίτερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα, εντούτοις διέπονται από σχέσεις στενής αλληλεξάρτησης, αλλά και ασυμμετρίας.

Το συγκεκριμένο δομικό χαρακτηριστικό αποτελεί το γενικότερο υπόβαθρο πάνω στο οποίο θα πρέπει να επιδιωχθεί η αναζήτηση της εξεύρεσης ενός κοινού τόπου για την προώθηση πολυεπίπεδων σχεδίων συνεργασίας, συμπεφωνημένων από κοινού από το σύνολο των κρατών της περιοχής για την ανίχνευση κοινών θέσεων, ιδιαίτερων σημείων προβληματισμού, αλλά και προοπτικών αμοιβαίου ενδιαφέροντος.

Υπό το παραπάνω πρίσμα, από την πλευρά της ΕΕ και των ευρωπαϊκών κρατών γενικότερα, η σημαντικότερη προτεραιότητα εδράζεται στην ανάγκη συναίσθησης της μεγάλης σημασίας των γενικότερων μεσογειακών ζητημάτων για την ευημερία, ασφάλεια και σταθερότητα του συνόλου της ευρωπαϊκής ηπείρου, ίσης αξίας όσο ο ανατολικός και ο ευρωατλαντικός της περίγυρος.

Στα πλαίσια αυτά, θα πρέπει να προωθηθεί, εντός των δομών της ΕΠΓ και της ΈγΜ, η από κοινού αντιμετώπιση του συνόλου των ζητημάτων της περιοχής μέσω της ώσμωσης και της καλλιέργειας αμοιβαίων ευρωμεσογειακών δεσμών, η οποία κατά περίπτωση θα πρέπει να περιλαμβάνει και τους «γείτονες των γειτόνων». Συνεπώς, θα πρέπει να δοθεί ισόρροπη έμφαση, και όχι προτεραιοποίηση σε ορισμένες μόνο ευρωπαϊκοκεντρικού ενδιαφέροντος διαστάσεις, μεταξύ πτυχών τόσο σκληρής ισχύος (ασφάλεια και οικονομία) όσο και ήπιας ισχύος (πολιτικές μεταρρυθμίσεις, ανθρώπινη ασφάλεια, κοινωνική ανάπτυξη, περιβάλλον, διαπολιτισμικός και διαθρησκευτικός διάλογος κλπ.) με ταυτόχρονη προσπάθεια

αποδόμησης των ισλαμοφοβικών, αντισημιτικών και γενικότερα ξενοφοβικών στερεοτύπων. Παράλληλα, θα πρέπει να επιδειχθεί ιδιαίτερη μέριμνα από την ΕΕ και στην προαγωγή της ενδοπεριφερειακής συνεργασίας των νοτιομεσογειακών εταίρων της, καθώς και στην εποικοδομητική παρέμβαση της για την επίλυση των γενικότερων περιφερειακών συγκρούσεων.

Στις ανωτέρω διεργασίες, θα πρέπει να πρωταγωνιστήσουν τα μεσογειακά κράτη μέλη της ΕΕ, λόγω μακραίωνων ιστορικών δεσμών και επαφών, αλλά και ισχυρότερων ειδικών συμφερόντων στην περιοχή, και να αναλάβουν πιο δραστήριο και ενεργό ρόλο στην προώθηση κοινών πολυεπίπεδων πρωτοβουλιών εντός των δομών της ΕΠΓ αλλά και της ΈγΜ.

Όσον αφορά τον νοτιομεσογειακό χώρο, πρωταρχική προτεραιότητα θα πρέπει να αποτελέσει η εμπέδωση της πεποίθησης ότι για την αύξηση της ισχύος των δύο υποσυστημάτων του, στα πλαίσια των προκλήσεων ενός παγκοσμιοποιημένου περιβάλλοντος, η μόνη θετική επιλογή εδράζεται στην οικοδόμηση στενότερης και πολυεπίπεδης συνεργασίας τόσο σε ενδοπεριφερειακό όσο και σε διαπεριφερειακό επίπεδο.

Υπό το πρίσμα αυτό, οι νοτιομεσογειακές χώρες, με γενικότερο υπόβαθρο την κοινότητα της καταγωγής, της θρησκείας, αλλά και των αξιών τους, με την εξαίρεση του Ισραήλ, θα πρέπει να προωθήσουν πρωτοβουλίες στενότερης ενδοπεριφερειακής συνεργασίας, ιδίως σε τομείς αμοιβαίου ενδιαφέροντος. Κύριοι γνώμονες θα πρέπει να αποτελέσουν η αύξηση της αλληλεξάρτησης και της αλληλοκατανόησης τους, ώστε να αμβλυνθούν τα ενδημικά φαινόμενα του κατακερματισμού και των περιφερειακών συγκρούσεων, και η διαμόρφωση των κατάλληλων προϋποθέσεων για την εμπέδωση συνθηκών πολιτικής σταθερότητας και κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης με βάση τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους γνωρίσματα.

Απαραίτητη προϋπόθεση αποτελεί και η σταδιακή συμπερίληψη στην προώθηση της ευρύτερης συνεργασίας και του Ισραήλ, το οποίο αποτελεί σημαντικό και αναπόσπαστο μέρος του γενικότερου υποσυστήματος της περιοχής, με την εκατέρωθεν αποδόμηση μανιχαϊστικών αντιλήψεων, και την ταυτόχρονη αναζήτηση μέσω εποικοδομητικού διαλόγου και αμοιβαίων συμβιβασμών μίας βιώσιμης λύσης για το ισραηλινοπαλαιστινιακό ζήτημα.

Σ' ένα δεύτερο επίπεδο, θα πρέπει να προωθηθεί ενεργά και η στενότερη και πολυεπίπεδη συνεργασία σε διαπεριφερειακό επίπεδο, είτε εντός των δομών της ΕΠΓ και της ΈγΜ, είτε μέσω της δημιουργίας νέων σχημάτων συνεργασίας. Βασικές συνισταμένες θα πρέπει να αποτελέσουν ο σχεδιασμός, η διαμόρφωση και η υλοποίηση από κοινού σχεδίων σε πληθώρα τομέων, με την αύξηση των σχετικών πρωτοβουλιών και από την πλευρά των νοτιομεσογειακών εταίρων, με γνώμονα την εξεύρεση ενός κοινού τόπου για την αμοιβαίως επωφελή αποκόμιση κερδών, επί τη βάση των αρχών της καλής πίστης, των σχέσεων καλής γειτονίας και του σεβασμού των κανόνων διεθνούς δικαίου με την ταυτόχρονη αποδόμηση νεοαποικιακών, και αντιδυτικών στερεοτύπων.

Αναφορικά με την Ελλάδα, προτεραιότητα θα πρέπει να αποτελέσει η περαιτέρω αξιοποίηση αφενός των πολλαπλών ιδιοτήτων της, ως χώρας μέλους του ΝΑΤΟ και της ΕΕ και αφετέρου των συγκριτικών της πλεονεκτημάτων, όπως της γεωγραφικής και πολιτισμικής εγγύτητας, των μακραίωνων ιστορικών δεσμών και της μη ύπαρξης παρελθόντος αποικιοκρατίας και διμερών διαφόρων, με την ανάληψη ενεργότερου και δυναμικότερου ρόλου σε περιφερειακό και διαπεριφερειακό επίπεδο.

Υπό τα παραπάνω πλαίσια, θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση από την ελληνική πλευρά στην εστίαση της υλοποίησης μιας συνεκτικής στρατηγικής, μέσω του αποτελεσματικού διπλωματικού και διπληρεσιακού συντονισμού, της συμμετοχής και της συναίνεσης του συνόλου των εμπλεκόμενων θεσμικών, ιδιωτικών και κοινωνικών εταίρων. Βασικές συνισταμένες θα πρέπει να αποτελέσουν η περαιτέρω αύξηση των πόρων, των γνώσεων, των σχεδίων και των επαφών, με γνώμονα την αξιοποίηση των σημαντικών ελληνικών δυνατοτήτων και την αύξηση τόσο της γεωπολιτικής και γεωοικονομικής αξίας όσο και του υψηλού συμβολικού κεφαλαίου της χώρας μας στην ευρύτερη περιοχή.

Στα πλαίσια αυτά, θα πρέπει να ευνοηθεί σημαντικά η δυναμικότερη ανάληψη πρωτοβουλιών σε επίπεδο ΕΕ και ΈγΜ σε συνεργασία και με τα υπόλοιπα ευρωπαϊκά μεσογειακά κράτη για την αναβάθμιση των συνολικότερων ευρωμεσογειακών ζητημάτων, αλλά και σχέσεων. Παράλληλα, θα πρέπει να επιδιωχθεί και η ενίσχυση της συνεργασίας σε όλα τα δυνατά πεδία, τόσο σε διαπεριφερειακό επίπεδο, όσο και μέσω της προώθησης των δράσεων της ΔΑΣ της Ρόδου και των σχημάτων τριμερών συνεργασιών με τη ταυτόχρονη επιδίωξη επέκτασης τους στο σύνολο των

νοτιομεσογειακών εταίρων, συγκεντρώνοντας τις προσπάθειες στην οικοδόμηση μόνιμων και σταθερών δομών, στην αποκόμιση αμοιβαίων ωφελειών και στην εμπέδωση μιας κοινής κουλτούρας διαπεριφερειακών επαφών και δεσμών.

Ωστόσο, θα πρέπει να επισημανθεί ότι το πρόσημο από την παραπάνω εξέταση των γενικότερων και των ειδικότερων εξελίξεων στους τομείς της διαπεριφερειακής συνεργασίας δεν είναι ιδιαίτερος θετικό.

Σε γενικότερο επίπεδο, λόγω της επενέργειας των μνημών του παρελθόντος, των έντονων περιφερειακών συγκρούσεων και του κατακερματισμού, της προώθησης αντιτιθέμενων ιδιαίτερων συμφερόντων εκ μέρους τόσο παραγόντων της ευρύτερης περιοχής όσο και σημαντικών εξωμεσογειακών δρώντων, της υπέρμετρα ασύμμετρης κοινωνικοοικονομικής εξέλιξης, της συνέχισης της ύπαρξης αισθημάτων έντονης καχυποψίας και της αδυναμίας εξεύρεσης μιας κοινής γλώσσας και ενός κοινού τόπου μεταξύ των δύο ακτών της Μεσογείου.

Σε ειδικότερο επίπεδο, στον τομέα της ασφάλειας δεν έχει κατορθωθεί ακόμα αυξημένο επίπεδο συνεργασίας, τουλάχιστον σε επίπεδο οικοδόμησης μιας μόνιμης θεσμικής δομής. Στον τομέα της χρηστής διακυβέρνησης και της πολιτικής σταθερότητας, η πρόοδος είναι εξίσου χαμηλή, με την ύπαρξη δομικά διαφορετικών αντιλήψεων και προσεγγίσεων. Στον τομέα της καλλιέργειας του διαπολιτισμικού και διαθρησκευτικού διαλόγου, τα αποτελέσματα δεν είναι εξίσου ενθαρρυντικά με την επικράτηση αισθημάτων ισλαμοφοβίας, αντισημιτισμού και ξενοφοβίας και νεοαποικιοκρατικών και αντιδυτικών αντιλήψεων αντίστοιχα. Στον τομέα της κινητικότητας, της μετανάστευσης και του προσφυγικού τέλος εξακολουθούν να επικρατούν λογικές προτεραιοποίησης της ασφάλειας (securitization) με τη συνέχιση της ύπαρξης αυξημένου ποσοστού ροών και χιλιάδων θυμάτων στη θάλασσα της Μεσογείου, καθώς και της άρνησης εφαρμογής ισόρροπων ευρωπαϊκών σχημάτων κινητικότητας μεταναστών και μετεγκατάστασης προσφύγων.

Μοναδική εξαίρεση με σχετικά ευοίωνες προοπτικές αποτελεί, το πεδίο της ευρύτερης οικονομικής συνεργασίας, όπου και έχει σημειωθεί η μεγαλύτερη πρόοδος στις ευρύτερες διαπεριφερειακές σχέσεις μέσω της προώθησης πληθώρας αμοιβαίων πρωτοβουλιών, αν και σ' αυτόν τον τομέα υπάρχουν ακόμα σημαντικά περιθώρια βελτίωσης για την περαιτέρω άμβλυνση της έντονης οικονομικής ασυμμετρίας.

Ωστόσο, δεν θα πρέπει να δημιουργηθεί η εντύπωση περί μιας εκ των προτέρων «χαμένης υπόθεσης», καθώς εμφανίζονται σήμερα ορισμένες εξελίξεις, η αξιοποίηση των οποίων σε ελληνικό, ευρωπαϊκό, περιφερειακό και διαπεριφερειακό επίπεδο, με γνώμονα τις ανωτέρω προτεραιότητες, θα μπορούσε να έχει καταλυτικές θετικές επιδράσεις ως προς το να τεθούν σε εντελώς νέα βάση οι ευρύτερες σχέσεις.

Ειδικότερα, η ύπαρξη σημαδιών αποκλιμάκωσης στις περιφερειακές συγκρούσεις, όπως στην Λιβύη και στην Συρία, και η δειλή εμφάνιση ορισμένων κοινών σημείων, αλλά όχι κοινού τύπου, για την αντιμετώπιση αμοιβαίων προκλήσεων και απειλών ασφάλειας, όπως για παράδειγμα της τζιχαντιστικής τρομοκρατίας και του αυτοαποκαλούμενου «Ισλαμικού Κράτους».

Η σταδιακή εμβάθυνση της συνεργασίας σε νοτιομεσογειακό επίπεδο, με ιδιαίτερη έμφαση στον οικονομικό τομέα. Αφενός στο υποσύστημα του Μαγκρέμπ με την Αραβική Ένωση του Μαγκρέμπ και τη «Συμφωνία του Αγαδίρ». Αφετέρου στο υποσύστημα του Μασρέκ με την εκκίνηση μιας πολυεπίπεδης συνεργασίας, αν και ακόμα σε πολύ πρόωρο στάδιο και όχι μεταξύ του συνόλου των χωρών, μέσω των σχημάτων των τριμερών συνεργασιών και της ΔΑΣ της Ρόδου, με ενισχυτικά ενοποιητικά στοιχεία την κοινότητα των περιφερειακών προκλήσεων και την αύξηση της γεωπολιτικής αξίας του συγκεκριμένου υποσυστήματος, εξαιτίας της ανακάλυψης σημαντικών ποσοτήτων ορυκτών κοιτασμάτων ενέργειας στην περιοχή.

Η εισαγωγή της νέας αναθεωρημένης ΕΠΓ, με την υιοθέτηση νέων προτεραιοτήτων και εργαλείων χρηματοδότησης, σε συνδυασμό και με την αναγνώριση του σημαίνοντα ρόλου της ΈγΜ. Επίσης, η προώθηση της στενότερης συνεργασίας και της ανάληψης κοινών πρωτοβουλιών από την πλευρά των νοτιοευρωπαϊκών κρατών για ευρύτερα μεσογειακά ζητήματα, καθώς και το άνοιγμα της συζήτησης για τη μελλοντική θεσμική μεταρρύθμιση της ΕΕ, ιδίως στους τομείς της ΚΕΠΠΑ, των γενικότερων εξωτερικών σχέσεων, αλλά και του μεταναστευτικού/προσφυγικού ζητήματος.

Η σταδιακή, αν και με αρκετά ακόμα σημεία βελτίωσης, πρόοδος στους τομείς της χρηστής διακυβέρνησης, του εκδημοκρατισμού, και της φιλελευθεροποίησης των μέχρι πρότινος άκαμπτων αυταρχικών αραβικών καθεστώτων, καθώς και η μεγαλύτερη έμφαση στην αντιμετώπιση των πολιτικών και

κοινωνικοοικονομικών εντάσεων λόγω των επιδράσεων των γεγονότων της «Αραβικής Άνοιξης».

Η αύξηση των διαύλων, αν και σε περιορισμένο ακόμα αριθμό, αμοιβαίων ακαδημαϊκών, επιστημονικών και διαπολιτισμικών ανταλλαγών, καθώς και διόδων νόμιμης μετανάστευσης και εργασιακής κινητικότητας. Επίσης, η ενίσχυση της συνεργασίας με την προσθήκη «των γειτόνων των γειτόνων» μέσω των «Διαδικασιών του Ραμπάτ και του Χαρτούμ», καθώς και η χρηματοδοτική υποστήριξη των χωρών υποδοχής μεγάλου αριθμού προσφύγων μέσω των «Ειδικών Καταπιστευματικών Ταμείων για τη Συρία και την Αφρική» της ΕΕ.

Η σταδιακή υπέρβαση της ελληνικής οικονομικής κρίσης τέλος, και άρα η δυνατότητα αύξησης των διαθέσιμων οικονομικών πόρων, η ενίσχυση των ελληνικών πρωτοβουλιών και του ενδιαφέροντος για τα μεσογειακά ζητήματα, λόγω και των ευρύτερων γεωπολιτικών και γεωοικονομικών εξελίξεων της περιοχής, καθώς και η οικοδόμηση πολιτικής, αλλά και ευρύτερης συναίνεσης προς την κατεύθυνση της περαιτέρω εμβάθυνσης των σχέσεων της χώρας μας με τα νοτιομεσογειακά κράτη.

Συνεπώς, η αμοιβαία επιλογή της αξιοποίησης ή μη του συνόλου των παραπάνω γενικότερων και ειδικότερων εξελίξεων, θα αποδείξει τελικά εάν πρόκειται πράγματι για «παράθυρα» ευκαιρίας ή αντίθετα για «χαμένες» ευκαιρίες αναφορικά με τη μελλοντική πορεία των ευρύτερων διαπεριφερειακών μεσογειακών σχέσεων.

Βιβλιογραφία

Πρωτογενείς πηγές

Αραβοελληνικό Επιμελητήριο (2016). «*1st EU-Arab Summit Partners for Growth and Development*». Athens, November, 3-4». Διαθέσιμο στο: <http://euroarabsummit.com/>

Αραβοελληνικό Επιμελητήριο (2017). «*2nd EU-Arab Summit Towards a solid alliance*». Athens, October, 9-10». Διαθέσιμο στο: <http://euroarabsummit.com/>

Γενική Γραμματεία Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων και Αναπτυξιακής Συνεργασίας «ΓΡΑΦΕΙΑ ΟΕΥ». Διαθέσιμο στο: <https://agora.mfa.gr/ta-grafeia-oikonomikon-emporikon-upotheseon/grafeia-ana-xora>

Γραφείο ΟΕΥ ««Αλγερίου» (2016). «*Εμπορικές Ανταλλαγές Ελλάδας-Αλγερίας*»

Γραφείο ΟΕΥ «Βηρυτού (2016). «*Ετήσια Έκθεση*»

Γραφείο ΟΕΥ «Καζαμπλάνκας» (2016). «*Συνοπτικό Σημείωμα για την Οικονομία του Μαρόκου & τις διμερείς ελληνομαροκινές οικονομικές σχέσεις*»

Γραφείο ΟΕΥ «Καίρου» (2015). «*Ετήσια Έκθεση*»

Γραφείο ΟΕΥ «Τελ Αβίβ» (2016-2017). «*Ετήσια Έκθεση*»

Γραφείο ΟΕΥ «Τύνιδας» (2016). «*Ετήσια Έκθεση*»

ΓΕΕΘΑ (2017). «*Άσκηση Μέδουσα*». Διαθέσιμο στο: <http://www.geetha.mil.gr/el/briefingel/pressel/6161askhsh%C2%ABmedoysa12017%C2%BB.html>

ΓΕΕΘΑ (2017). «*Άσκηση Noble Dina*». Διαθέσιμο στο: <http://www.geetha.mil.gr/el/briefingel/pressel/4507%CE%B1%CF%83%CE%BA%CE%B7%CF%83%CE%B7-%C2%ABnoble-dina-2015%C2%BB.html>

Ελληνική κυβέρνηση (2011). «*2 χρόνια Δουλειά, Πρόοδος, Αλλαγές σε συνθήκες κρίσης: Ο απολογισμός της κυβέρνησης*». Διαθέσιμο στο: http://papandreou.gr/wp-content/uploads/2013/12/2xronia_apologismos.pdf

Ελληνική κυβέρνηση (2016) «*Διακήρυξη των Αθηνών κατά την 1^η Σύνοδο των μεσογειακών/νότιων κρατών της ΕΕ Σεπτέμβριος, 9*». Διαθέσιμο στο: <http://www.kathimerini.gr/874148/article/epikairothta/politikh/tiprovlepeihdiakhry3h-twn-a8hnwn>

Ελληνική κυβέρνηση (2017). «*2^η Σύνοδος των μεσογειακών/νότιων κρατών της ΕΕ στη Λισσαβόνα Ιανουάριος, 28*». Διαθέσιμο στο: <https://government.gov.gr/events/eumed-summit-lisbon/>

Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (2004). Ανακοίνωση της Επιτροπής, *Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας, Έγγραφο Στρατηγικής*. COM 373 Τελικό.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2011α). Κοινή Ανακοίνωση προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών, *Μία νέα απάντηση σε μια γειτονιά που αλλάζει*. COM 303 Τελικό.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2011α). Κοινή Ανακοίνωση προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών, *Εταιρική Σχέση με τις χώρες της Νότιας Μεσογείου για τη Δημοκρατία και την Κοινή Ευημερία*. COM 200 Τελικό.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή και Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Εξωτερικής Δράσης (2015). Κοινή Ανακοίνωση προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών, *Επανεξέταση της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Γειτονίας*. JOIN 50 Τελικό.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή και Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Εξωτερικής Δράσης (2017). Κοινή Έκθεση προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών, *Έκθεση σχετικά με την εφαρμογή της αναθεώρησης της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Γειτονίας*. JOIN 18 Τελικό.

Commission of the European Communities (2003). Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, *Wider Europe-Neighborhood: A new Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbors*. COM 104 Final.

ΥΠΕΞ «Μεσόγειος». Διαθέσιμο στο: <http://www.mfa.gr/exoteriki-politiki/periferiaki-politiki/mesogeios.html>

ΥΠΕΞ «Αίγυπτος». Διαθέσιμο στο: <http://www.mfa.gr/blog/dimereis-sheseis-tis-ellados/egypt/>

ΥΠΕΞ «Αλγερία». Διαθέσιμο στο: <http://www.mfa.gr/blog/dimereis-sheseis-tis-ellados/algeria/>

ΥΠΕΞ «Ιορδανία». Διαθέσιμο στο: <http://www.mfa.gr/blog/dimereis-sheseis-tis-ellados/jordan/>

ΥΠΕΞ «Ισραήλ». Διαθέσιμο στο: <http://www.mfa.gr/blog/dimereis-sheseis-tis-ellados/israel/>

ΥΠΕΞ «Λιβύη». Διαθέσιμο στο: <http://www.mfa.gr/blog/dimereis-sheseis-tis-ellados/libya/>

ΥΠΕΞ «Λίβανος». Διαθέσιμο στο: <http://www.mfa.gr/blog/dimereis-sheseis-tis-ellados/lebanon/>

ΥΠΕΞ «Μαρόκο». Διαθέσιμο στο: <http://www.mfa.gr/blog/dimereis-sheseis-tis-ellados/morocco/>

ΥΠΕΞ «Παλαιστίνη». Διαθέσιμο στο: <http://www.mfa.gr/blog/dimereis-sheseis-tis-ellados/palaistine/>

ΥΠΕΞ «Συρία». Διαθέσιμο στο: <http://www.mfa.gr/blog/dimereis-sheseis-tis-ellados/syria/>

ΥΠΕΞ «Τυνησία». Διαθέσιμο στο: <http://www.mfa.gr/blog/dimereis-sheseis-tis-ellados/tunisia/>

ΥΠΕΞ (2014). «Απολογισμός της Ελληνικής Προεδρίας του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης 1^η Ιανουαρίου-30 Ιουνίου». Διαθέσιμο στο: <http://www.mfa.gr/exoteriki-politiki/i-ellada-stin-ee/ellenike-proedria-tou-sembouliou-tes-europaikes-enoses-proklesis-kai-apologismos.html>

ΥΠΕΞ (2015). «Διεθνής Διάσκεψη με θέμα «Θρησκευτικός και Πολιτιστικός Πλουραλισμός και Ειρηνική Συνύπαρξη στη Μέση Ανατολή». Διαθέσιμο στο: <http://www.mfa.gr/epikairota/eidiseis-anakoinoseis/diethnes-diaskepse-me-thema-threskeutikos-kai-politistikos-plouralismos-kai-eirenike-sunuparxe-ste-mese-anatole-athena-18-20102015-2.html>

ΥΠΕΞ (2016). «Κοινό Ανακοινωθέν 1^{ης} Υπουργικής Διάσκεψης της Ρόδου για την Ασφάλεια και τη Σταθερότητα». Διαθέσιμο στο: <http://www.mfa.gr/epikairota/proto-thema/koino-anakoinothen--diaskepse-tes-rodou-gia-ten-asphaleia-kai-te-statheroteta-rodos-08-09092016.html>

ΥΠΕΞ (2017). «2^η Διεθνής Διάσκεψη Αθηνών για τον Θρησκευτικό και Πολιτιστικό Πλουραλισμό και την Ειρηνική Συνύπαρξη στη Μέση Ανατολή». Διαθέσιμο στο: <http://www.mfa.gr/>

ΥΠΕΞ (2017). «Διακήρυξη των Αθηνών για τη σύσταση του Διεθνούς Φόρουμ Αρχαίων Πολιτισμών». Διαθέσιμο στο: <http://www.mfa.gr/epikairota/diloseis-omilies/diakeruxe-athenon-gia-te-sustase-tou-phoroum-arkhaion-politismon.html>

ΥΠΕΞ (2017) «Κοινό Ανακοινωθέν 2^{ης} Υπουργικής Διάσκεψης της Ρόδου για την Ασφάλεια και τη Σταθερότητα». Διαθέσιμο στο: <http://www.mfa.gr/epikairoτητα/diloseis-omilies/koino-anakoinothen-2e-upourgike-diaskepse-tes-rodou-gia-ten-asphaleia-kai-te-statheroteta-sumbiose-kai-sunergasia-se-ena-periballon-eirenes-kai-statherotetas-rodos-22-23-maiou-2017.html>

ΥΠΕΞ «Ενεργειακή διπλωματία». Διαθέσιμο στο: <http://www.mfa.gr/energeiake-diplomatia/>

ΥΠΕΞ «Εκκλησιαστική διπλωματία». Διαθέσιμο στο: <http://www.mfa.gr/eklisiastiki-diplomatia/>

ΥΠΕΞ «Πολιτιστική διπλωματία». Διαθέσιμο στο: <http://www.mfa.gr/eidika-themata-exoterikis-politikis/politistike-diplomatia/> και <http://www.grect.com/>

UfM Annual Report 2016. Διαθέσιμο στο: <http://ufmsecretariat.org/wp-content/uploads/2017/05/2016-Annual-Report -UfM.pdf>

Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

Αραμπατζής, Ε. (2003). *Ευρωμεσογειακές οικονομικές σχέσεις*. Αθήνα: Κριτική.

Βαρουζάκης, Σ. (2011). *Η Διπλωματία της Μεσογείου*. Αθήνα: Σάκκουλας.

Βασιλειάδης, Ν. (2015). Πολιτιστική Διπλωματία: Ιστορική αναδρομή. Στο Ν. Βασιλειάδης και Σ. Μπουτσιούκη (επιμ.), *Ελληνική Πολιτιστική Διπλωματία* [ηλεκτρονικό βιβλίο], (σ. 7-32). Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο στο: https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/4424/1/15527_Vasileiadis%20Total-KOY.pdf

Γιαννακόπουλος, Α. (2014). Ανακατατάξεις στη Νοτιοανατολική Μεσόγειο: Ο ρόλος της Τουρκίας και οι στρατηγικές προτεραιότητες για Ελλάδα και Κύπρο. *ΕΛΙΑΜΕΠ*,

Κείμενο Εργασίας, Νο.58. Διαθέσιμο στο: http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2014/12/58_2014_-WORKING-PAPER.pdf

Calleya, St. C. και Ξενάκης, Δ.Κ. (2008). Ασφάλεια και Στρατηγική Συνεργασία στη Μεσόγειο: Οικοδόμηση Εμπιστοσύνης και Πρόληψη Συγκρούσεων. *ΕΛΙΑΜΕΠ, Κείμενα Πολιτικής, Νο.11*. Διαθέσιμο στο: <http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2008/10/asfaleia-kai-stratigiki-synergasia-sti-mesogeio.pdf>

Δασκαλάκης, Ν. (2012). Ο αντίκτυπος της κρίσης στην ελληνική εξωτερική πολιτική. Στο *Εκπαιδευτικό Πρόγραμμα Ερευνητών στην Ευρωπαϊκή Διακυβέρνηση Ερευνητική Ομάδα: Ελληνική Εξωτερική και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, (σ. 1-33). Αθήνα: Ευρωπαϊκό Κέντρο Αριστείας Jean Monnet. Διαθέσιμο στο: http://www.jmc.uoa.gr/fileadmin/jmc.pspa.uoa.gr/uploads/PDFs/Nikos_Daskalakis-Teliki_Ergasia.pdf

Halliday, F. (2010). *Η Μέση Ανατολή στις διεθνείς σχέσεις: ισχύς, πολιτική και ιδεολογία*, μτφ. Ε. Μαυρούλη. Αθήνα: Ξυφάρας.

Howden, D. (2017). «Κεντρική Μεσόγειος: ευρωπαϊκές προτεραιότητες, λιβυκές πραγματικότητες». Διαθέσιμο στο: <https://www.efsyn.gr/arthro/kentriki-mesogeios-eyropaik-es-proteraiotites-livykes-pragmatikotites>

Ξενάκης, Δ.Κ. (2006). Η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Μεσόγειος: Διαδικασία της Βαρκελώνης και η Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας, Στο Δ.Κ. Ξενάκης – Μ. Ι. Τσινισιζέλης (επιμ.), *Παγκόσμια Ευρώπη; Οι διεθνείς διαστάσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης*, (σ. 461-494). Αθήνα: Σιδέρης.

Ξενάκης, Δ.Κ. (2009). Στρατηγικές αναβάθμισης του ελληνικού παράγοντα στη Μεσόγειο και τη Νότια Ευρώπη. Στο Δ.Κ. Ξενάκης (επιμ.), *Κατευθύνσεις προοδευτικής διακυβέρνησης*, (σ. 399-423). Αθήνα: Παπαζήσης.

Ξενάκης, Δ.Κ. (2011). Εξωτερικές διαστάσεις του εξευρωπαϊσμού: Η προώθηση της πολιτικής αλλαγής στη Μεσόγειο. Στο Ν. Μαραβέγιας (επιμ.), *Ο εξευρωπαϊσμός στον μεσογειακό χώρο*, (σ. 27-43). Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Καρβούνης, Α. (2014). Ευρωπαϊκοί Όμιλοι Εδαφικής Συνεργασίας (Ε.Ο.Ε.Σ.): Βέλτιστες Πρακτικές και Προοπτικές για την Προγραμματική Περίοδο 2014-2020. Στο Γενική Συνέλευση Ευρωπαϊκού Ομίλου Εδαφικής Συνεργασίας «ΑΜΦΙΚΤΥΟΝΙΑ». Αθήνα, Δεκέμβριος, 5. Διαθέσιμο στο: <https://www.amphictyony.gr/uplds/file/omilies/EGTC%20PRESENTATION.pdf>

Κεφαλά, Β. (2003). Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική στη Μέση Ανατολή 1990-2002. Στο Π. Τσάκωνας (επιμ.), *Σύγχρονη ελληνική εξωτερική πολιτική: Μία συνολική προσέγγιση*, (σ. 675-692). Αθήνα: Σιδέρης.

Κεφαλά, Β. (2013). Μεσόγειος και Μέση Ανατολή σε μετάβαση [οπτικοακουστικό μέσο]. ΕΚΕΜ-ΙΔΟΣ. Εκδήλωση «*Ta think tanks συζητούν για τις εξελίξεις στον ευρωμεσογειακό χώρο*». Αθήνα, Ιούνιος, 20. Διαθέσιμο στο: <http://www.blod.gr/lectures/Pages/viewlecture.aspx?LectureID=885>

Κώνστας, Δ. (1988). *Για την εξωτερική πολιτική*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Λάβδας, Κ. και Ξενάκης, Δ.Κ. (2007). Η Ευρω-Μεσογειακή Συνεργασία και η Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας. Στο Ν. Μαραβέγιας και Μ. Ι. Τσινισιζέλης (επιμ.), *Η Νέα Ευρωπαϊκή Ένωση: Θεωρία, Θεσμοί, Πολιτικές*, (σ. 402-421). Αθήνα: Θεμέλιο.

Μενδρινού, Μ. (2016). Η εξέλιξη των προτύπων διακυβέρνησης της ΕΕ. Στο Ν. Μαραβέγιας (επιμ.), *Ευρωπαϊκή Ένωση: Δημιουργία, εξέλιξη, προοπτικές*, (σ. 113-132). Αθήνα: Κριτική.

Μούσης, Ν. (2015). *Ευρωπαϊκή Ένωση: δίκαιο, οικονομία, πολιτική*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Μπαξεβάνης, Χρ. (2017). «Μπορεί το προσφυγικό να γίνει ευκαιρία για την ΕΕ;» Φεβρουάριος. 7. Διαθέσιμο στο: <https://ekyklos.gr/sb/390-borei-to-prosfygiko-na-ginei-efkairia-gia-tin-e-e.html>

Μπουρής, Δ. και Τζιφάκης, Ν. (2016). Η προοπτική της διεύρυνσης της ΕΕ και η Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας. Στο Ν. Μαραβέγιας (επιμ.), *Ευρωπαϊκή Ένωση: Δημιουργία, εξέλιξη, προοπτικές*, (σ. 297-314). Αθήνα: Κριτική.

Μπουτσιούκη, Σ. (2015). Πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές διαστάσεις της Πολιτιστικής Διπλωματίας. Στο Ν. Βασιλειάδης και Σ. Μπουτσιούκη (επιμ.), *Ελληνική Πολιτιστική Διπλωματία* [ηλεκτρονικό βιβλίο], (σ. 129-152). Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο στο: https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/4424/1/15527_Vasileiadis%20Total-KOY.pdf

Νικολακοπούλου-Στεφάνου, Η. (2016). Οι πολιτικές μετανάστευσης και ασύλου. Στο Ν. Μαραβέγιας (επιμ.), *Ευρωπαϊκή Ένωση: Δημιουργία, εξέλιξη, προοπτικές*, (σ. 459-483). Αθήνα: Κριτική.

Ντόκος, Θ. και Πιέρρος, Φ. (1995). *Η Μεσόγειος προς τον 21ο Αιώνα: Η Θέση της Ελλάδας*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Ντόκος, Θ. και Τσάκωνας, Π. (2005). *Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας: Οικοδομώντας το Ελληνικό Μοντέλο στον Εικοστό Πρώτο Αιώνα*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Nouschi, A. (2003). *Η Μεσόγειος στον 20^ο αι.* μτφ. Κ. Τσικερδάνος. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Παγουλάτος, Γ. και Μπλαβούκος, Σπ. (2004). *Η Τελευταία Ελληνική Προεδρία: Η Ελλάδα στην Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση και οι Τέσσερις Ελληνικές Προεδρίες της ΕΕ*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Ρούσσο, Σ. (2005). Η Ελληνική Πολιτική στη Μέση Ανατολή: Μεταξύ “Επιχειρησιακής νοοτροπίας”, “Εσωτερικής πολιτικής” και Νέων προκλήσεων. Στο Κ. Αρβανιτόπουλος & Μ. Κοπά, (επιμ.), *Τριάντα χρόνια ελληνικής εξωτερικής πολιτικής 1974-2000*, (σ. 79-98.). Αθήνα: Λιβάνης.

Σακκάς, Γ. (2015). *Η Ελλάδα στη Μεσόγειο 1950-2004. Εξωτερική πολιτική και περιφερειακές διενέξεις* [ηλεκτρονικό βιβλίο]. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο στο:

https://repository.kallipos.gr/pdfviewer/web/viewer.html?file=/bitstream/11419/5105/1/00_Sakkas_Giannis%20Final%20version-KOY.pdf

Σβολόπουλος, Κ. (2014). *Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1830-1981*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας.

Σειμένης, Ι. και Σιούσουρας, Π. (2003). *Ευρωμεσογειακές σχέσεις*. Θεσσαλονίκη: Ζήτη.

Σημίτη, Μ. (2008). *Η κοινωνία πολιτών στην ευρωμεσογειακή εταιρική σχέση*. Αθήνα: Σάκκουλας.

Σιούσιουρας, Π. (2014). *Παγκόσμια γεωγραφία: Ο κομβικός ρόλος της Μεσογείου για την ενέργεια, τις μεταφορές και το θαλάσσιο περιβάλλον*. Αθήνα: Σιδέρης.

Σκορδέλη, Μ. (2010). Οι σχέσεις Ελλάδας-Μέσης Ανατολής. Στο Γ. Βαληνάκης (επιμ.), *Η ελληνική εξωτερική και ευρωπαϊκή πολιτική 1990-2010*, (σ. 173-198). Αθήνα: Σιδέρης.

Συρίγος, Α. (2016). Η Ελλάδα και οι περιφερειακές εξελίξεις. Στο Π. Καζάκος (επιμ.), *Η Ελλάδα στον κόσμο της: μεταξύ ρεαλισμού και ανεδαφικότητας στο διεθνές σύστημα*, (σ. 251-286). Αθήνα: Πατάκης.

Τριανταφυλλίδου, Α. (2015). Μετατρέποντας την προσφυγική κρίση σε ευκαιρία; Τρέχουσες προκλήσεις για την Ελλάδα. *Robert Schuman Center for Advanced Studies. European University Institute*. Διαθέσιμο στο: <http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2015/12/AnnaGR.pdf>

Τσακίρης, Θ. (2012). Η Ενεργειακή Διάσταση της Ελληνικής Εξωτερικής Πολιτικής: Από τη Διπλωματία των Αγωγών στην Παραγωγή Υδρογονανθράκων. *ΕΛΙΑΜΕΠ, Κείμενο Εργασίας, Νο.12*. Διαθέσιμο στο:

<http://www.eliamep.gr/wpcontent/uploads/2012/11/%CE%9D%CE%BF21%CE%97%CE%95%CE%BD%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%B5%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AE%CE%94%CE%B9%CE%AC%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B7%CF%84%CE%B7%CF%82%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82%CE%95%CE%BE%CF%89%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%82%CE%A0%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CF%8211.pdf>

Τσακίρης, Θ. (2016). Κόκκινος συναγερμός ή business as usual? Ποιες οι δυνητικές επιπτώσεις της τουρκοισραηλινής προσέγγισης για Ελλάδα και Κύπρο; *ΕΛΙΑΜΕΠ, Κείμενο Εργασίας Νο.76*. Διαθέσιμο στο: http://www.eliamep.gr/wpcontent/uploads/2016/07/76_2016WORKINGPAPER%CE%98%CE%B5%CF%8C%CE%B4%CF%89%CF%81%CE%BF%CF%82%CE%A4%CF%83%CE%B1%CE%BA%CE%AF%CF%81%CE%B7%CF%82.pdf

Τσάλτας, Γρ. (2014). Αιγαίο και Νοτιοανατολική Μεσόγειος ως προοπτικές εξομάλυνσης των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Στο Γρ. Τσάλτας και Χρ. Αναγνώστου (επιμ.), *Αιγαίο και Νοτιοανατολική Μεσόγειος: Σύγχρονες προκλήσεις και προοπτικές εκμετάλλευσης υποθαλάσσιων ενεργειακών φυσικών πόρων*. Αθήνα: Σιδέρης.

Τσαντούλης, Γ. (2010). Η πολιτική γειτονίας της ΕΕ και η Ελλάδα. Στο Γ. Βαλινάκης (επιμ.), *Η ελληνική εξωτερική και ευρωπαϊκή πολιτική 1990-2010*, (σ. 365-392). Αθήνα: Σιδέρης.

Τσαρδανίδης, Χ. (1992). *Η «Ανανεωμένη» Μεσογειακή Πολιτική της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και η Ελλάδα*. Αθήνα: ΕΚΕΜ-Παπαζήσης.

Τσαρδανίδης, Χ. και Ξενάκης, Δ.Κ. (2006). Αποτίμηση για τα 10 Χρόνια Λειτουργίας της Ευρω-Μεσογειακής Συνεργασίας και οι Προοπτικές που Διαγράφονται. (σ. 347-379). *Αγορά Χωρίς Σύννορα*, 11(4).

Τσαρδανίδης, Χ. (2008). Οικονομική Διπλωματία. Στο Δ. Τριανταφύλλου, Κ. Υφαντής και Ε. Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Διεθνείς Σχέσεις: Σύγχρονη θεματολογία και προσεγγίσεις*, (σ. 485-510). Αθήνα: Παπαζήσης.

Τσαρδανίδης, Χ. (2013). Μεσόγειος και Μέση Ανατολή σε μετάβαση [οπτικοακουστικό μέσο]. ΕΚΕΜ-ΙΔΟΣ. Εκδήλωση «*Ta think tanks συζητούν για τις εξελίξεις στον ευρωμεσογειακό χώρο*». Αθήνα, Ιούνιος, 20. Διαθέσιμο στο: <http://www.blod.gr/lectures/Pages/viewlecture.aspx?LectureID=885>

Χατζηβασιλείου, Ε. (2001). *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*. Αθήνα: Πατάκης.

Χατζηβασιλείου, Ε. (2009). *Στα σύνορα των κόσμων: Η Ελλάδα και ο Ψυχρός Πόλεμος 1952-1967*. Αθήνα: Πατάκης.

Χίου-Μανιατοπούλου, Θ. (2005). *Ευρω-μεσογειακή συνεργασία: δέκα χρόνια μετά*. Αθήνα: Παπαζήσης.

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Aciman, S. (2015). ‘‘Transport and EuroMediterranean Cooperation, a Slow Journey’’. *Mediterranean Quarterly No.22*. Διαθέσιμο στο: http://www.iemed.org/observatori/areesdanalisi/arxiusadjunts/qm22/992Quaderns_TransportEuromed_SAciman.pdf

Arancibia, P. (2016). ‘‘Youth Unemployment in Mediterranean Countries: Nature of the Problem and Possible Ways Forward’’. *IEMED, Mediterranean Yearbook*. Διαθέσιμο στο: http://www.iemed.org/observatori/areesdanalisi/arxiusadjunts/anuari/med.2016/IEMEd_MedYearBook2016_Mediterranean%20Youth%20Unemployment_Paz_Arancibia.pdf

Dokos, T. (2003). ‘‘NATO’s Mediterranean Dialogue Prospects and Policy Recommendations’’. *ELIAMEP, Policy Paper, No.3*. Διαθέσιμο στο: <http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2008/09/dokos-natos-mediterranean-dialogue.pdf>

Dokos, T. (2012). “Who Lost Greece? The Geopolitical Consequences of the Greek Crisis”, *ELIAMEP, Policy Paper, No.18*. Διαθέσιμο στο: <http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2012/02/dokos1.pdf>

Dtor, S.F. (2015). “Reviewing the European Neighbourhood Policy”. *Papers IEMED, No.18*. Διαθέσιμο στο: [file:///C:/Users/Guest/Downloads/Reviewing%20the%20European%20Neighbourhood%20Policy%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Guest/Downloads/Reviewing%20the%20European%20Neighbourhood%20Policy%20(2).pdf)

Durac, V. (2015). “The Role of Non-State Actors in Arab Countries after the Arab Uprisings”. *IEMED, Mediterranean Yearbook*. Διαθέσιμο στο: http://www.iemed.org/observatori/areesdanalisi/arxiusadjunts/anuari/med.2015/IEMEd%20Yearbook%202015_NonStateActorsArabUprisings_VincentDurac.pdf

Grigoriadis, I. (2012). “Seeking opportunities in Crisis Times: Greek foreign policy in the Middle East”. *ELIAMEP, THESIS 1*. Διαθέσιμο στο: <http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2012/03/grigoriadis1.pdf>

Hadria, E.C. (2016). “A New Security Architecture in the Mediterranean? What Role for the EU?”. *IEMED, Mediterranean Yearbook*. Διαθέσιμο στο: http://www.iemed.org/observatori/areesdanalisi/arxiusadjunts/anuari/med.2016/IEMEd_MedYearBook2016_EU%20Security%20Architecture_Emanuel_Cohen.pdf

Muktar, A. (2016). “Terrorist threat in the euro-mediterranean region”. *Euromesco, Policy Study, No.4*. Διαθέσιμο στο: <http://www.euromesco.net/images/papers/joint%20policy%20study%203.pdf>

Neaime, S. (2015). “The Effects of European Austerity Measures on the South and East Mediterranean Countries”. *IEMED, Mediterranean Yearbook*. Διαθέσιμο στο: http://www.iemed.org/observatori/areesdanalisi/arxiusadjunts/anuari/med.2015/IEMEd%20Yearbook%202015_Panorama_EuropeanAusterity_SimonNeaime.pdf

Pierini, M. (2016). “Is the European Union Standing the Mediterranean Test? The Lack of a European Foreign and Security Policy in the Face of the Current Turmoil”.

IEMED, Mediterranean Yearbook. Διαθέσιμο στο: http://www.iemed.org/observatori/areesdanalisi/arxiusadjunts/anuari/med.2016/IEMEd_MedYearBook2016_EU%20Security%20Migration_Marc_Pierini.pdf

Ribero, T. (2015). “Cooperating to Address the Challenges of Energy and Climate in the Mediterranean Region”. *Mediterranean Quarterly No.22*. Διαθέσιμο στο: http://www.iemed.org/observatori/areesdanalisi/arxiusadjunts/qm22/996Quaderns_EnergyClimate_TRivero.pdf

Rose, M. (2016). “Education, Education, Education... and Jihad”. *IEMED, Mediterranean Yearbook.* Διαθέσιμο στο: http://www.iemed.org/observatori/areesdanalisi/arxiusadjunts/anuari/med.2016/IEMEd_MedYearBook2016_Education%20and%20Jihad_Rose_Phil.pdf

Rozsa, E.N. (2017). “Mapping the migration challenges in the EU transit and destination countries”. *Euromesco, Joint Policy, No.6*. Διαθέσιμο στο: http://www.euromesco.net/images/joint_policy_studies/joint%20policy%20study%206.pdf

Shteiwi, M. (2016). “Migrants and refugees. Impact and future policies. Case studies of Jordan, Lebanon, Turkey and Greece”. *Euromesco, Joint Policy Study, No.4*. Διαθέσιμο στο: <http://www.euromesco.net/images/papers/joint%20policy%20s4.pdf>

Sika, N. (2012). “The Political Economy of Arab Uprisings”. *Papers IEMED, No.10*. Διαθέσιμο στο: <http://www.euromesco.net/images/papers/papersiemed10.pdf>

Szoke, D. (2016). “Geopolitics, Gas and Grand Ambitions: The Outlook for Petroleum Production in the East Mediterranean”. *Papers IEMED, No.31*. Διαθέσιμο στο: <http://www.euromesco.net/images/papers/euromesco31.pdf>

Van der Loo, G. (2016). “Mapping out the Scope and Contents of the DCFTAs with Tunisia and Morocco”. *Papers IEMED, No.28*. Διαθέσιμο στο: <http://www.euromesco.net/images/papers/euromesco28b.pdf>

Venetis, E. (2013). ‘‘Economic Relations between Greece, the Middle East and North Africa (MENA)’’. *ELIAMEP, Working Paper, No.36*. Διαθέσιμο στο: http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2013/09/36_2013_-WORKING-PAPER-_Venetis-Ev.pdf

Xenakis, D.K. (2004). *The Politics of Order-Building in Europe and the Mediterranean*. Athens: Defence Analyses Institute.

Ηλεκτρονικές πηγές

Αραβοελληνικό Επιμελητήριο: <https://www.arabhellenicchamber.gr/?lang=el>

Ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών: <http://www.mfa.gr/>

Ελληνοισραηλινό Επιμελητήριο: <http://www.greekisrael-chamber.gr/>

Γενική Γραμματεία Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων και Αναπτυξιακής Συνεργασίας: <https://agora.mfa.gr/>

Ευρωπαϊκή Επιτροπή Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας: https://ec.europa.eu/neighbourhoodenlargement/neighbourhood/southernneighbourhood_en

Ευρωπαϊκή Επιτροπή Εμπόριο: <http://ec.europa.eu/trade/>

Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Εξωτερικής Δράσης Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquartershomepage/330/europeanneighbourhood-policy-enp_en

Ένωση για τη Μεσόγειο: <http://ufmsecretariat.org/>

Ειδικό Καταπιστευματικό Ταμείο της ΕΕ για τη Συρία: https://ec.europa.eu/neighbourhoodenlargement/neighbourhood/countries/syria/madad_en

Ειδικό Καταπιστευματικό Ταμείο της ΕΕ για την Αφρική:
https://ec.europa.eu/europeaid/regions/africa/eu-emergency-trust-fund-africa_en

ΕΛΣΤΑΤ: <http://www.statistics.gr/>

Πανελλήνιος Σύνδεσμος Εξαγωγέων: <http://www.pse.gr/>

Υπηρεσία Διαχείρισης Αναπτυξιακής Συνεργασίας: <http://www.mfa.gr/to-ypourgeio/domi/ydas.html>

Enterprise Greece: <http://www.enterprisegreece.gov.gr/>

European Institute for Research on Mediterranean and Euro-Arab Cooperation:
<http://www.medeas.be/>

SEDM-SEEBRIG: <https://www.sedmprocess.org/>

SEECF: http://www.mfa.gr/images/docs/periferiaki_politiki/seecp_gr.pdf

Παραρτήματα²¹

1.Εξωτερικό εμπόριο Ελλάδας-Μαρόκου σε εκ. ευρώ (Πηγή: Γραφείο ΟΕΥ Καζαμπλάνκας, «Συνοπτικό Σημείωμα για την Οικονομία του Μαρόκου & τις διμερείς ελληνομαροκινές οικονομικές σχέσεις 2016»)

	2014	2015	2016
ΕΛΛ. εξαγωγές	54.745.281	33.426.688	82.470.583
ΕΛΛ. εισαγωγές	18.382.409	25.379.997	45.627.297
Ισοζύγιο	36.362.872	8.046.691	36.843.286
Όγκος εμπορίου	73.127.690	58.806.685	128.097.880
Πηγή Ελληνική Στατιστική Αρχή, αξία σε ευρώ			

²¹ Με την Συρία και την Λιβύη δεν υπάρχουν στατιστικά στοιχεία για τις διμερείς εμπορικές τους σχέσεις με την Ελλάδα, λόγω των πολεμικών συγκρούσεων και της αναστολής των διπλωματικών σχέσεων. Με την Ιορδανία, η έλλειψη των αντίστοιχων στοιχείων οφείλεται στη μη λειτουργία Γραφείου ΟΕΥ στην εν λόγω χώρα.

2.Εξωτερικό εμπόριο Ελλάδος–Αλγερίας σε εκ. ευρώ (Πηγή: Γραφείο ΟΕΥ Αλγερίου «Εμπορικές Ανταλλαγές Ελλάδας-Αλγερίας 2016»)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Μεταβολή ή 2015/2014
Όγκος Εμπορίου	525, 2	295, 1	411,1	735, 3	700,1	699, 9	481,1	328	-31%
Ελληνικέ ς εξαγωγές	182, 3	166, 1	215,0	371, 1	394,6	352, 4	282,8	195,7	-30%
Ελληνικέ ς εισαγωγέ ς	342, 9	129, 0	196,1	364, 2	305,5	347, 5	198,2	132,3	-30%
Εμπορικό ισοζύγιο	- 160, 6	-37,1	+18, 9	+6,9	+89, 1	+4,9	+84, 6	+63, 4	-25%

3.Εξωτερικό εμπόριο Ελλάδος–Λιβάνου σε εκ. ευρώ (Πηγή: Γραφείο ΟΕΥ Βηρυτού
«Ετήσια Έκθεση 2016»)

Εμπορικές Συναλλαγές Ελλάδας – Λιβάνου 2012 – 2016								
2016		2015		2014		2013		2012
Εκατ. €	Μετ/λή %	Εκατ. €	Μετ/λή %	Εκατ. €	Μετ/λή %	Εκατ. €	Μετ/λή %	Εκατ. €
1.050	37	767,0	25	613,4	23	497,7	-32,4	736,5
(66,7)	18	(56,5)	8	(52,4)	(-17,8)	(63,7)	(21,6)	(52,4)
24,4	-28,4	34,1	52,2	22,4	-11	25,1	31,5	19,1
1.074,4	34,1	801,1	26	635,7	21,6	522,8	-30,8	755,6
(91,1)	0,55	(90,6)	(21,3)	(74,7)	(-15,9)	(88,8)	(24,2)	(71,5)
1.025,6	40	732,9	24	591,0	25,1	472,6	-34,1	717,4
(42,3)	88,8	22,4	(-25,1)	29,9	(-22,3)	(38,6)	(15,9)	(33,3)
6		4,3		3,8		3		4

4.Εξωτερικό εμπόριο Ελλάδας–Ισραήλ σε εκ. ευρώ (Πηγή: Γραφείο ΟΕΥ Τελ Αβίβ
«Ετήσια Έκθεση 2016-2017»)

ΕΞΑΓΩΓΕΣ ΑΠΟ ΕΛΛΑΔΑ (εκ. ευρώ)

(ποσά σε εκ. €)	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Εξαγωγές συνολικές	145,757	147,092	234,215	237,641	596,274	395,440	203,589	227,030	270,538
Πετρελαιοειδή (CN 27)	42,045	54,931	127,402	74,536	463,343	259,410	72,974	73,437	85,062
Εξαγωγές χωρίς πετρελαιοειδή	103,711	92,160	106,813	163,105	132,930	136,030	130,615	153,593	185,476

(ποσά σε εκ. €)	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Εισαγωγές συνολικές	214,370	212,931	188,628	123,556	150,305	192,037	260,479	445,573	301,331
Πετρελαιοειδή (CN 27)	52,917	81,493	49,407	68,205	49,404	102,362	139,237	316,280	157,360
Εισαγωγές χωρίς πετρελαιοειδή	161,452	130,542	139,220	55,350	100,901	89,674	121,242	129,293	143,971

5.Εξωτερικό εμπόριο Ελλάδας–Αιγύπτου σε εκ. ευρώ (Πηγή: Γραφείο ΟΕΥ Καΐρου «Ετήσια Έκθεση 2015»)

Εξέλιξη διμερούς εμπορίου την περίοδο 2005 – 2015

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	% 2015/05
Εισαγωγές	156,1	177,2	322,6	352,6	250,6	291,2	653,9	444,2	576,5	840,7	657,4	321,14%
Εξαγωγές	114,7	116,6	104,7	128,7	158,9	208,7	391,5	345,4	593,5	755,6	1.042,60	808,98%
Όγκος εμπορίου	270,9	293,8	427,3	481,3	409,5	499,9	1045,4	789,6	1.170	1.596,2	1.700,00	527,54%
Εμπ. ισοζύγιο	-41,4	-60,6	217,9	223,8	-91,7	-82,5	-262,4	-98,8	17	-85,1	385,20	

6.Εξωτερικό εμπόριο Ελλάδας–Τυνησίας σε εκ. ευρώ (Πηγή: Γραφείο ΟΕΥ Τύνιδας «Ετήσια Έκθεση 2016»)

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΔΙΜΕΡΟΥΣ ΕΜΠΟΡΙΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ - ΤΥΝΗΣΙΑΣ (ΕΥΡΩ)			
	ΙΑΝ.- ΔΕΚ. 2015	ΙΑΝ.- ΔΕΚ. 2016	ΜΕΤΑΒΟΛΗ %
ΕΞΑΓΩΓΕΣ	157,153,663	102,253,490	-35
ΕΙΣΑΓΩΓΕΣ	20,616,890	19,536,928	-5
ΟΓΚΟΣ ΕΜΠΟΡΙΟΥ	177,770,553	121,790,418	-31
ΙΣΟΖΥΓΙΟ	136,536,773	82,716,562	-39

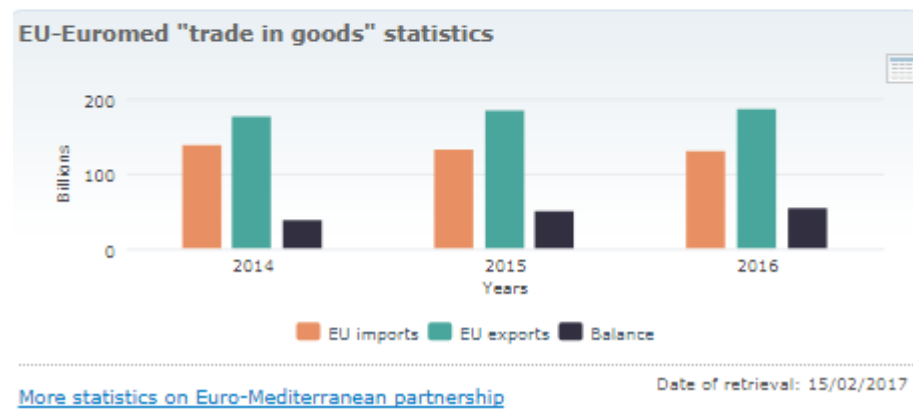
7.Εμπορικό ισοζύγιο ΕΕ-ΕΙΠ (νότια διάσταση) σε εκ. ευρώ (Πηγή: <http://ec.europa.eu/trade/>)

Trade picture

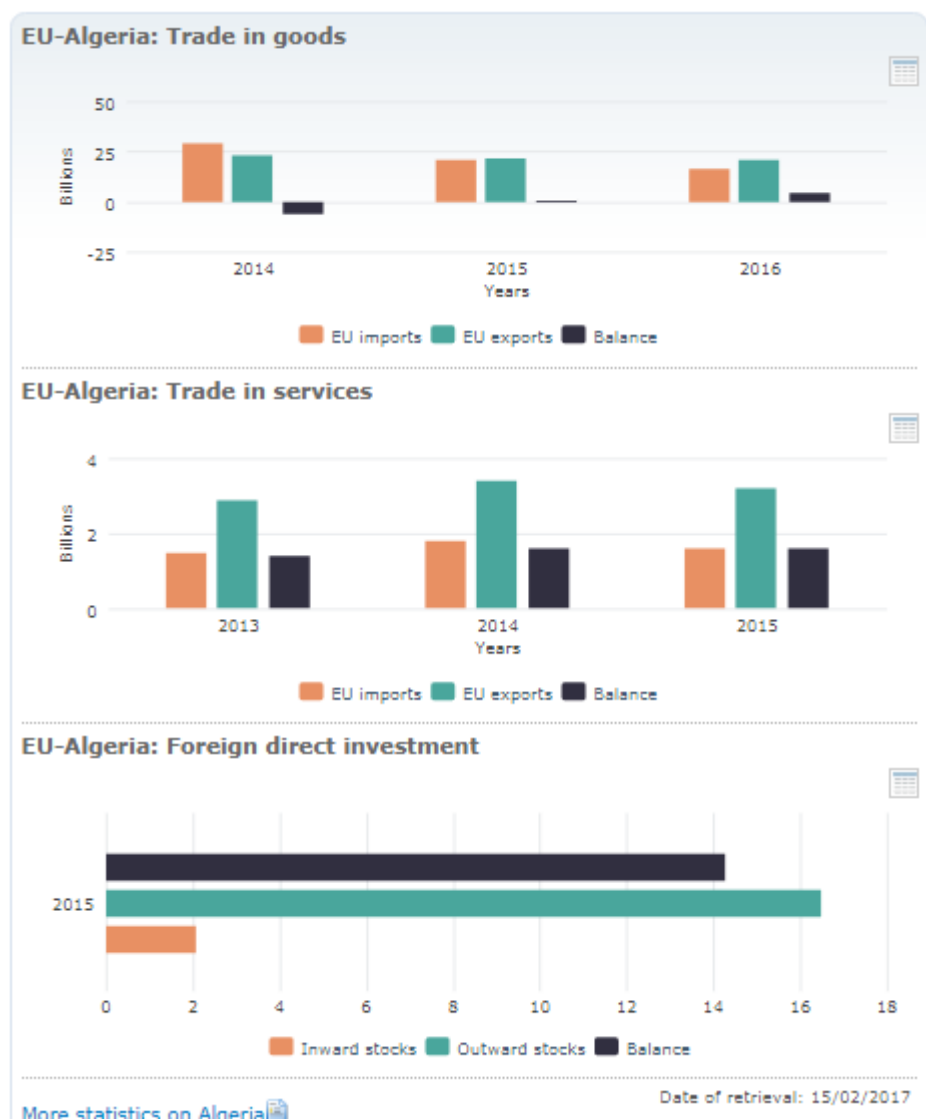
- Together the region represents 8.6% of total EU external trade.

Euro-Mediterranean partnership:

[Algeria](#), [Egypt](#), [Israel](#), [Jordan](#),
[Lebanon](#), [Libya](#), [Morocco](#), [Palestine](#),
[Syria](#), [Tunisia](#), [Turkey](#)

8.Εμπορικό ισοζύγιο ΕΕ-Αλγερίας σε εκ. ευρώ (Πηγή: <http://ec.europa.eu/trade/>)

9.Εμπορικό ισοζύγιο ΕΕ-Αιγύπτου σε εκ. ευρώ (Πηγή <http://ec.europa.eu/trade/>)

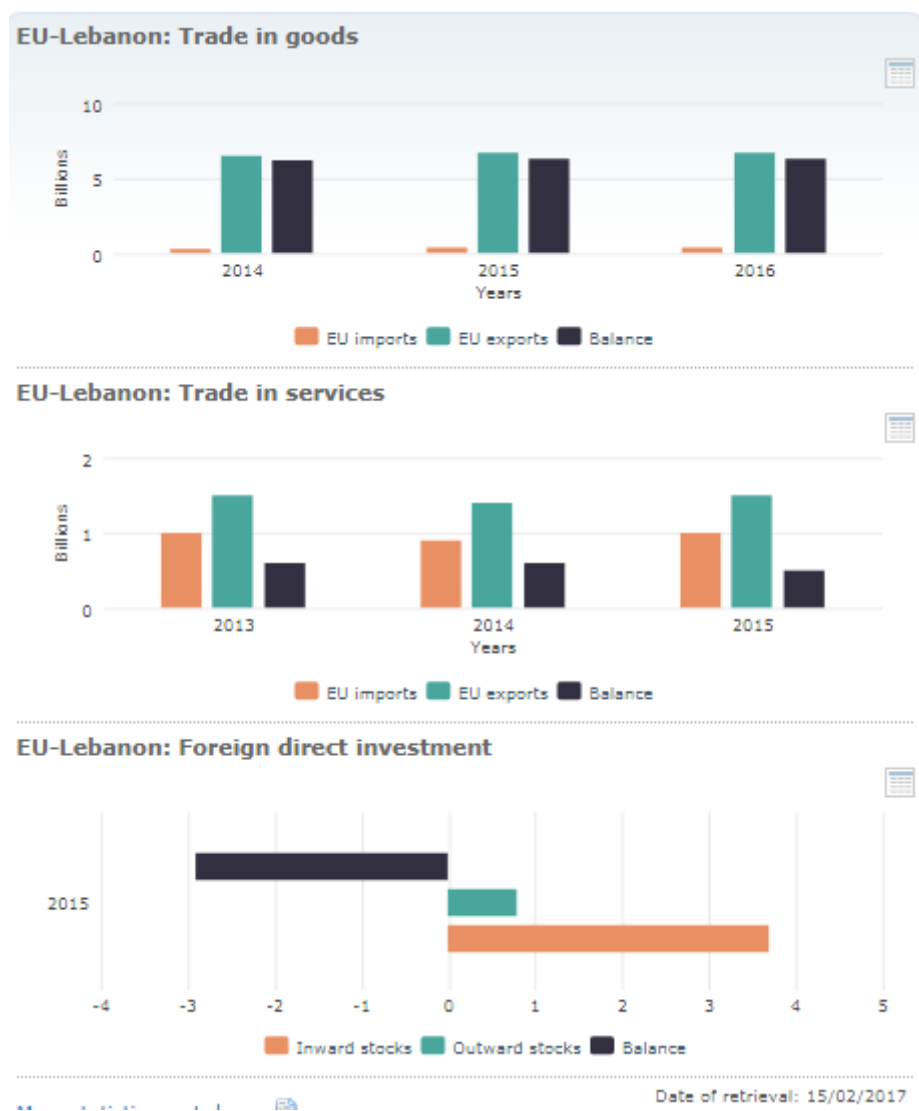
10.Εμπορικό ισοζύγιο ΕΕ-Ιορδανίας σε εκ. ευρώ (Πηγή: <http://ec.europa.eu/trade/>)

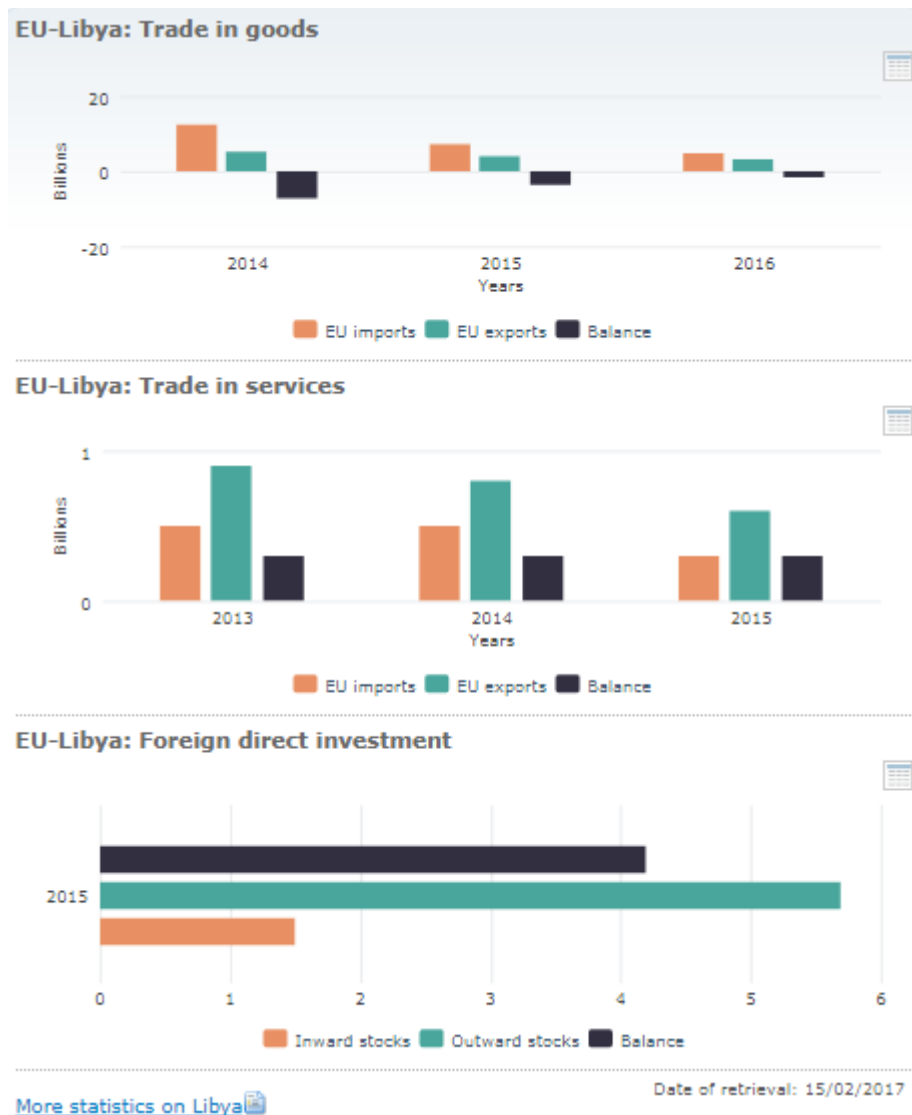
11.Εμπορικό ισοζύγιο ΕΕ-Ισραήλ σε εκ. ευρώ (Πηγή: <http://ec.europa.eu/trade/>)

12.Εμπορικό ισοζύγιο ΕΕ-Λιβάνου σε εκ. ευρώ (Πηγή: <http://ec.europa.eu/trade/>)

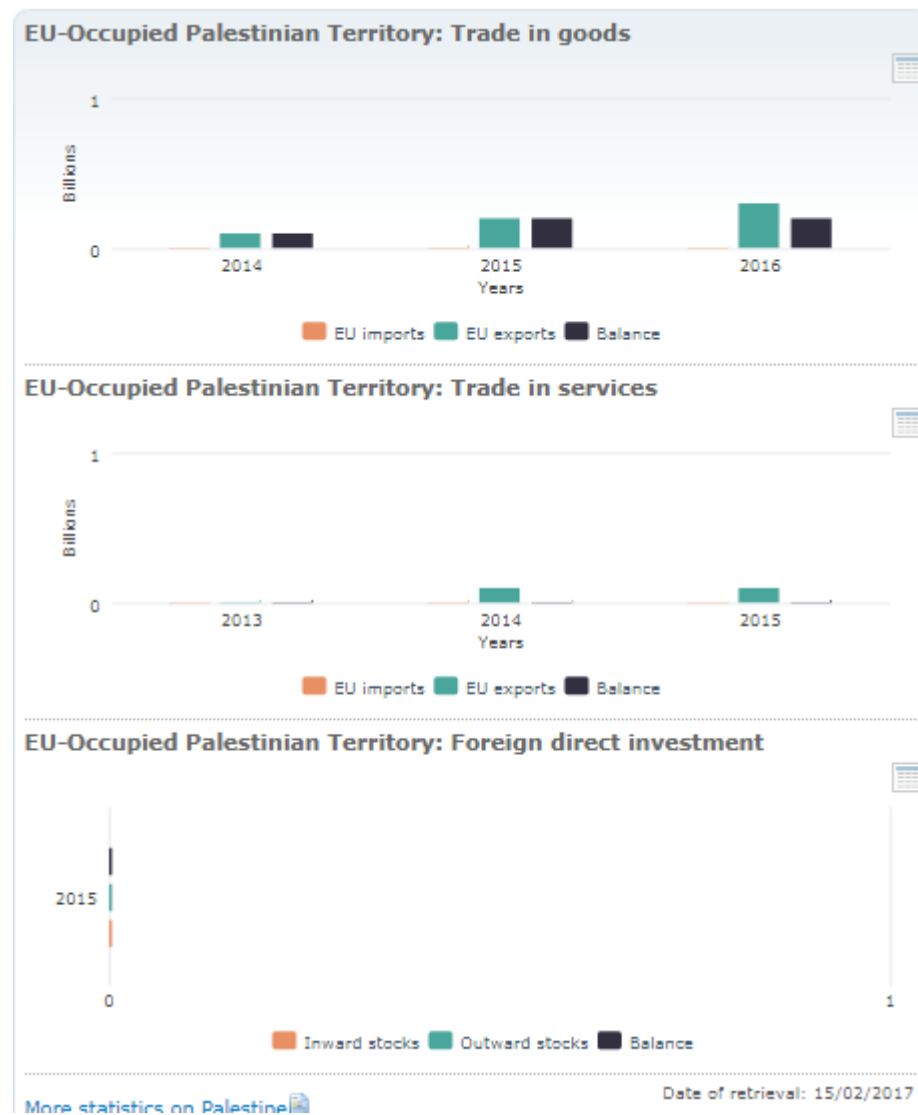
13.Εμπορικό ισοζύγιο ΕΕ-Λιβύης σε εκ. ευρώ (Πηγή: <http://ec.europa.eu/trade/>)

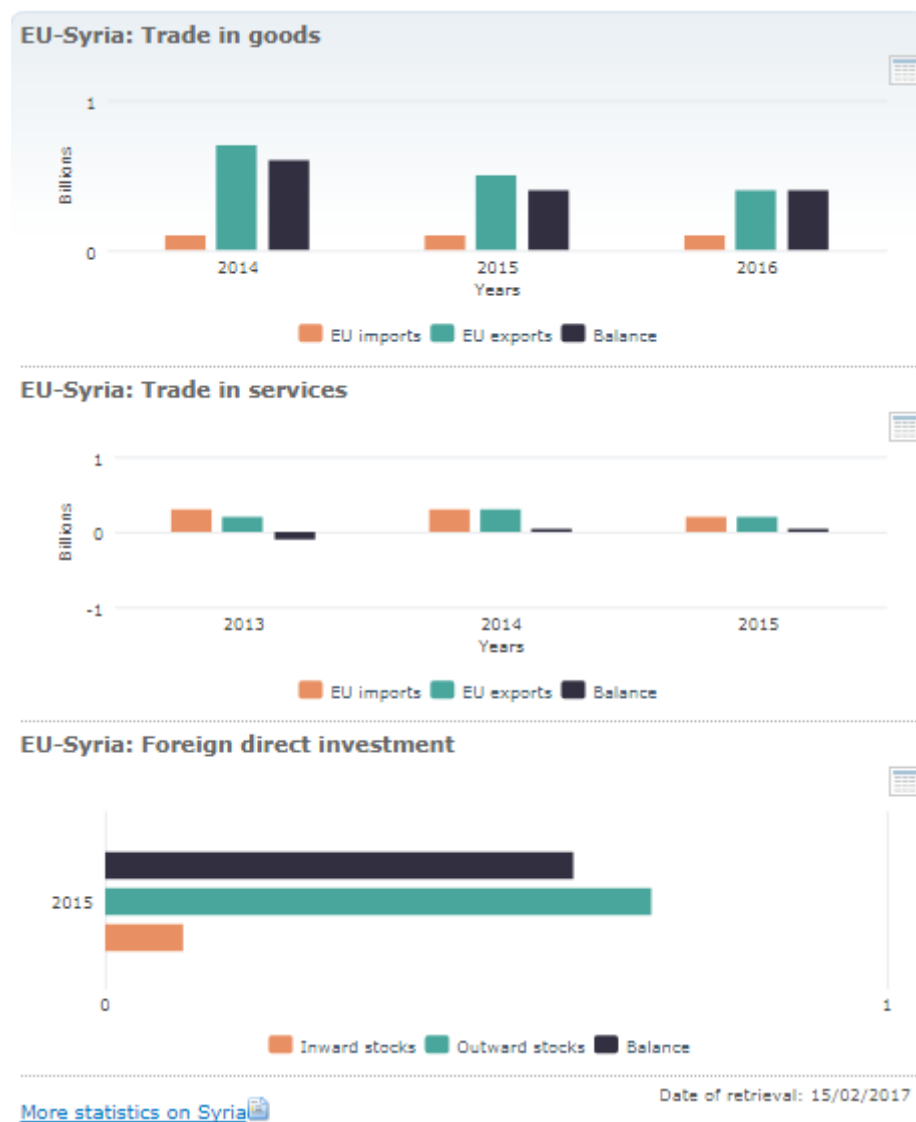
14.Εμπορικό ισοζύγιο ΕΕ-Μαρόκου σε εκ. ευρώ (Πηγή: <http://ec.europa.eu/trade/>)

15.Εμπορικό ισοζύγιο ΕΕ-Παλαιστίνης σε εκ. ευρώ (Πηγή: <http://ec.europa.eu/trade/>)

16.Εμπορικό ισοζύγιο ΕΕ-Συρίας σε εκ. ευρώ (Πηγή: <http://ec.europa.eu/trade/>)

17.Εμπορικό ισοζύγιο ΕΕ-Τυνησίας σε εκ. ευρώ (Πηγή: <http://ec.europa.eu/trade/>)

Ε.Π.
**ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ
ΔΗΜΟΣΙΟΥ
ΤΟΜΕΑ**
ΤΟΜΕΑ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης (ΕΣΔΔΑ)
Πειραιώς 211, ΤΚ 177 78, Ταύρος
τηλ: 2131306349 , fax: 2131306479
www.ekdd.gr